

ხიელთა უდაბოკიური და სალიტერ. ჟურნალი

86
8-2

განათლება

(წელიწადი მეოთხე)

სექტემბერი 1911 წ.

რის სახლობო სკოლების მასწავლებლების და მოწადეთა ექსკურსია

მანათლებელს

(წელიწადი მეოთხე)

VII

სექტემბერი

1911 წ.

ჟურნალი წლიურად ღირს 3 მან.
ნახევარი წლით 2 მან.
სახალხო სკოლების მასწავლებლებს
ჟურნალი დაეთმობათ წლიურად
ორ მანეთად.

ცალკე ნომ-
რის ფასი

30 კაპ.

ხელის მოწერა მიიღება **თფილისში** წერა-
კითხვის საზოგადოების წიგნის მაღაზიაში და
„ნაკადულის“ რედაქციაში. წერილები და
ჟურნალის ფული უნდა გამოიგზავნოს ამ ად-
რესით: **Тифлисъ. Дворянская Грузинская**
Гимназія Л. Г. Боцвадзе.

დ-რი მაქს ბრანი

ბავშვის ზნეობრივი გრძნობა

ღმერთის საკითხს ბავშვის ზნეობაზე
ეხებოდნენ უმეტესად მხოლოდ კრიმინა-
ლისტიკები და პსიხიატრები: დამნაშავე
ბავშვს ისე უყურებდნენ, როგორც უზნეო
ტიპს და მთელი საკითხი ცალმხრივად
მიმართული იყო დანაშაულობის მიზეზის
გამოკვლევისკენ. ფსიხოლოგიისათვის და-
ნაშაულობა — მხოლოდ გარეგანი სიმპტო-
მაა, რაც ყოველთვის უზნეობას არ ამ-
ტყიცებს. ფსიხოლოგი ყურადღებას აქ-
ცევს მოზრდილ ადამიანის შინაგან გან-
ცდას, რასაც ზნეობა ან უზნეობა ჰქვია
და თავის თავს ასეთს კითხვას აძლევს,
როგორ განუვითარდა ბავშვს ესა თუ ის
ზნეობრივი თუ უზნეო თვისებები? აქაც

ფსიხოლოგი ყურადღებას აქცევს საზოგა-
დო ფსიხიურ პროცესებს, წარმოდგენი-
ლებათ, გრძნობებს, აფექტებს, აღმძვრე-
ლობას, მსჯელობას და იკვლევს საკითხს
თუ რა სახით იღებენ ყველა ესენი იმ
ფორმას, რასაც ჩვენ ზნეობას ვუწოდებთ.
შემცდარი აზრია, ვითომ ბავშვს მემკვიდ-
რეობით თან დაყოლილი ჰქონდეს „ზნე-
ობრივი გრძნობა“. ბავშვს თანდაყოლი-
ლი აქვს მხოლოდ გონება, სჯა და მეტ-
ყველების ნიჭი. ყველა ეს ხელს უწყობს,
ან უშლის იმის განვითარებას, რასაც
ჩვენ ზნეობრივს საქციელს ვუწოდებთ,
მაგრამ თავისთავად არც უზნეობას წარ-
მოადგენს და არც ზნეობრიობას. მს

მიხედვით საკითხი იმის შესახებ, რომ ბავშვი თვრის ბუნებით კარგია თუ არა, ისეთი საკითხია, რომელზედაც ავგუსტინი და რუსსო სულ სხვა და სხვა გვარად უპასუხებდნენ. ამ საკითხის გადაწყვეტა იმის გამოკვლევაზეა დამყარებული, ამიტომ თუ არა ბავშვს განმავითარებელ გრძნობებს ისეთი ღირებულებანი, რასაც ჩვენ ვუწოდებთ ზნეობრიობას, თუ უზნეობას. მკვლევართა უმრავლესობას ამ საკითხზე საზოგადო პასუხი ჰქონდათ: იმათის აზრით ყველა ბავშვები ქვეყანაზე ერთნაირი ზნეობრივის საწინდრით იბადებიან და ზნეობრიობის გზიდან გადახვევის მიზეზს ეძებდნენ ბავშვის გარემო არსებულს პირობებში და აღზრდაში. თუ არ დავეთანხმებით, რომ არსებობს ერთგვარი სპეციფიკური ზნეობრივი გრძნობა, თან დაყოლილი მიდრეკილებანი ზნეობრივი ცხოვრებისა და თუ აღვიარებთ, რომ ზნეობა თითოეული ადამიანისა შეიკრიბება ყველა მიდრეკილებათა ჯამისაგან მისს გარშემოარსებულს ქვეყანასთან შეხებით, მაშინ, რასაკვირველია, ყველა თან დაყოლილი სხვა და სხვაობა ხასიათისა, ნებისა და გონებისა შეადგენენ ინდივიდუალურ მიდრეკილებათა საფუძველს, რაც ავითარებს ზნეობრივს გრძნობებს და მსჯელობას. საერთოდ ისეთს შთაბეჭდილებას განვიცდით, თითქოს მათს ღირებულებას რაღაც უნდა აკლდეს.

ბავშვის რა გვარი საქციელი მიგვაჩნია ჩვენ ზნეობრივად? რასაკვირველია ისეთი, რასაც მოზრდილები იჩენენ. ჩვენ თავისუფალი ვართ ვუწოდოთ ბავშვის ისეთს თვისებას ზნეობრივი, რაც მიღებულია „ზნეობრივად“ და ამ სტატიაში ვერ გავარჩევთ საკითხს—გვაქვს უფლება ასე მოვიქცეთ თუ არა. ჩვენ ზნეობრივს ვუ-

წოდებთ ბავშვს, თუ მას თავისი მშობლები, ძმები და დები უყვარს, იჩენს სიმპათიას სხვა ბავშვებთან და უფროსებთან. განძრახ არ აწვალებს ცხოველებს, არ სტყუის. არ ქურდობს, საზოგადოთ გამგონია, არ ჰპოულობს განსაკუთრებულ სიამოვნებას იმაში, რომ სხვებს ზიანი რამ მიაყენოს, არ აფუჭებს ნივთებს და თუ შურიანიც არ არის... არ შეგვიძლია უარ ვპყოთ, რომ მოზრდილები ბავშვებთან უფრო მეტს სისასტიკეს იჩენენ, ვიდრე თავისთავთან: მოვიგონოთ თუნდა ბავშვის სიცრუე, მორჩილების მოიხონვა, ხშირად ბავშვებში როგორ იწვევენ ნიქს წინაღუდგენენ განსაცდელს რომლისამე ტკბილი საქმლით პირის ჩატკბარუნების წინააღმდეგ. უფროსები დარწმუნებულნი არიან, რომ ბავშვში შეიძლება ამოიფხვრას ყოველგვარი ნაკლულევიანება, ამიტომაც მას მეტს ყურადღებას აქცევენ, ვიდრე ამავე ნაკლულევიანებას მოზრდილებში, მაგრამ ამავე დროს სრულიად უყურადღებოდ სტოვებენ ბავშვის უპირატესობას მოზრდილების წინაშე, რადგანაც ეს ბუნებრივად მიაჩნიათ. ბავშვის მცირე ურჩობაც კი ხასიათის დიდ ნაკლულევიანებად მიაჩნიათ და ის კი, რომ ბავშვმა ყოველ დღეს უნდა უარპყოს მისთვის ძვირფასი ჩვეულებანი და სურვილები და ამას ბავშვი, მოზრდილთან შედარებით, ხალისიანად და ადვილად შვრება, ყველას ავიწყდება: ამის გამო მოზრდილებს ბავშვის სულის სურათი სინამდვილესთან შეუფერებლად ეხატებათ თვალწინ. ამ შეცდომებისა და გზის არევისაგან გვიხსნის მხოლოდ ხანგრძლივი დაკვირვება ბავშვის ფსიხიური ცხოვრების ყველა თავისებრივი თვისებისადმი. ამ სტატიაში ჩვენ შევეხებით მხოლოდ ბავშვის სულიერ ცხოვრე-

ბის ზოგიერთ საოცარს და ფსიხოლოგიურად საინტერესო მხარეს.

საკუთხს, იმის შესახებ თვისის ბუნებით ბავშვი ზნეობრივია თუ არაო, ხშირად ურევდენ სხვებთან: ეგოისტია ბუნებით თუ არა? უეგოისტო ბავშვი სიცოცხლის ნიქს მოკლებული იქნებოდა, რადგანაც თავდაპირველად მან უნდა დააკმაყოფილოს ყველა თვისი მოთხოვნილებანი, რაც დამოუკიდებლად ხელს უწყობს სიცოცხლეს. ალტრუდზმის მოთხოვნა ბავშვისაგან იგივეა, მოთხოვარას რომ სამოწყალო სთხოვო. როგორ შეუძლია ბავშვს გამოიჩინოს სხვებთან სიმპატია, როცა ჯერ იცის, რომ სხვები არსებობენ? ამიტომაც სიმპატიური გრძნობა მხოლოდ შემდეგში ვითარდება. მაგრამ მისი ძირი კი ბავშვში ღრმად არის გადგმული. თუ კაცი ხშირად კეთილ საქმეებს აკეთებს, იხსნის სხვებს გაჭირვებისაგან, ამისთანა კაცთან ბავშვიც მრავალი კმაყოფილები-სა და სიამოვნების გრძნობით არის დაკავშირებული. ის ბავშვისათვის პირველად სასიამოვნოა, ვიდრე სიმპატიური გახდებოდეს მისთვის, და ყველა მორალური გრძნობანი ვითარდებიან არა პირველყოფილ მორალური თუ ანტიმორალურიდან, არამედ ამორალულ გრძნობათაგან. მაგრამ ერთსა და იმავე დროს აღმოცენდება თავისი და სხვისი „მე“-ს გრძნობა: ბავშვი თავის „მე“-ს შეიგნებს სხვების გასარჩევად. როცა ბავშვი შეიგნებს, რომ სხვებიც განიცდიან იმ სიამოვნებას და ტანჯვას, რასაც თვითონ განიცდის, მაშინ იგი თითქოს სხვებთან ერთად გრძნობს ამ ტანჯვა-სიამოვნებას და აქედან იღვიძებს ბავშვში სხვებისადმი თანაგრძნობა. ბავშვი გრძნობაშიაც ისე ჰბაძავს მისს გარშემო მყოფ პირებს, როგორც მოძრაობაში. ამიტომაც მის გარ-

შემო მყოფნი უფრო და უფრო ხდებიან მისივე ნაწილად. ყრუ-მუნჯი ლაურა ბირჯმენი თვალებს უხვევდა თავის დედოფლებს ისეთისავე შესახვევით, როგორიც თვითონ ჰქონდა; ცხადია თავის გრძნობებს დედოფლებსაც აწერდა და მათს ტანჯვასაც გულით თანაუგრძნობდა. ეს თანაგრძნობა ძლიერდება და მტკიცდება ბავშვის მინდობილობის გრძნობის გავლენით; იგი ეჩვევა ხალხთან ყოფნას და საჭიროებს კიდევ, როგორც სხვა საჭირო ნივთებს. დედის დაბრუნება მისთვის აღდგომაა დღეა, მით უფრო თუ დედა მხიარულის სახით მიეგება. ეს გრძნობა ხელს უწყობს ჩვეულებას შეუყვარდეს, ხალხი და მათი საზოგადოება და ამ სახით მტკიცდება სოციალური გრძნობები. მართალია, ჩვენ არ შეგვიძლია ვსთქვათ ეს სხვათა გრძნობათა მიმბაძველობა და სასიმპატიო კავშირი როდის გარდიქმნება, დამოუკიდებელ განცდის შემდეგ, პირველ შეგნებულ სიმპატიად, მაგალითად შეგნებულ თანაგრძნობად. ყველა ეს გრძნობანი ბავშვში ძლიერდება და მაგრდება თუ კი მიიღებს ალერსიან პასუხს და სიტყვებს, მაგრამ თუ ამის ნაცვლად ბავშვმა განიცადა დაღურემილი ან გულგრილი დამოკიდებულება, მაშინ ეს გრძნობებიც ჩამოქვეითდებიან. ამიტომ არც შრომას, არც სიყვარულით მოვლას არ შეუძლია შეუცვალოს ბავშვს სიყვარულის ხილული თვისებანი: იმას, რომ უნდა მოუარონ, ბავშვი შეჩვეულია; რომ ზრუნვა და მოვლა ძალის მოკრებას თხოულობს, — ეს მას არ ესმის, — მხოლოდ სიყვარულის გრძნობით გამოხატვა აძლიერებს მისს სიყვარულს.

ას სახით წარმოშობილი სიმპატია ძლიერ ადვილი ასახსნელია, განსაკუთრებით თუ მხედველობაში მივიღებთ ბავშვების

გრძობათა ძლიერს აღმძვრელობას. იქ, სადაც ასეთი სიმპატია არ არსებობს (მაგალ. გიეებსა და ბნედიანთ შორის), სოციალური გრძობა მეტად სუსტია, იქ იწყება ალტრუისტული გრძობის მოღუნება, რაც ამლიერებს ანტისოციალურს გრძობებს. ძლიერ განვითარებულს და პატალოგიურად არა საკმარის გრძობათა შორის არსებობს მთელი რიგო გარდამავალი საფეხურებისა, — ამიტომ პირველი მიდრეკილება სხვათა გრძობათა განცდისა საფუძველია ამ გრძობათა სხვა და სხვა ფერობისა. თითქმის საღი ბავშვიც ხშირად აოცებს მშობლებს და მეთვალყურეთ ისეთის თვისების გამოაშკარავებით, რაც ექვს ჰბადებს მნახველებში, რომ ბავშვებს ჰქონდესთ თანაგრძობა და სიყვარული. თუ დაუკვირდებით ბავშვების სპეციფიკურ თვისებებს მათს სულიერს ცხოვრებაში, ადვილად ავხსნით ამგვარ მიდრეკილებას. უწინარეს ყოვლისა ბავშვებს ხშირად იზიდავს გაღიზიანება და დანადგლიანება, ამის გამო მათში რამდენიმე ხნით თითქოს ჰქრება სიყვარულის გრძობა; ამ მხრით მათგან უფრო ბევრსა მოითხოვენ, ვიდრე მოზღილებიდან. შემდეგ ისინი სრულიად უგრძობნი არიან რამე უბედურობის დროს. მაგალ. მახლობელთა სიკვდელის ან ავადმყოფობის დროს და სხ., მაგრამ არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ბავშვის მხედველობა ნივთისგან იღებს მხოლოდ ერთს რომელსამე მხარეს, ან რაც სასაცილოდ ეჩვენებათ, ან რაც წვრილმანი რამეა და იპყრობს მათს გულისყურს; მწუხარებისა და ტკივილის გრძობა ან არ გამოიხატება მათს გონებაში, ან სრულიად უცნობია მათთვის. ამას ყოველთვის აქვს ადგილი იმ შემთხვევაში, როცა ბავშვები ცხოველებს აწვალენ, ასე

რომ ლათონტენმა გამოთქვა აზრი — ბავშვის წლოვანებამ სიბრალოლი არ იცის. მაგრამ უფრო მოზრდილი ყმაწვილი, რომელსაც უკვე შეუძლია ადამიანისა და ცხოველების გარჩევა: უფრო ადვილად ცდება და შეუძლია ცხოველები ნივთებს დაუახლოვოს და არა ადამიანს. ბავშვი რაიმე მსჯელობას გრძობათა შესახებ შეადგენს სახის გამომეტყველებით, ან სიტყვების საშუალებით, რომლითაც არ შეუძლიან მსჯელობა იქონიოს ცხოველებზე. რა მკირე ცოდნა აქვსთ ცხოველთა ბუნების შესახებ სამი წლისა და უფრო მოზრდილ ბავშვებსაც, სჩანს იქიდან, რომ ისინი დაედევნიან ცხოველებს დასაქერად, ცხოველებიც ჰკბენენ მათ. ბავშვი იქერს ცხოველს, აწვალებს, ჰკლავს ბუზს, კატას კუღზე ფეხს დააქერს, ხელმძღვანელობს იმ აზრით, როცა ნივთებს იტაცებს, სახელდობრ: უნდა გაიცინოს, გაიგოს მათი ბუნება. თუ ბავშვი ამტკრევს და აფუქებს თავისს საყვარელ სათამაშოებს იმ მიზნით, რომ უნდა გამოიჩინოს თავისი მოქმედება და ახლო გაიცინოს საგანი, მასში არ გაიღვიძებს იმის შეგნება, რომ ცუდად იქცევა, თუ ცხოველებსაც ისე ეპყრობა, როგორც უსულო საგნებს; მაგრამ რაკი ბავშვი წამოიზრდება და გაიგებს, რომ მისი უდიერი მოპყრობა ცხოველებს მწუხარებასა და ტკივილს აგრძობინებს, იგი ხელს აიღებს უდიერობაზე და მხოლოდ ხან და ხან ცნობის მოყვარეობა ძალას დაატანს ჯერ კიდევ შებრალების სუსტს ჩვეულებას.

ამ თანაგრძობის მიდრეკილების სოციალურს ცხოვრებაში უპირდაპირდება ანტისოციალური მიდრეკილებანი. წყრომა, სიფიცხე, — ეს სრულიად დასაწყისი აფექტებია. ბავშვების პატალოგიურ

ნაკლულევენებათა შორის უმთავრესი ადგილი საშიშარ გულბრაზიანობას უჭირავს; ხშირად იგი საერთო თვისებაა მთელის ოჯახისა, რაც აშკარად ხდის მიიღოს პატალოგიური ხასიათი. სიფიცხე, თუ განსაზღვრულს ფარგალშია მომწყვდეული, ნაკლულევენებას არ შეადგენს: კეთილშობილი ვნებაა დიდი ხნიდან ცნობილია, როგორც მაღალი თვისება და ბოროტების წინაშე გალაშქრება სოციალურის მხრით პროგრესის ახარმაცად ითვლება. ბავშვი ამ ვნებას ყველაფრისკენ მიჰმართავს, იდამიანისა და ნივთებისაკენ, რაც მას ხელს უშლის სიამოვნებაში, აგრძნობინებს ტკივილს და წუხილს. თავდაპირველად ბავშვში იღვიძებს „გაბრაზების“ ინსტიქტი, თავის სიბრაზეს იჩენს ყვირილით იატაკზე გორვით, დაჯახებით, დაფხანით, ამასთან პირველად თვითონ ბავშვივე ისჯება. აქ უკვე, ამ აღრიან საფეხურზე თავს იჩენს სხვა და სხვაობა, რასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს შემდეგ ცხოვრებაში: ზოგი ბავშვი თავის სიბრაზეს იჩენს უფრო აქტიურად, მეორე—უფრო პასიურად. თუ ბავშვს უკვე შეუძლია მოახდინოს საჭირო მოქრაობა, ჩქარა იქამდის მივა, რომ ჯავრს იყრის რომელსამე განსაზღვრულს პირზე, ან ნივთზე, დაუწყებს მათ ცემას, ფხანას და მტვრევას. ძლიერ მალე აქედან განვითარდება იქვიანობის გრძნობა იმ ხალხთან და ცხოველთან, რომელსაც ბავშვმა უნდა გაუყოს რამე. აქედან კი ძლიერ ჩქარა ვითარდება შური და აგრეთვე სურვილიც დაისაკუთროს ესა თუ ის ნივთი მხოლოდ იმიტომ, რომ სხვისი არ გახდეს. ბავშვები ხშირად ქამის დროს ღორმუცლობას იჩენენ და ესეც ხშირად ჰბადებს გაუმძღრობას ნივთების დასაკუთრებაშიაც. ყველა ამ

შემთხვევაში ბავშვები ძლიერ ჰგვანან ცხოველებს და ველურებს. მაგრამ რაკი მათში თვითშეგნების ნიჭი გაიღვიძებს, ეს აფექტები სულ სხვად იქცევა, ვიდრე ცხოვრებისა, რადგანაც ამას თან ემატება დასჯილ „მე“-ს გრძნობა, რაც ხელს უწყობს ბავშვს, რომ მან უფრო ცხადად გაუსვას ხაზი თავის „მე“-სა და გარეგან ქვეყნის განსხვავებათა შორის. ამას დაერთვის შეურაცხყოფის გრძნობა, გრძნობა იმისა, რომ შენ ქვევით ჩამოგაყენეს, მთელი *vessentiment*-ი—წმინდა კაცობრიული გრძნობათა კომპლექსი, რომლიდანაც ვითარდება ბევრი ანტი-სოციალური გრძნობანი.

ერთის მხრით თანაგრძნობა და მეორეს მხრით ტკივილი და შიში წარმოადგენენ ტალღას, რომელსაც ეხეთქებიან გულისწყრომა და ყველა შესაბამი აფექტები; მოფიქრება და მოაზრება მხოლოდ ბოლოს მოქმედებენ. ჟან-პოლი სამართლიანად ამბობს ამის შესახებ, რომ არასოდეს არ უნდა ცდილობდნენ ძალის შესუსტებას, პირიქით საჭიროა გამაგრება ძალისა, რომელიც წინააღმდეგობას უწევს მას. სხვა ხალხის თანაგრძნობით მოპყრობაც ხელს უშლის გულისწყრომის გამოჩენას, როგორც ფიზიკური ან უსულიერი ტკივილი; პირველ შემთხვევაში ბავშვი დასთურგვნის თავის გულისწყრომას, როცა სახეში სხვა ხალხი ეყოლება, მეორეში კი—თავისთავს. შიში კი ნიშნავს ტკივილების დახსოვნებას. ძნელი გადასაწყვეტია როგორ უნდა მოუარონ გაბრაზებულ ბავშვს, სიტყვებით იმოქმედონ მასზედ, დასტოვონ განმარტოებით, თუ დასაჯონ: ფსიხიურის თვალსაზრისით ყველა ეს საშუალებანი წარმოადგენენ სხვა და სხვა გვარ დასჯას, ამასთან სხელის დასჯა ყოველთვის მძიმე სასჯელს

არ შეადგენს ბავშვისათვის. ბევრი პედაგოგები ხაზს უსვამენ, რომ მგრძნობიარეს და ადვილად გასაღიზიანებელს ბავშვებს სასჯელი უფრო უარესად აბრაზებს: ბავშვი მოზრდილებსა ჰბაძავს ბრაზიანობაში. ისინი ამტკიცებენ აგრეთვე, რომ ბავშვის გარშემო მყოფნი ხშირად ბავშვს იმით უვითარებენ სიბრაზეს, რომ ეუბნებიან სცემე სკამს, კუთხეებს, კედელს, რაზედაც შემთხვევით მიეჯახა ბავშვი. ძნელია სათქმელად თუ რავედნად შესაძლებელია, რომ აღზრდამ დასჯის, დამუქრების და სიტყვიერის შთავგონებით იმოქმედოს ბავშვის გონებაზედ იმდენად, რომ მოუსპოს მას სიბრაზისადმი მიდრეკილება: ზოგიერთების აზრით გაბრაზებულ ბავშვს არ უნდა მიაქციონ ყურადღება და შემდეგ სიბრაზე ნაკლებ მკვეთრ ფორმას მიიღებსო, რაც, ყოველ შემთხვევაში, არ არის სანუგეშო.

ასე თუ ისე არც მშობლებისთვის და არც აღმზრდელებისათვის არ არის სასიამოვნო, როგორც ნაკლებ მკვეთრი, აგრეთვე სუსტი წინააღმდეგობის ფორმებიც; ისინი ყველა ამ ფორმებს ერთის სახელით ნათლავენ ურჩობით და მიაჩნიათ ბავშვის ნაკლულევიანების ტიპიურ ფორმად. მაგრამ შეხედულება ამ საკითხზე უკანასკნელ ხანებში ძლიერ შეიცვალა და მშობლებიც ეხლა უფრო შემბრალე არიან, ვიდრე წინად იყვნენ. ამერიკაში, მაგალითად, ამბობენ, რომ მორჩილების ჯამი საუკუნის განმავლობაში ერთი და იგივე დარჩა, მაგრამ წინად ბავშვები ემორჩილებოდნენ მშობლებს, ეხლა კი მშობლები ბავშვებსაო. იმაზე უფრო ბუნებრივი არა არის რა, როგორც ბავშვის ურჩობა. ბავშვებისაგან თხოულობენ ისეთს რასმე, რაც ხელს უშლის მათს ინსტიკტიურ მხიარულებას და სამა-

გიეროდ არაფერს აწვდიან, ბავშვი კი იმის სარკებლობას ვერ გრძნობს, რის გაკეთებასაც უბრძანებენ. ამიტომ პირველ აღმზრდელებათ აქ გამოდიან ტკივილი და შიში. ესენი, როგორც ბრძანება, განსაზღვრულ პირთაგან წარმოსდგება; ვინც ბავშვის მახლობლად არიან და ამათ უგდებს ბავშვი ყურს და არა ბრძანებას; ეს—წმინდა პიროვნული მორჩილებაა, რასაც საზოგადო კანონის ხასიათი არ აქვს. მხოლოდ განსაზღვრულ ხმას, თავისებურს მოძრაობას შეუძლიან დაამშვიდოს ბავშვი ან წაიყვანოს დასაძინებლად. მეორეს მხრით არის კიდევ რალაც, რასაც ბავშვი ყოველთვის ეწინააღმდეგება. ბავშვის ჟინიანობაზე ხშირად ავტორიტეტი უძლურია: ამ შემთხვევაში მცირე ხნით დაცდა უფრო შესაფერისია, ვიდრე სასტიკი ბრძანება, რომელიც მხოლოდ აღიზიანებს ბავშვს და უქრობს მას მოგონებათა და ნაზს გრძნობებს. ზოგიერთი დასჯა და აგრეთვე შიშიც, თუ ძლიერია,—უსუსტებს მოზრდილ ბავშვს გონებას და შეგნების ნიქს იმდენად, რომ ყველა წარსული მოგონებანი ჰკარგავენ ძალას და წინააღმდეგობის ინსტიკტი კი იღვიძებს. მაგრამ მაინც დასჯის საშუალებით შეუძლებელი იქნებოდა ბავშვის დამორჩილება, რომ მასში არ ყოფილიყო ჩანერგილი ისეთი ინსტიკტები, რაც ხელს უწყობს მორჩილებას და მოგონებას. ეს არის მიმბაძველობის ინსტიკტი და ჩვეულება. ეს რომ არ ყოფილიყო ბავშვს ყველაფერი ძალდატანებით უნდა გაეკეთებინა, მაშინ როდესაც ბევრს შემთხვევაში ბავშვები ყურს უგდებენ უფროსებს და იშვიათად ურჩობენ. ბავშვი ძალადაუტანებლად აკეთებს იმას, რასაც სხვები აკეთებენ; ამ სახით იგი ეჩვევა ისეთს ჩრებას, როგორც მისს გარშემო

მყოფნი ცხოვრობენ და არ არის არც გამგონე და არც უჩი. ხშირად შეჯახება მოხდება მაშინ, როცა მოზრდილები მოელიან ბავშვებისაგან იმ მოძრაობას, რასაც ისინი მოზრდილებში ხედევენ, ან მოითხოვენ გადაჩვევას. ბავშვისგან მოითხოვენ, რომ რვემდენისამე ხნის განმავლობაში უძრავად იჯდეს და მისი მოძრაობა უჩრობათ მიაჩნიათ. ბავშვს აფრთხილებენ, სჯიან იმისთვის. რომ „არ უნდა“ გადაჩვიოს ზოგიერთს უმნიშვნელო ჩვეულებას, მაგალ. ფრჩხილების კვნეტას და სხ., რასაც ბევრი მოზრდილე იც სჩადიან. რასაც პატარები დიდებში ხედევენ, ეს მათთვის ცხოვრების წესი და კანონია; აი ამ ნიადაგზე აუცილებლად ხდება შეჯახება. ბავშვი იმას ჰბაძავს, რაც სასურველი არ არის, მაგრამ თუ სასჯელი აუცილებელია ასეთის მიზნადველობისათვის, ამას ბავშვი უსაპართლობად ჩასთვლის. ბავშვისთვის ძნელი გასაგებია—რად უკრძალავენ მას ყველა იმის ჰამას, რასაც დიდები მიირთმევენ, მაშინ როდესაც სხვა შემთხვევებში ბავშვებს აქებენ, თუ მოზრდილებს ჰბაძვენ. ამ სახით ბავშვის მიერ შეძენილი გამოცდილება ხელს უშლის მისს მორჩილებას, რადგანაც მოუხდება შეჯახება მისთვის გაუგებარ უსა მართლობასთან. გაგონების ინსტიქტი, ბუნებრივი მორჩილება და დათმობა რომ ბავტორიტეტს დაუმორჩილოთ—ეს მეტად და მეტად საეჭვოა. ზოგიერთები ამტკიცებენ, რომ განათლებული ხალხის შვილები უფრო გამგონე არიან, ვიდრე ველურების შვილებიო. მაგრამ სოციოლოგია გვაძენევს, რომ იმდენად მეტად მართხოვება მორჩილება, რამდენადაც კულტურა მალლა სდგას და რამდენადაც აღზრდის ხარისხი მალლა იწევს; მაგრამ ამასთან ისიც უნდა გვახსოვდეს, რომ

რამდენადაც ცოდნა წინ მიდის, თავისუფლებაც მეტია. შემდეგ ჩვენ შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ, რომ ველური ხალხის ბავშვები ძლიერ აქტიურ აფექტებს იჩენენ და ამიტომ მათი აღზრდა ძნელია, მაგრამ ეს ხომ ხარისხშია განსხვავება და არა არსებობად.

უნებლიეთი მორჩილების მეორე წყაროს შეაჯგენს ჩვეულება, რომელიც გაგონებას, მორჩილებას კანონს უქვემდებარებს. ბავშვის მცხსიერება ერთის მხრით სასტიკ მექანიკურად მუშაობს, იგი სინამდვილით იმეორებს ყველაფერს, რაც დაახლოვნდა და სხვებისაგან ითხოვს გამეორებას, მეორეს მხრით ბავშვის ფანტაზია ჰაერში საიციებო კოშკებს აგებს. ამასთანავე თავისს გრძნობითს ცხოვრებაში ბავშვი ჰინიანია, ხშირად რყევაშია. მაგრამ ამასთან ერთად მუდამ პედანტიურად იმეორებს თავისთავს. სასიამოვნო ნივთებს, ან ისეთს რასმე, რაც გამეორებით ძვირფასია ბავშვისთვის, ყოველთვის იმეორებს და უნდა რომ მეორდებოდეს. ამიტომ თუ მან ერთხელ შეასრულა მშობლების ბრძანება და შემდეგაც ხშირად უგონებდა მათ, ისიც მოელის სხვებისაგან, რომ ამ გარემოებაში ისე მოიქცნენ და მაშინ ისიც სასტიკად ასრულებს მიცემულს კანონს. როცა პირველი კანონის შესრულების შემდეგ ბავშვი მოისმენს ქებას, შეიძლება პირველადვე გაუღვივდეს გულში სიკეთის იდეა, რაც მისთვის შეერთებულია იმ საქმესთან, რისთვისაც ქება შეასხეს. რომ შეგნება საქროებისა დაემორჩილოს კანონს ბავშვში განმტკიცდება, ამაში არავითარი ეჭვი არ არის: თვითონ ვარჯიშობა, საქციელი ღრმად ამავრებენ ამ შეგნებას და გაატარებენ ბავშვის სისხლსა და ხორცში უკეთ, ვიდრე სიტყვიერი დარიგებანი. ასეთი

კანონები ბავშვისთვის გამოიხატება შემდეგ სიტყვებში: „ვბედავ“, „შემიძლია“, და ამ სახით ამ მოთხოვნილებას თან შეუერთდება გრძნობა იმისა, თუ რა შეუძლია მას და რა არა, რა უნდა ჰქმნას და რა არა, — გრძნობა, რომელიც წარმოადგენს ძველად დამოუკიდებლად დასჯის, ან მუქარის გაფართოებას, საზოგადოთ მიღებული „შეიძლება“ და „არ შეიძლება“ — ეს არის უფროსის მხრით ძალდატანება, ან ბავშვის ნებაყოფლობით მიმბაძველობა, რაც მისთვის გახდება მეორე ბუნებად, ერთის მხრით შინაგანი ჩვეულების გამო, მეორე მხრით ბავშვის გარშემო მყოფთა ქებისა და ძაგების გამო. ასეთი ჩვეულების შექმნის ინსტიქტი და მისი კანონად გადაქმნა პიროვნების მიხედვით სხვა და სხვა ძლიერებით გამოიხატება; არიან ხუთი წლის პედანტები და ხუთი წლის მსაჯულები, რომელნიც კრიტიკულად უყურებენ ზნეს, არიან ისეთი ბავშვებიც, რომელთაც არ სწამთ არაერთარი კანონები.

როცა ბავშვმა კანონი თავისთვის სავალდებულოდ დაისახა, ამით ის ისე წინ წავიდა, რომ შეიძლება ვილაპარაკოთ მის შინაგან ზნეობრივს საქციელზე, თუ კი ის ემორჩილება მის მიერ აღიარებულს კანონს: ყველა დანარჩენი არ შეიძლება ჩაითვალოს საზნეობრიოდ. მაგრამ ბავშვიც წამოიზრდება, სოციალური დამოკიდებულება, რომელთანაც მას ექნება კავშირი, თხოულობს მისგან ასეთს წესებს და მასთან ერთად კიდევ მკვიდრად ხდის მას. სხვა ბავშვებთან თამაშობის დროს, რომლებიც თხოულობენ თავისთვის თანასწორობას, წესი გამოცხადებულია და ვითარდება თვითონ ბავშვების მიერ, ან მოზრდილების მიერ, რომელთაც წესში შეაქვთ შემრიგებელი ელემენტი და ბავშ-

ვიც იცავს უფრო ამ წესებს, ვიდრე მოზრდილები. თავდაპირველად ყოველი წესი აინტერესებს ბავშვს, როგორც მისი პიროვნებითი ინტერესის დამცველი, თავისი საკუთარი მოთხოვნილების დამაკმაყოფილებელი უზრუნველყოფობა, მაგრამ შემდეგ იგივე წესი თვითმიზნად შეიქნება და ბავშვებიც სასტიკად ასრულებენ მას და სხვებისაგან მოითხოვენ მის შესრულებას. ბავშვი, როგორც ველური, სასტიკად მისდევს შემოღებულს ცერემონიებს და მეტად თაკილობს უფლების დარღვევას. ცნება კანონის შესახებ ათასჯერ აღიბეჭდება ბავშვში, უახლოვდება თან და თან უფრო გაძლიერებულს ინსტიქტს მიმბაძველობისას და ქების გავლენით, რაც მას ესმის ამ კანონის მორჩილების გამო, იმდენად ფსიანი შეიქნება, რომ 3 — 5 წლის განმავლობაში ის იქნება მისთვის ცენტრალურ ცნებად და ამასვე მოელის სხვებისაგანაც. აი ამიტომ ბავშვებაც საჭიროდ სცნობენ იმათ დასჯას, ვინც ურჩობს, მაგრამ არც ერთს მათგანს დასჯა გასწორების მიზნად არ მიაჩნია. აქედან იმისი დასკვნა, ვითომ ბავშვებს თან დაყოლილი ჰქონდესთ ზნეობრივი გრძნობა, რაც ზოგიერთებს გონიათ, ცრუმორწმუნეობაა. ბავშვები იმას ამბობენ, რაც უფროსებისაგან გაიგეს, აღმზრდელის ზნეობრივი თვალსაზრისი თეორიულად ბავშვის თვალსაზრისად ხდება.

ჯერ ჩვენ არა გვითქვამს რა სიცრუეზე, ბავშვის ზნეობის უძნელესს საგანზე. ჯანპოლი ამბობს: „ბავშვები პირველი ხუთი წლის განმავლობაში არ ლაპარაკობენ არც ერთს სიტყვას ტყუილს და არც სიტყვას მართალს, ისინი მხოლოდ ლაპარაკობენ“. შეიძლება ეს გადაჭარბებული იყოს, მაგრამ ეს აზრი კეშმარიტებას-

თან უფრო ახლოა, ვიდრე აზრი ძველი ფსიხოლოგების უმრავლესობისა. მართალია, სწორი განმარტება შეიძლება დაფუძნებული იყოს მხოლოდ ცნების სწორ განსაზღვრაზე. ტყუილი მსჯელობაა, როცა შეგნებული აქვსთ მისი შეცთომილება, რასაკვირველია, აქედან უნდა გამოერიცხოთ ხუმრობით სიცრუე, ან გამოჯავრებით, რადგანაც ის არც თხოულობს, რომ აღიარებულ იქმნას ჭეშმარიტებად. გარდა რამდენისამე შემთხვევებისა, ესრედ წოდებულის პათოლოგიურის სიცრუისა, ჩვენ შეგვიძლია აღვიაროთ, რომ ტყუილს ამბობენ იმ შემთხვევაში, როცა უნდათ თავისთვის რამე სარგებლობის მოტანა, ან თავიდან აიცილონ რამე მარცხი, ან აიძლონ თავი, დაინტერესონ სხვები. სულ სხვაა სიცრუე. ეს მჯელობაა სინამდვილეს მოკლებული. როგორც დიდები, ისე ბავშვებიც ხშირად ლაპარაკის დროს ტყუილ—სიცრუის საზღვარზედ დგანან, მათი მსჯელობის მოწესრიგება ადვილი არ არის, როცა ვმსჯელობთ მომავლის შესახებ, ჩვენ გულუბრყვილოდ ჭეშმარიტების არშიით მოვქარავთ იმას. რის შესრულებაც გულით გეწადიან. როცა პირველად ვსაუბრობთ, მოვყვებით რამე ამბავს, ვგრძნობთ, რომ შიგ სიცრუეც ურევია, მაგრამ გამეორების დროს იგი წარიხოცება ჩვენის მეხსიერებიდან. კიდევ უფრო ხშირად იღვიძებს ჩვენში სიცრუის სუსტა შეგნება, მაგრამ ცხოველი ვანტაზიის დროს იგი ჰქრება შემდეგი წარმოდგენილებათა სიძლიერით. ბავშვებს ხშირად შეგნება ისე აქვთ ავსებული, რომ მათ აზრიც კი არ გაუელვებსთ ხოლმე თავში ნათქვამის ჭეშმარიტებისა თუ არა ჭეშმარიტების შესახებ.

ბავშვების მსჯელობა იშვიათად იქნება მართალი, რადგანაც დაკვირვების ნიჭის

სისუსტის გამო, ისინი მოვლენათ მიიღებენ შეცდომით, და მეხსიერების სისუსტის გამო, შეცდომითვე გადმოგვცემენ ნახულ-გაგონილს: მიაქციეთ ყურადღება ბავშვის პირველს ნახატებს, რომელზედაც კაცის სხეული გამოსახულია მხოლოდ თავით და ფეხებით და ნურც გაგიკვირდებით თუ მათი მსჯელობაც შეესაბამება ამ სურათებს. რაც თვალწინ არის გადაყრილია, რაც თვალწინ არ არის, შეიქმნება ფანტაზიით და მხოლოდ ბოლოს ბავშვს იქცევს საგნების არევე დარევა ან რაიმე ახალის მოგონება. როგორც ხუხულებით და სურათებით ერთობა ბავშვი, ესე იგი თამაშობს სიტყვებით და ლაპარაკით, წამოიტიტინებს თავისთვის და უფროსებთანაც ყველაფერს, რაც ენახე მოადგება. ხან და ხან დიდები სიამოვნებით უსმენენ მას, ხან და ხან ისინი სერიოზულად ეპყრობიან ბავშვის ნალაპარაკევს და უბრძანებენ სიმართლეს ილაპარაკოს: ბავშვი კი ამ შემთხვევებს ვერ არჩევს და იბნევა. თუ დიდებს შეგნებული არ აქვსთ, რომ მსჯელობის ან ლაპარაკის უმეტესი ნაწილი სიმართლეს მოკლებულია, და ეს ჭეშმარიტებათ მიაჩნიათ და უნდათ გააგებინოს, ეს ჭეშმარიტების შეგნებაც გადაეცემა ბავშვს, ასე რომ იგი დაუბრკოლებლივ განაგრძობს იცნებას, დიდები, რომელთაც სჯერათ ბავშვის ფანტასტიური მოთხრობის პირველი ნაწილი, შეუგნებლად ჩააგონებენ მას განაგრძოს მოთხრობა, რაც უფრო და უფრო ფანტასტიური ხდება. ხშირად ისიც მოხდება, რომ მოზრდილები თვითონ აღიჭურვებიან ბავშვურის ფანტაზიით, კითხვით ჩააგონებენ ბავშვს ვანაგრძოს მოთხრობა და ამ სახით მივიღებთ გაწყობილს ლოდიკურ შენობას: მან მისცა რგოლები ლოდიკურად, სიტყვის

შეუბრუნებლად ნაწილების შესაერთებლად, ბავშვმა კი ჩასდო პირველი ქვა და შეამკო, შემდეგის წვრილმანობით. ამის გამო ხშირად სრულიად უმნიშვნელო წვრილმანობაც კი საკმარისია მიზეზად, რომ ბავშვმა უსაშინელეს ბრალდებაში ცილი დასწამოს გამდელს, ამხანაგებს, მასწავლებელს, მით უფრო, რომ მშობლებს შიშით ჩვეულებრივად ადვილად სჯერათ ბავშვის ნალაპარაკევი, და ბავშვებიც, რაკი დაინახვენ მშობლების აღშფოთებას მათს ნალაპარაკეზე, სრულიად რწმუნდებიან მათი ნათქვამის სინამდვილეში. თუ ბავშვი არ უზიარებს სხვებს თავისს ამბებს, მაშინ მისი ფანტაზია ყოველთვის სცვლის მოთხრობის შინაარსს, მაგრამ თუ შეუძლია სხვას უამბოს, რაც მან განიცადა, ამას ემატება კიდევ შთაგონების დიადი ძალა და მედიდურობა. ამის გამო თუ სამართლიანად მოითხოვენ, რომ სამსჯავრომ სარწმუნოდ არ უნდა მიიღოს ბავშვის ჩვენება, ჩვენ უფლება გვაქვს მოველოდეთ, რომ ბავშვებს დანაშაულობათ არ უნდა ჩაეთვალოსთ ყოველგვარი, თუ გინდ ტლანქი სიცრუე და ამის გამო ბავშვები არც უნდა ისჯებოდნენ. მაგრამ ეს იქნას არ ნიშნავს, რომ საჭირო არ იყოს დაუმტკიცონ ბავშვებს სიმართლის მოყვარეობა. ყველა შერცდარი ჩვენებაა, რომლის დროსაც ქეშმარიტების შეგნება არ არსებობს, შეიძლება აიხსნას ბავშვის ფანტაზიის, აფექტების და შეგნების შეზღუდვის ძალით. როცა მოზრდილი ადამიანი აუქტის გავლენის ქვეშ არის, მაგალითად ცხარე კამათის დროს, მას ისეთი სიტყვები წამოცდება, რომლის სრული ქეშმარიტება მას არ სწამს: განა სხვა შემთხვევაში შეიძლებოდა იმის დამტკიცება, რომ რომელიმე მოკამათე თავის თავს

ეწინააღმდეგება? გრძნობათა ნამეტნობით ენა აღრე ამეტყველდება, ვიდრე გონება შეამოწმებდეს სიტყვებს და ბავშვსაც ხშირად გარდამეტებული გრძნობები აქვს, რადგანაც მისი წარმოდგენილება უფრო ცხოველია, გრძნობანი უფრო აღძრული, ინტერესებიც უფრო დაოჟუკიდებელი. მაგრამ ამით მხოლოდ ერთის მხრით შეიძლება ავხსნათ ბავშვის მიერ შეუმოწმებლად, სწრაფად აზრის გამოთქმა, არსებობის როლს აქ ბავშვის შეგნების შეზღუდვა ასრულებს. სიმართლის თუ ტყუილის ლაპარაკი გრძნობა— ეს მისი სულის შინაარსის ნაწილია, მაგრამ საკმარისია რამდენიმე ერთს დროს არსებული შინაარსი, რომ ბავშვის თავში არ დარჩეს ადგილი სხვა არავითარ ახლისათვის. აღზნებული ბავშვი ხშირად სტოვებს რასმე, რადგანაც გრძნობები მცირე ადგილს აძლევენ წარმოდგენილებათა; როცა ბავშვს უყურებს მამა, ან მასწავლებელი, მის თავში იძღენი სხვა და სხვა აზრი და გრძნობანი გაიბნენ, რომ ქეშმარიტება ხშირად შეიძლება დამახინჯებული გამოდგეს.

ამ მიზეზებს კიდევ უფრო შეეძლოთ გამოეწვიათ ქეშმარიტების დამახინჯება, თუ მას წინ არ უდგებოდეს ზემოთ აწერილი მიდრეკილება კანონის ასრულებისა. ყოველის უწინარეს ბავშვის მექანიკური მეხსიერება და მისი მიდრეკილება გაიგოს ნივთები ერთგვარად ქეშმარიტების გრძნობისათვის საუკეთესო ვარჯიშობაა, რომელიც გადმოგვცემს შემთხვევებს ისე, როგორც მომხდარა. შემდეგ მშობლების ბრძანება, რომ სიმართლე ილაპარაკონ, ქეშმარიტების დამყარება და დაგმობა ყოველ გვარის სიცრუისა ხელს უწყობს, რომ ბავშვებმა სიმართლე ჩასთვალონ მოვალეობად, რაც შედის

მორჩილების ფარგალში. იმის ჩვენება, რომ მოზრდილები არ სტყუიან ერთის მხრით ზნეობრივად მოქმედებს და მეორეს მხრით ბავშვი ხალისით ჰბაძავს მოზრდილებს ქცევაში.

ყველამ კარგად ვიცით, რომ ჩვენი საქციელი ყოველთვის არ ზრდის ბავშვში სიმართლის გრძნობას: პირველს ცნებას ტყუილზე, პირველ მაგალითს ტყუილების ლაპარაკისას ბავშვებს ჩვენ ვაძლევთ, როცა, მაგალითად, ჩვენვე ვსტრუობთ ზრდილობიანად უსიამოვნო პირთან და სხ. ზემოთ ჩვენ დავასახელებთ თუ როგორ არ უყვარს ბავშვს საზოგადო წესის განდგომა: ამიტომ იგი მივირდებთ მატყუარას და ცდილობს გაიგოს მისგან თუ რისთვის იტრუა. ტრუს არ შეუძლია მისცეს სრული განმარტება, ან და რომ უკუაგდოს ქვემარტებისაგან ბავშვის გულისყური. ჰსხნის სიცრუეს ზრდილობისათვის საჭიროდ. მაგრამ, საზოგადოთ უნდა გამოვტყდეთ, რომ ყველა ამ მოვლენათა მნიშვნელობა ძლიერ გაზვიადებულია, ის ისეთი ხშირი მოვლენა არ არის და არც ისეთი მკვეთრია, რომ შედგენდეს სიცრუის საზოგადო მიზეზს. ხშირად მოხდება, რომ ბავშვში ტყუილის ლაპარაკი ფესვს იდგამს ძალდატანების გამო; მაგალითად ბავშვის დასჯის შემდეგ მოითხოვენ, რომ მან გაიცინოს, ცრემლები შეიმაგროს, სთქვას. რომ ის მხიარულია ან და მადლობა გადაუხადონ სასარგებლო დასჯისათვის. ამით სიცრუეს უფრო ღრმად ჰწერავენ ბავშვში, რომელიც ეჩვევა უძლიერესა გრძნობანი გულში ჩაიქროს და ჩამალოს.

ქვიანი პედაგოგი ვერავითარ დაბრკოლებას ვერ ნახავს სიცრუის ამოსაფხვრელად, მაგრამ მას ძლიერ გაუჭირდება საქმე, როდესაც საქმე შეხვდება ბავშვის

სიცრუის ერთს უძნელეს მიზეზთან, სახელდობრ დასჯის შიშთან, რასაც ბავშვი განიცდის, თუ გულახდილად და სიმართლით აღიარა ყველაფერი. აქ იწყება უსასტიკესი მოედანი სიცრუისა, რადგანაც აქ ბავშვი ცდილობს როგორმე გამოძვრეს და ტყუილები სასარგებლოდ გამოიყენოს. რაკი ბავშვი გაიგებს, რომ მართლის თქმა, ზოგიერთ შემთხვევაში, აწებს მას, და სიცრუე კი სასარგებლოა, მაშინვე ის შიში მოელის, რომ ხშირად მიჰმართავს ტყუილებს. ამბობენ, რამდენადაც სწავლება თავისუფალია, ბავშვიც იმდენად უფრო მართლის მოყვარეა; ეს—მართალია, მაგრამ იშვიათად იქნება რომ ვინმე დასთანხმდეს და არ მიჰმართოს სასჯელს, ბითქმის იმ შემთხვევაშიაც კი, როცა ბავშვი გულახდილად აღიარებს თავის ცოდვებს? აქ პედაგოგიურმა აღდომ უნდა უკარნახოს, როდის შეიძლება ბავშვი დასტოვონ დაუსჯელად და როდის უნდა დასაჯონ და არც ერთს პედაგოგიურს თეორიას არ შეუძლია აქ რაიმე წესი დაადგინოს. როგორ შეიძლება დაუძრახველობა და დაუსჯელობა, თუ თვითონ აძლევენ ბავშვებს პირველ ცნებას უზნეო ტყუილზე? მაგრამ, უეჭველია, ბავშვი მით უფრო გამბედავი და თავისუფალი იქნება დამასთან მართლის მოყვარეც, რამდენადაც მშობლებს და აღმზრდელებს შეეძლებათ დაიფარონ იგი ყველა სულის დამამახინჯებელ ჩვეულებათაგან და შეზღუდონ ძალდატანების საზომი. სიცრუის განვითარების შიში გაორკეცდება მაშინ, როცა ბავშვი გრძნობს, რომ ტყუილის აღსარებას ორკეცი სასჯელი მოჰყვება: მაშინ იგი ცდილობს მეორედ მოტყუებით დაამტკიცოს პირველი ტყუილი და დგას თავის აზრზე, თუმცა ადვილად შეეძლო

სიცრუის ალმური მოეშორებინა თავისი სინდისიდან. ამას თან დაერთვის კიდევ შემდეგი გარემოება: მოტყუების ნიჭი ისე ახალისებს ბავშვს ტრაბახობით თავის ტოლ-ამხანაგებში, როგორც კიდაობის დროს ერთი ერევა მეორეს. ყველაზე უფრო კი თავშესაფარში, სადაც თავი მოუყარია ზნეობრივად გახრწნილ ბავშვებს, განცვიფრებით შეჰყურებენ მატყუარს, რომელიც ამის გამო უფრო ვარჯიშდება ტყუილის თქმაში და შეიქმნება მოურჯულებელი მატყუარა. ამიტომ სიცრუე გადაძვინდება, იგი, შეიძლება ვსთქვათ, მოარული სენია; ეხლა ჩვენ ვიცით, რომ ბავშვს სრულიად არ გაუჭირდება სხვა მოატყუოს, ასე რომ, თუ რამდენიმე ბავშვიც კი უჩვენებს რასმე მასწავლებლის წინააღმდეგ, ეს სერიოზულად დასაჯერებელი არ იქნება. ძველმა ხალხურმა სიბრძნემ იცის, რომ სიცრუე და სისულელე უფრო გადამდებია, ვიდრე ქეშმარიტება და გონიერება. ამხანაგების ქება დიდებას დიდი მნიშვნელობა აქვს ბავშვში სიცრუის განვითარებაზე და უკვე პატარა ბაბლიც კი წარბ შეუხრელად სცრუობს, რომ სახელი დაიშახტოს ამხანაგებში და თავი მოაწონოს მათ. სიცრუის დანერგვას ბავშვში ხელს უწყობს მაგალითათ ასეთი საქციელიც: ქება რომ გაიგონოს დედისაგან ბავშვი უფრო ალერსიანად მიეგება მას, შეხვედრის დროს იმაზე მეტს მხიარულებას იჩენს, რასაც მართლა გრძნობს. აქედან კი ერთი ნაბიჯია იქამდის, რომ ბავშვმა თავისი საქციელი დაიხსნოს სხვას უკეთესად, ხშირად მაცდურის სახით და ყველა ეს იმის გამო ხდება, რომ დაიშახტოს ქება-დიდება მოზრდილებისაგან. და აქ ხშირად ადგილი აქვთ ისეთ გარდამავალ შემთხვევებს, რომ ძნელი გადასაწყვეტია რას

მოელის ბავშვი, დაუჯერებენ, თუ ხუმრობს; ამას ჩვენ ვხედავთ, მაშინ, როცა ბავშვი აჯავრებს ვისმე, ხუმრობს მოზრდილებთან და ერთობა ამით. ამ მიდრეკილებას სიცრუის თქმას იმ აზრით, რომ აიმაღლოს თავისი საკუთარი „მე“ ბავშვი მიჰყავს ტრაბახობადის, კვებნადის და აგრეთვე უპატიონებამდის, რაც დასაბამია ყველა ბიწიერებისა. ამ მკვეთრი სიცრუის გავლენის გამო ბავშვები ცდილობენ გააშაონ თავიანთი ამხანაგები, უგონებენ მათ სხვა და სხვა სრიკებს იმ მიზნით, რომ უფროსებმა არ მიეაღერსონ მათ, ან და რითიმე ავნონ თვალ აწუნებულ ამხანაგებს. ხშირად ბავშვი არ შეიძინებს ცხადად თუ რა ენება მოაქვს მას თავისი ტყუილებით და თუ შეიმჩნევს, მაშინაც კი უჭირს თავი შეიკავოს ბოროტის ტყუილებისაგან. გასაოცარია ის, რომ 3—4 წლის ბავშვიც კი ხშირად ნანობს სიცრუის გამო, რაც მას ჩაუდენია დიდი ხნის განმავლობაში (ეს მოვლენა აიხსნება ბავშვის გრძნობათა სიფიცხით), მაგრამ ბავშვმა რომ გამოიჩინოს ასეთი სინანული, საჭიროა, რომ ამ წლოვანობაში მას შეგნებული ჰქონდეს თუ რა არის ტყუილი და მართალი; ამას ის გაიგებს უფროსების ლაპარაკიდან და მათის საქციელისაგან.

ამიტომ 12—14 წლის ბავშვებში (გარდა გიყებისა) ერთსაც ვერ იპოვიოთ ისეთს, რომელმაც არ იცოდეს, რომ სიმართლე საიდელლო სათნოებია; პირიქით, არიან მრავალი ბავშვები, რომელნიც ყოველ ქეშმარიტების აცდენის დროს ისეთს პატალოგიურს შიშსა გრძნობენ, რომ ყოველს ამბავს თან ჩაურთავენ: „გონია“, „შეიძლება“. ასეთი ბავშვები მთლად არიან ფორმალურ კანონის გავლენის ქვეშ, ისინი მისდევენ კანონს და ასე

იძენს მაშინ, როცა მას შეეძლება განსაზღვრულ იძულებათა შორის დაამყაროს სათანადო დამოკიდებულება და მთელს თავისს ზნეობრივს ცხოვრებას მისცეს განსაზღვრული ერთგვარი ფერი. ბავშვს არ შესწევს ზნეობრივი ძალა, რაც ვითარდება მხოლოდ მოქმედებით და მისს პრინციპებთან შეთანხმებით. პატალოგიური მოვლენანი ბავშვებში ხშირად გვიჩვენებენ, როგორც გამადიდებელ შუშაში, იმას, რაც შეესაბამება აგრეთვე ბავშვის ნორმალურ ზნეობრივს საქციელს: ერთსა და იმავე დროს ჩვენ ვხედავთ სხვა და სხვა გვარ ზნეობრივს მიდრეკილებათა, საქციელს, მსჯელობას და დაფასებას. გათანასწორება ამ უსწორ-მასწორობისა, ჩაყენება ისეთს პირობებში, რომ სასურველი თვისებანი ხასიათისა ვითარდებოდეს და არა სასურველი მოკლებული იქმნას ვარჯიშობას, რომ ამაყნი და ამ პარტაუნანი ძნელი ამოცანების გადაწყვეტის დრო დამარცხდნ და მშვიდთათვის შეიქმნას თვითმოქმედების ილუზიები იქაც კი, სადაც მათთვის ყველაფერი უკვე გა-

კეთებულია—ეს არის არსებითი დანიშნულება აღზრდისა. აღზრდას ბევრი საჭირო საქმე მოელის წინ, თუ უნდათ მიაღწიონ, რომ არსებული ნაწილები მოწესრიგდეს ერთმანეთთან განსაზღვრულის დამოკიდებულებით, განვითარდეს მოწაფის შინაგანი ძალები, და განისაზღვროს ის მიმართულება, რომლითაც უნდა განვითარდეს მისი გრძნობანი. მართალია, უნდა გამოვჩყდეთ, რომ მოწაფეს შეუძლია შესცვალოს მხოლოდ ერთი ნაწილი თვისი ფსიხიკისა, რადგანაც ჩემი აღმზრდელი ადამიანსა და უსულო ბუნებაში არღვევებ ყველა მისს გეგმებს და სწორედ თვისი წინასწარ განუზრახველობით ხშირად იმაზე უძლიერესად მოქმედებენ. ამ სახით იმ მრავალ ნაწილთა შორის, რაც განსაზღვრავენ ადამიანის გზას, ის უნდა დაკმაყოფილდეს ერთის უფრო არსებითის ნაწილის როლით. და ბოლოს. მათზედ სდგას ის, რაც ყველაზედ უძლიერესია, რომ გარდაქმნას ადამიანის ბუნება: ეს არის ცხოვრება.

ლ. ბოცვაძე.

სოციოლოგია

V

დარვინის გავლენა სოციოლოგიაში.

დარვინის მოძღვრების გამოქვეყნებამ დიდი გავლენა იქონია საერთოდ მეცნიერულ აზროვნებაში. დარვინის მიერ ნათლად დამტკიცებული იყო, რომ ორგანიული და არა ორგანიული ბუნება, მისი შემადგენელი ნაწილები, ბუნების სხვა და სხვაობა, მცენარეების და ცხოველების მრავალფეროვნება შედეგია

შეუწყობელი, თან და თანური შეუწყობელი ცვლილებებისა. მაშასადამე, ბუნება იმ სახით, რომლითაც იგი დღეს ჩვენ თვალიან არის, არ ყოფილა აშინარი თავიდანვე, არამედ მისი სხე შედეგია ცვლილებებისა, ევოლიუციისა. ამ ევოლიუციისა, ამ მსოფლიოს, ბუნების ცხოვრების ცვლილებას თავისი კანონები, თავისი

მიზეზი აქვს, რომელსაც იგი ემორჩილება. ამ მიზეზებს შორის დარწმუნება განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია ორს. უპირველეს ყოვლისა მცენარეების და ცხოველების აკბულებასა, მოთხოვნილებაში ცვლილების მიზეზი არის ის გარეგანი ზირობები, რომლებშიც სცხოვრებენ ცხოველნი ან მცენარე. ამ გარეგან ზირობების ცვლა, სცვლის მცენარეს და ცხოველის არსებას შეცვლილი აკბულება კი სქესობრივი შერჩევის ზედ-გაჯღენით გადადის შთამომავლობაზე და ასე იცვლება ორგანიზმები. ორგანიზმების ცვლაში და ზრდაში ძლიერ დიდი გავლენა აქვს ბრძოლას არსებობისათვის; ეს ის უძლიერესი ძალა არის, რომელიც ამოძრავებს ევოლუციას. თითოეულ წევრს ცხოველებს, პირუტყვებს შორის ბუნებიდან აქვს ცხოველებსადმი, კეთილ-ბედნიერ არსებობისადმი მიდრეკილება, მაგრამ მიზანს მიაღწევს და გამარჯვებული ის რჩება, რომელიც უფრო ძლიერი და მოხერხებული აკბულების არის. მართალია, შემდეგ ბევრი რამ შეასწორებს დარწმუნების მოძღვრებაში, ბევრი რამ უკუაგდეს; ბევრი ახალი აზრებიც დაამატეს დარწმუნების მოძღვრებას (იხ. მაგ. დოლანდიელი ბოტანიკოსის დე-ფორზის გამოკვლევაში), მაგრამ მიუხედავად ამისა უმთავრესი აზრები დარწმუნების მოძღვრებისა შეურყეველი დარჩა.

დარწმუნების მოძღვრება ისარგებლეს ისეთს შეცნიერულს დარგებში, სადაც მგონი მას ადგილი არ უნდა ჰქონებოდა. მაგალითად — ისტორიკოს-შეცნიერებს დიდი დახმარება აღმოუჩინა დარწმუნების მოძღვრებამ. ისტორიკოსებმა ისარგებლეს იმ აზრით, რომ ცხოვრება მუდმივ ცვლილებაშია და შესაძლებელი შეიქმნა კაცობრიობის ისტორიის შესწავლა, როგორც განუწყვეტელი მთლის, რომელსაც თავისი კანონები აქვს; ასეთი შრომა გასწიეს იურისტებმაც.

მხოლოდ სოციოლოგიაში დარწმუნება განსაკუთრებული გავლენა იქონია. წინა წერილში

უკვე განვმარტეთ სპენსერის შეხედულება შესახებ საზოგადოებრივი ცხოვრებისა, მისი ევოლუციისა, მხოლოდ დარწმუნების მოძღვრების შემდეგ სოციოლოგებმა უფრო თავისუფლად დაიწიეს მსჯელობა და მალე ისე შორს წავიდნენ თავის მსჯელობაში, ისე გადაჭარბებით იწიეს აზროვნება, რომ სწორ, ობიექტიურ ნიადაგს ასცილდნენ. დარწმუნების აზრი შესახებ მუდმივი ევოლუციისა აღიარებული იქმნა სოციოლოგების მიერ, როგორც უტყუარი ჭეშმარიტება. თუ ევოლუციის კანონები მსოფლიო კანონებია, მაშასადამე ისინი სავალდებულონი არიან სოციოლოგისათვის, ვინაიდან სოციოლოგიის უმთავრესი მიზანია შეიგნოს საზოგადოება, მისი ცხოვრება. ვინაიდან საზოგადოებრივი ცხოვრებას შექმნის ადამიანთა კრება, და ვინაიდან ადამიანი იგივე ცხოველია, მაშასადამე, საზოგადოების ცხოვრების მსჯელობას, ისე როგორც მცენარეების და პირუტყვების ცხოვრებაშიდ დიდი გავლენა უნდა ჰქონოდა გარეგან ზირობებს, გეოგრაფიულს, ჰერს და სხვას და მასთან ერთად სქესობრივს შერჩევას და ბრძოლას არსებობისათვის. ამ კანონების ზედგაჯღენით იცვლებოდა საზოგადოების აკბულება, მისი ცხოვრება; იცვლება საზოგადოების შემადგენელი ნაწილების, ე. ი. ადამიანის ფიზიკური და გონებრივი ბუნება. ცხადია საზოგადოებრივი ცხოვრება მუდმივ ცვლილებაში იყო, ისე როგორც იცვლებოდა ორგანიული ბუნება; საზოგადოებრივი ცხოვრება; საზოგადოება ექვემდებარება ევოლუციას, მის კანონებს. ამ აზრების მიხედვით სოციოლოგებიც ცდილობდნენ გაეთვალისწინებიათ საზოგადოების ცხოვრების ზრდა, კართულება, მისი თან და თანური, შეუწყვეტელი ევოლუცია. სანამდის სოციოლოგია ამ გზას ადგა, მანამდის სწორედ აზროვნობდა და მისი კვლევა ძიებას დიდი ნულოფიც ჰქონდა, მაგრამ მალე გზას ასცილდა და შეცდომები მოუვიდა. დარწმუნების აზრ-

ბით გატარებულმა სოციალოგებმა გააერთეს საზოგადოება და ორგანიზმი, როგორც ერთი ცხოვრება რამ და საზოგადოების ცხოვრების და ორგანიზმის ცხოვრების შორის განსხვავებას აღარ ვიხილავდნენ; ჭეშმარიტი ორგანიზმის შესახებ ჭეშმარიტად იქნა აღიარებული შესახებ საზოგადოებისა. ამის შემდეგ დაუბრუნდნენ ორგანიზმი და საზოგადოება, რათა ასეთი დაბრუნებების შემწეობით გაერკვიათ საზოგადოების ცხოვრება. შეფულის, დიკიფელდის, განსაკუთრებით რენეჯარსმის შრომებში შეგვიძლია გავიხსენოთ ამ ასეთ მიმართულებას, რომელსაც უწოდებენ „ორგანიული თეორიის“ სახელს.

აღიარებულ იქმნა რა ერთნაირობა ორგანიზმის და საზოგადოების ცხოვრების შესახებ, შემუშავებული იქმნა ახალი სახელები, უკეთ ვთქვათ ის ტერმინები, სახელები, რომლებსაც აქვს ადგილი ორგანიზმის ანუ ერთ კაცთ უფროს შესახებ, გადატანილ იქმნა საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე. დაიწესა ღამრავი საზოგადოების თერაფიასზე, ზატოლოგიაზე და სხ. რ. ვორმის კი ისე შორს წავიდა, რომ დაუბრუნდნენ ორგანიზმი საზოგადოებას და სთქვა, რომ ორგანიზმის ძარღვებს საზოგადოებაში უდრის რეინის ცხეობა, ბირჯის—აღმართის გული და სხვა. მე-90 წლების დასასრულ ამ მოძღვრების

წინააღმდეგ ბევრმა გაილაშქრა და ჭეშმარიტად აღიარეს ის, რომ ასეთი გარეგანი დაბრუნებება, ერთობის აღიარება მხოლოდ დაახლოებული მსგავსებით ძლიერ სუსტი და არა მერნაურული გზა არის და ასეთი სერეული დაახლოება, როდესაც გაუჩვევლები რჩება შინაგანი აგებულება, შინაგანი ძალები არასოდეს არ უნდა ჩაითვალოს ჭეშმარიტ მენიერულ კვლევად იქნებათ. ორგანიული თეორიით გატარებას მოჰყვა დიდი სარგებლობა,--სოციოლოგებმა უკუ ატდეს ასეთი გარეგნული დაახლოება, ასეთი გარეგნული მსგავსება, ხაუკვირდნენ სოციოლოგიურ მოვლენების შინაგან აგებულების შესწავლა, გამოკვლევას და ამას კი დიდი შედეგი ჰქონდა. ეხლა ორგანიული თეორიის ძლიერ ცოტა თაუგნის მენიული ჰქავს. მისი მოძღვრება ძლიერ შეიცვალა და უკანასკნელ რ. ვორმის ნაწერებში ბევრი ცვლილება ეტეობა და უფრო ღრმა, ჩაკვირებული ძიება სხანს. ამნაირათ ორგანიული თეორიის შეცდომებს დიდი ღვაწლი მიუძღვის სოციოლოგიური აზროვნების განვითარებაში. ორგანიული თეორიის გარეგნულმა შედარებამ ორგანიზმის და საზოგადოების სოციოლოგებს ასწავლა თუ როგორ არ უნდა მიყვლობდნენ და იძიებდნენ ჭეშმარიტებას მენიერი სოციოლოგი.

სიმ. ავალიანი.

დ—რი დიტმარი

სინათლის სამკურნალო გავლენა

სინათლის ავადმყოფობის მენიერებამ, ღერმატოლაგიამ, შესამჩნევი ნაბიჯი წარსდგა წინ სინათლის გამოყენებით განისჯოგერთ სრულებათა მორსენაში. ბევრს მკითხველთაგანს უძველესი თავის თავზე შეუმჩნეია, რომ

მზიან ღდეს გასეირნების დროს, ან ზაფხულში მზის ვახების მიღების შემდეგ, ზირისსე უწითლდებათ და საზოგადოათ მთელს განსსაერთო სიწითლის ელფერი გადაკვრის, ან განი უბურცდებათ, ინდება ზაწაწა წელით სავ-

სე ბუსტები, რომელიც ქავილს იწყებს და შემდეგ ჰქრება. ბოლოს იმ ადგილს, რომელსაც მზე ხვდება, მიხაგის ფერი გადაეკერებოდა.

ასეთი მოვლენა ჩნდება არა სითბოს გამო, არამედ სინათლის ქიმიურ მოქმედების წყალობით, მზის იმ სხივების გამო, რომლებიც, მოკლე დროდ, აჩენს სპექტრის მოღურვო ფერს და ზოგჯერ სპექტრის საზღვარსაც გადაცილებიან ხალხმე და თვალთაგან უიღავნი არიან, მაგრამ მათი აღმოჩენა შესაძლებელია საფოტოგრაფიო ფირფიტის შემწეობით.

კანის სიწითლე და ქავილი წინააღმდეგობას უწყვენ სინათლის გავლენებს; ხორცის ამ გვარ დაზიანებაში უფრო ძლიერ მანაწილეობენ სისხლის მკურნალები ძარღვები. რამდენისამე სინათლე დარჩენილია კანის მიხაგის ფერი აჩვენებს კანის ზემო ნაწილში შემდეგ ნივთიერების ზიგმენტის შეგროვებით და წარმოადგენს ერთს გვარს საშუალებას, რომ სინათლისაგან დაიფაროს კანის ქვეშ დრმად მოთავსებული ორგანოები, — ეს სერხი, როგორც ვიცით, უფრო სრულად შემუშავებული აქვთ ხანგებს.

მასასადამე სულ კანში ჩვენ შეგვიძლია, სინათლის გავლენით, გამოვიწვიოთ ანთების მსგავსი მოვლენა, ანთებულ კანში კი შეიძლება ანთების გაძლიერება. ამით რომ განკურნებასაც მივადწევთ, ეჭვი არ არის ბირის გამოკვლევის შემდეგ, რომელმაც დაამტკიცა, რომ ანთება სჭირო ზრატისა, რომლის გაძლიერებად სშირად სჭირთა.

სინათლის შექები რომ სასარგებლოდ გამოვიყენოთ კანის ავადმყოფობის დროს, ეგულაზე უმარტივესია დამოუკიდებლად მივიმართოთ მზის სხივებს, მაგრამ მზის სხივების გამოყენება შესაძლებელია იმ გარემოებით, რომ მზე უფრელთვის და ყოველგან არ არის. ამიტომ მიმართავ ისეთს სხივებს, რასაც იძ-

ლევა ელექტრონის რკალი და რაც შეიძლება ბევრს სხივს ქიმიურის მოქმედებით. მაგრამ ამგვარი სხივებით უფრო მდიდარია ესრედ წოდებული რკინის სინათლე, რასაც მიიღებენ ელექტრონის რკალიდან, რომლის ელექტროდში რკინის ფხვნილია ჩურელი.

მანქანა, რომლის საშუალებითაც მიიღებენ ასეთს სხივებს, რთულია. სხივებს თან ასდავს სითბოც. ამ სითბოს მოსაშორებლად სხივებს გაატარებენ წყალში; ბოლოს კანს უნდა მოაშორონ სისხლი, რადგანაც მხოლოდ ამ შემთხვევაში შეიძლება სინათლემ თავის მოქმედება დრმად გაატაროს სხეულში. გოლტის რკალის ზრატეკტორი უსარგებლოა სხივებით მკურნალობის დროს, რადგანაც სითბოს აჩენს და ამიტომ მას სმარობენ იქ, სადაც საჭიროა სითბო სხეულის რომელსამე ნაწილში — მაგ. კულუსუნზე ტუვიით ჭრილობის დროს და ან სავდამზე ნერვების ტუვიელის დროს.

ძველი რკალიან ღამებების ნაცვლად რამდენისამე წლის განმავლობაში ურჩევდნენ ესმართ სხვა ღამებებიც, როგორც მაგალითად კრამეიერისა, შოტტისი და გერცხლის წყლის ორთქლიანი ღამა; უკვლამე ღამებით მოქმედება შეიძლებოდა ან კანის ზედაზირზე, ან ცოტად თუ ბევრად დრმადაც, მაგრამ უკვლამათი მიზანი იყო გაეჩინათ ძლიერი ქიმიური მოქმედების სინათლე.

სულ სხვა სხივებს მივიღებთ, თუ სინათლეს გავატარებთ რენტგენის ღულამში. ამ სინათლით გამოწვეული რკაქცია იმით განირჩევა სხვებისაგან, რომ მისი მოქმედება თავს იჩენს უფრო გვიან. 8—14 დღის შემდეგ. მამის გამოამკარავდება, რომ კატოდნის სხივებს თან ასდავს კანის მომძლევი მოქმედება. ანთების ზრატისის გარდა, რაც ჩვენ აღვნიშნეთ, შევარებთ თმის დაცვივისას, თფლის ჯირეულების დაზიანებას და ფრხილებს გადაგვარებას.

ესლამე უკვე ცნობილს რკალიან რკალიან, უნდა უკვე ცნობილს რკალიან რკალიან, უნდა უკვე ცნობილს რკალიან რკალიან,

როგორც წყაროს სინათლისას, ან უკეთ რომ ვსტაჟაო, როგორც სხივების წყაროს. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ნივთიერება ძლიერ ძვირია და ევკლასათვის არ არის ხელმისაწვდენი, ამასგარდა შედარებით იგი უფრო სუსტად მტკივნეულს, ასე რომ იმის რეაქციას უფრო დიდს ხასს უნდა ვულოდინოთ, ვიდრე რენტგენის სხივების მტკივნეულებს — ზოგჯერ ერთს თვისად. სხვათერე უხილავ სხივთა მტკივნეულებს ისეთივეა, როგორც რენტგენის ლუმიდან.

მსურვალე ლამზები სხივებით სამკურნალოთ არ ვარგა. სშირად სახმარ ელექტრონულ ვანებში (მსურვალე ლამზებიდან) ჩქარა გამოიყენება სასარგებლოდ საჭირო სითბო, რასაც ლამზები ძლიერად და აქედან წარმოშობილი ძლიერი გარეგანიება ძლიერ საჭიროა ზოგიერთ ავადმყოფობის მოშორებისათვის, როგორც არის მაგ. ქარები, სიმსუქნე, სხვა და სხვა გვარი წყალმანკი და სხ.

შირეული, რომელმაც ფართოდ ისარგებლა კანის ავადმყოფობის, კანის ტუბერკულოზის წინააღმდეგ (*lupus vulgaris*) ელექტრონულის რკალით, იყო ფინზენი კოპენგაგენში. კანის ერთგვარი ავადმყოფობა (*lupus vulgaris*) ისეთი ავადმყოფობაა, რომელიც უფრო სშირად შირისასეს აფუჭებს, ჭმლის და ამახინჯებს და სამწუხაროდ სშირად მკურნალობაც ვერ აღწევს თავის მიზანს. ამ სენის მკურნალობა იმაში მდგომარეობს, რომ გააქროს კანში ჰაწაწა ფეტვის მარცვლის ოდენა ნასკეები, ტუბერკულები, რომ დარჩეს სადი ხორცი და მიიღონ ამ სახით წმინდა ნაჭდევი. იქაც სინათლის სხივები ისე მტკივნეულს, რომ სად ხორციშიაც აჩუქს სად ანთებს, იმავე დროს დაავადებული ხორცი, რაც სუსტს სიცოცხლეს იჩენს, მთლად ჭქრება სინათლის გავლენის გამო. წინად ეტონათ, რომ ამ პროცესთან ერთად ბაქტერიებიც იხორციიანო, ესლა კი ეს დებულება ვერ კიდევ საეჭვოა.

შედეგები, რაც ფინზენმა მიიღო, ჩინებულე გამოდგა და საზოგადო ურადლება დაიმსახურა. თუ ეს მეთოდი ვერ კიდევ საყოველთაოდ გავრცელებული არ არის, ამის მიზეზი ხანგრძლივი მკურნალობა და სიძვირია, რაც დარბთათვის, რომლებიც უფრო სდებიან ავად *lupus vulgavis*-ით ხელსაყრელი არ არის.

ამასგარდა სინათლის სხივების საშუალებით მოჩინილან კანის ანთებული ნასკეები, რაც უფრო სშირად ჩნდება სახეზე, ან ზურგის ზემო ნაწილზე. ამგვარივე საშუალებით თმის გაცვიფრისაგანაც, ესრედ წოდებული *Avea Celsi* თმა ისევე მოდიოდა, უფრო ჩქარა ვიდრე ამ საშუალებას იხმარდნენ. ამავე საშუალებით არა ერთხელ იშორებდნენ ანგიომას (ძარღვების სიმსივნეს); ბოლოს ამ საშუალებითვე არსებითად სუსტდება უსიამოვნო მოვლენა — ცხვირის სიწითლე, რასაც უსაფუძვლოდ სხივთა და უსიამოვნოდ მათთვის, ვისაც ასეთი ცხვირი აქვს.

ძნელია განსაზღვრა ევალა შემთხვევებისა, რომლის დროსაც შეიძლება გამოიყენონ რენტგენის სინათლის მკურნალობა იმ შემთხვევისაგან, რომლის დროსაც საჭირო შეიქმნა ფოტის რკალის სინათლის ხმარება. კატოდურ სხივებსაც კარგი შედეგი ჭქონია *lupus vulgaris* და ეკზემის, სირსველის ზოგიერთ ფორმების სამკურნალოდ. მშობიარობის ნიშანი და მეჭეჭები, რაც ამახინჯებს სხეულს, ჭქრებოდნენ იმავე სხივების გავლენით. განსაკუთრებით მკურნალობა უფრო ნაყოფიერი იყო კანის ერთგვარ ავადმყოფობის კანკროიდის შესახებ, რაც დროს განმავლობაში იქცევა კუდ: ეს ავადმყოფობა საყოფიანად ჭქრებოდა და რჩებოდა კარგი ნაჭდევი.

ზოგიერთებს იმედი ჭქონდათ კუს ავადმყოფობის სხვა და სხვა ფორმებთანაც შეიძლება ხმარება რენტგენის სხივებისათ, რომ ჭქარა ექიმობას არ მიმართონ, მაგრამ ეს იმე-

დი ვერ გამართლდა. და მხოლოდ იმ შემთხვევებში, როცა ჯვარა ექიმობა არ არის საჭირო, შეიძლება რამდენადმე სიმსივნის გავრცელების შეეენება.

სისხლის გადაგვარების დროს, სისხლის თეთრი უჯრედების გამრავლების გამო, შეიძლება შევამჩნიოთ თუ როგორ მცირდება ლეიკოციტების რიცხვი სინათლის გაფენის გამო, არა ჩვეულებრივი გაბერილი ტყივანი პატარავდება და ავადმყოფი უკეთეს გუნებაზედ მოდის. სამუდამოდ განკურნება მანც შეუძლებელია. რაც შეეხება სხვა შინაგან ავადმყოფობას, როგორც მაგალითად თეოდორით ავადმყოფობას და ქოშინის, გულზე ხინის ზოგოერთს ფორმებს, ეტყობოდათ საუკეთესო შედეგები. დასასრულ სინათლის საშუალებით განკურნებას კარგი შედეგი მოჰყვება მღიერიან და ქეციან ავადმყოფობებზე.

რეტენის სხივებით წამლობის დროს დიდი სიფრთხილეა საჭირო. ძლიერი სინათლის ხმარებით თავდაპირველად ვერაფერს შეამჩნივ, მაგრამ რამდენისამე ხნის შემდეგ ჩნდება ბუშტი და სიმსივნე, რაც იწვევს ძლიერს ტკივილს და ძნელი მოსაშორებელიც არის. ექიმიც კი, რომელიც სამკურნალოდ ხმარობს რენტგენის სხივებს, ფრთხილად უნდა იყვას და ხელბზე უნდა ეცვას ტყვიის საჩხედიანი ხელთათმენები.

რაც შეეხება რადიის სხივებს, მისი გამოყენება დაახლოვებით ისეთივეა, როგორც რენტგენის სხივებისა. აღსანიშნავია კიდევ ისიც, რომ თბილ წყლებში და ცნობილს სამ-

კურნალო ტაღახებში, — განსაკუთრებით სანძრების ტაღახში, რასაც სასკლად ფანგე ეწოდება, ურეგია რადიოკტიული ნივთიერებანი, რომელნიც დიდხანს უშვებენ სხივებს: ამას მიაწერენ იმ კარგს შედეგებს, რაც მოჰყვება ამ სამკურნალო საშუალებას.

სულ სხვაჩიარია ის მოქმედება, რასაც იჩენს წითელი სინათლე შავს ყვავილზე. აქ წითელი მინები აშორებენ სინათლეს იმ ნაწილს, რომელიც აღიზიანებს ტანზე და სხეზე გამოყოფილ მუწუკებს. ამის წყალობით მუწუკები არ ღებება და ავადმყოფობასაც ადვილად იტანენ. ამას გარდა წითელ სხივებს აღმძვრელ მოქმედებას მიაწერენ, მტრედის ფერს კი, პირიქით, — დამამშვიდებელს, დამაძინებელს.

ბოლოს მოვიხსენებთ მკურნალობის ორს სხვა საშუალებასაც, რომელსაც საფუძვლად მართალია სინათლე არ აქვს, მაგრამ ცნობილი სხვა გვარი სხივებია. უპირატესად ფრანგთა ავტორებს ეგონათ, რომ უოფელგვარ სნეულობის დროს კარგს შედეგს იძლევიან ცვალებადი ძლიერი ნაკადები, რაც მოჰყვება ერთმანეთს მცირე ხნის განმავლობაში. მაგრამ გერმანულ ექიმთა სერიოზულის და ფხიზელის გამოკვლევით სჩანს, რომ ეს მეთოდი მოკლებულია სერიოზულს საფუძვლს. უკანასკნელ ხანებში ბერს ღანაკობდენ ფულგურაციის, ანუ ელვის მოქმედების შესახებ კუს-მაგვარ სიმსივნებზე, — ესეც ისეთი მკურნალობაა, როგორც ცვალებადი ნაკადები, რაც ხშირად მიჰყვებიან ერთი მეთრეს. მაგრამ ამ მეთოდის შემოწმებას გერმანიაში არ მოჰყვას სსსურველი შედეგები.

კახაბერი.

სამშობლო ქვეყნის მოღვაწენი

† დ. ზ. სარაჯიშვილი

შლომობელმა სიკვდილმა 20 ივნისს ქართველებს გამოსტაცა საუკეთესო მამულისშვილი, ცნობილი ქველმოქმედი და ყოველის ღირსებით შემკული ადამიანი დ. ზ. სარაჯიშვილი. განსვენებულის ცხოვრების რომელი მხარეც გინდათ აიღოთ, ყველაფერში ეტყობა სრული ადამიანობა, კაცურ-კაცობა, მამულისა მოძმის სიყვარული; იშვიათი ქართველი ყოფილა ჩვენს დროში ისეთი, რომ ღირსებით განსვენებულის შესადარებელი ყოფილიყოს. ამიტომაც ჰგლოვობს მას ქართველი ერი, რადგანაც ცხადად ხედავს, რომ მეორე დ. ზ. სარაჯიშვილი მას არ ჰყავს და ოდესმე ეყოლება თუ არა არც ის იცის. ქვეშაბრტყად სამწუხაროა ჩვენისთანა პატარა ერისათვის ისეთის ადამიანის დაჰკარგვა, რომლის ცხოვრების მიზანს ქვეყნის სამსახური შეადგენდა და თავისის ქველმოქმედებით ვაქრობის აყვავებით დიდს სამსახურს უწევდა ყველას და გაძვალტყავებულ ღარიბ-ღატაკ ხალხსაც ფეხზე აყენებდა.

ძლიერ კარგად ვიცნობდი პირადად განსვენებულს დავითს და მისი აზრი ხალხის სწავლა-განათლების შესახებ მუდამ საგულისხმეოთ მიმაჩნდა. განსვენებული ამბობდა: უბრალო, გაუნათლებელი, წერა-კითხვის უმეცარი მუშა არც თავისთვის ვარგა და არც პატრონისთვისო. მან დაარსა კავკავში მუშებისათვის საკვირაო სკოლა, ათი წელიწადი ვმუშაობდი იმ სკოლაში და მუდამ თვალ-

ყურს ვადევნებდი, როგორის სიხარულით ეგებებოდა განსვენებული, როცა მუშები სწავლაში წარმატებას იჩენდენ; წერა-კითხვისა და ანგარიშის მცოდნე მუშას ჯამაგირსაც უმატებდა და ამით აქებებდა ყველას, რომ წიგნი ესწავლათ. უყიდა მუშებს საუკეთესო ჯადო ფარანი ბუნდოვანი სურათებისათვის სახალხო კითხვების გასამართავად და იქვე დაუარსა მათ ბიბლიოტეკა სამკითხველო ქართული წიგნებისა. განსვენებული ხელს უწყობდა ყველას, ვინც კი, ქარხანაში სამსახურის შემდეგ, საკუთარ ვაჭრობას გამოიწყებდა. სწორედ ჩვენს დროში იშვიათი ადამიანი იყო განსვენებული დავით ზაქარიასძე. მას გულის ფიტარზედ ეწერა:

„გაცად მაშინ ხარ საქები,

თუ ეს წესი წესად დაჭრგე;

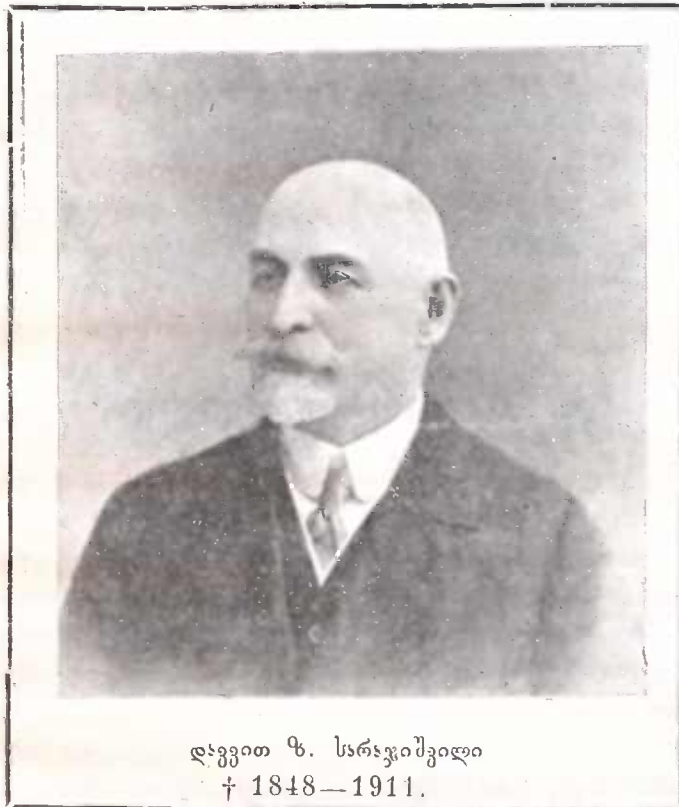
ყოფილ დღეს შენს თავს ჰკითხო;—

აბა მე დღეს ვის რა ვარგე?“

აუწერელია ყველა ის ქველმოქმედება, რაც განსვენებულს მიუძღოდა სიცოცხლეში და რაც სიკვდილის შემდეგაც გზას უნათებს, ამათში ყველაზე უფრო თვალსაჩინოა ურიცხვი შემწეობა სტიპენდიების სახით და ერთდროულის დახმარებით ჩვენის ახალგაზღობისათვის. ამ დახმარებით განსვენებული ეუბნებოდა ჩვენს ახალგაზღობას: დახმარებას გაძლევ, ისწავლე და ქვეყანას გამოადექიო. განსვენებულის დავით ზაქარიას ძის გულში ღრმად იყო აღბეჭდილი პოეტის სიტყვები ახალგაზღობისადმი:

„ისწავლეთ ძენო, ნუ დაზოგავთ ღვაწლსა და შრომას, ნათლის თვალთა ერიდენით ცრუ გზას და ცთომას. თქვენის სამშობლოს თქვენკენა რბის გული და თვალი, ისწავლეთ, ძენო, თქვენს ხელთ არის მის მომავალი!“

და თუ რომელიმე ძე, სამარცხვინოდ, მამის ანდერძს ღირსეულად ვერ ასრულებდა, თავისი სწავლით ქვეყანას არას არგებდა, და მხოლოდ თავისს კუჭზე მუდამ ჰფიქრობდა, მაშ განსვენებულიც, როგორც მზრუნველი მამა, მწარე ფიქრებს მიეცემოდა. ღიად, ნეტარ ხსენებული

დავით ზაქარიას ძე მთელს თავისს სიცოცხლეში სულ მუდამ იმას ჰფიქრობდა,

„რომ ჩვენ განვახლდეთ
სულით ავმაღლდეთ
და განჭქრეს ბნელი უმეცრებისა“

ის იყო საუკეთესო მოამაგე ჩვენის ხალხისა, ის ხელს უწყობდა, რომ ჩვენი ქვეყანა

„აღსდგეს ძლიერი
და დადგეს ერთი სხვათ ერთა შორის;
წმიდით საუღარით,
ენით მიდიდარით,
სწავლისა შუქით განათებულნი“.

ასეთი ძვირფასი კაცი დაჰკარგა ჩვენმა ქვეყანამ, ძვირფასი მით, რომ რასაც სხვები ღრტონი სიტყვით ჰქადაგებდენ ჩვენში, დავით ზაქარიას ძე მარტო სიტყვებს არ სჯერდებოდა და ყოველ ქვეყ-

ნის სასარგებლო საქმეს რეალურად ახორციელებდა. ეხლა არა გვყავს დავით ზაქარიას ძე! დაობლდა ქვეყანა. ძაძა მოისხა არე მარემ, ყველა გრძნობიერი არსება საგონებელს მიეცა. საქართველოს ყოველის მხრიდან მოსულმა აუარებელმა ხალხმა გულწრფელი ცრემლის ნაკადული ასხურა უკანასკნელად მისს გაციებულს გემს. ყველას გულში განურჩევლად ერთსა და იმავეს ჰკითხულობ: მოკვდა დავით ზაქარიას ძე! მოსწყდა სამშობლოს ცას ერთი უბრწყინვალესი ვარსკვლავი, მაგრამ იმედი ეს ყოველის შემძლე აზარმაცი, ანუგემებს ყველას ჩვენის ერის ცხოვრების გულშემატკირს.

დავით ზაქარიას ძე არ მომკვდარა, საქმენი მისნი, სახელი და ხსოვნა უკვდავია და უკვდავივე დარჩება ქართველი ერის ხსოვნაში. საიმედოთ განსვენებულის მეუღლე, პატივცემული ეკატერინე ივანეს ასული, რომლის მწუხარებას შუა იყოფს ქართველობა, იმდენად მრავალ ღირსებანი და სათნოიანი ადამიანია, რომ სანუგემოდ ჩვენთვის მისი მრავალ ჟამიერი სიცოცხლე ფრიად სანატრელია, რასაც წრფელის სულით და გულით ვუსურვებთ მას. ხოლო განსვენებულს დავით ზაქარიას ძეს—საუკუნო ხსენებას.

ლ. ბოცვაძე.

დ. ზ. სარაჯიშვილი

(ბიოგრაფიული ცნობები)

განსვენებული დ. ზ. სარაჯიშვილი დაიბადა ქ. ტფილისს 1848 წელს, 28 ოქტომბერს. იგი იყო ტფილისიდან ჩამომავლობით, საპატიო მოქალაქე. სიყმაწვილე საყვარელ ოჯახში გაატარა. სასკოლო ჰასაკისა რომ გახდა, ტფილისის 1 გიმნაზიაში მიაბარეს. 1866 წელს დაამთავრა და პეტერბურგის უნივერსიტეტში შევიდა საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტზე. იქ მხოლოდ ერთს წელიწადს დაჰყო და გერმანიაში გაემგზავრა. მუნხენის უნივერსიტეტში შევიდა, მერე ჰეიდელბერგის უნივერსიტეტში გადავიდა, სადაც 1871 წელს სწავლა დაამთავრა და ქიმიის დოქტორის წოდება მიიღო.

ამის შემდეგ 1878 წლამდე სასოფლო-სამეურნეო მცნეიერებას სწავლობდა ჰო-

გენეიმსა და გალღეს. 1878—1879 წლებში კი საფრანგეთში სწავლობდა მევენახობის ყველა დარგს. როგორც სჩანს განსვენებული სასოფლო სამეურნეო მოღვაწეობისათვის ემზადებოდა და საფუძვლიანადაც შეისწავლა, მაგრამ ისე დატრიალდა საქმე, რომ სულ მოულოდნელად არყის საქმეში ჩაება და კავკავის მახლობლად არყის სახდელი ქარხანა შეიძინა. ეს ქარხანა მეტად პირველყოფილ მდგომარეობაში იყო, რაც ვერ აკმაყოფილებდა განსვენებულს; ამისათვის ხელახლა გადააკეთა გაუმჯობესებულ ტექნიკის მიხედვით, ხოლო საქმისა და ბაზრის გასაფართოვებლად ტფილისშიაც გახსნა დიდი საწყობი. აქვე შემოიღო მან კავკასიაში ჯერ უცნობი რამ—რექტიპიკაციის აპარატი. 1887 წ. ტფილის-

შივე გახსნა ლიკიორის ქარხანა, რისთვისაც მკოდნე ოსტატები საფრანგეთიდან დაიბარა. დავით ზაქარიას ძის ასეთ ცოცხალ მუშაობას სააქციზო უწყების გამგე აქცევს ყურადღებ-ს და გაუწერელ ხარჯთა დეპარტამენტში წარმოდგენილ ყოველ-წლიურ ანგარიშში აუცილებლად იხსენიებს ამ ახალ ფირმის საქმიანობას.

მაგრამ დ. ზ. მაინც ვერ ისვენებს, არცისა და ლიკიორის წარმოება ვერ აკმაყოფილებს, მისი დიდი ხნის სურვილი იყო კონიაკის წარმოება, რომელიც რუსეთში ჯერ არ არსებობდა. ამ საქმეს გაცილებით დიდი თანხა სჭირდებოდა და მეტად საძნელო საქმეც იყო, მაგრამ განსვენებულს მიღებულ ცოდნის გამოყენება არ ასვენებდა. ამ საქმისთვის ხარჯის გარდა, სასმელების მთელი რაიონის ცოდნა იყო საჭირო და სხ. მან კარგად იცოდა, რომ ამ ნაბიჯით მთელ თავის ქონებას განსაცდელში აგდებდა, მაგრამ დიდი ხნის სურვილს ვერ ეურჩებოდა. ამისათვის 1888 წ. პირველად ტფილისში დასდგა კონიაკის აპარატი, რომლის შემწეობითაც სხვა და სხვა კუთხის ღვინისაგან კონიაკის ხდა დაიწყო. გამოცდილებამ დაანახვა, რომ კონიაკის დასამზადებლად საჭიროა ყველა კუთხის ნაყოფი, მათი სარდაფებში დაყენება-შენახვა და მერე ისეთის სასმელისა, რომელსაც საფრანგეთში „კონიაკს“ უწოდებდნენ. ამ საქმისათვის ადგილობრივ შესაფერ შენობათა აგება იყო საჭირო. დ. ზ. სარაჯიშვილიც ნელნელა შეუდგა მათს აშენებას 1889 წ. ააშენა ყიზლიარში. 1894 წ. ერევანში, 1895 წ. ბესარაბიაში კიშინიოვის მახლობლად დაბა კალარსსში, 1901 წ. ბაქ. გუბ. გეოქიაში; ამისდა მიხედვით ტფილისში მთავარ საწყობსაც აფართოვებდა. საქმე წინ მიდიო-

და. 1890 წ. სააქციზო გადასახადთა გამგეს ანგარიშში ნათქვამია: „ბ-ნი სარაჯევმა, როგორც გამრჯემ და ენერგიულმა ადამიანმა, ბევრი იშრომა კავკასიაში სამშობლო ქვეყნის მრეწველობის ასაღორძინებლად: მაგ. 1885 წ. მან კავკავში იყიდა არყის ქარხანა, რომელიც წელიწადში 3--4 მილიონ გრადუს სპირტს ამზადებდა, ეს რიცხვი ბ-ნმა სარაჯევმა 8 მილიონ გრადუსამდე აიყვანა. 1885 წელს მან ტფილისში გახსნა კავკასიაში პირველი რეკტიფიკაციის ქარხანა, 1887 წ. დაარსა კავკასიაში პირველი არყის ქარხანა. ამ ქარხანაში დამზადებული სსმელი იმდენად კარგია, რომ სულ მცირე ხანში გაიწია არა თუ კავკასიაში, შიდა რუსეთშიაც და თვით პეტერბურგშიაც კი. 1888 წ. დ. ზ. სარაჯევმა ტფილისში გახსნა პირველი კონიაკის ქარხანა რუსეთში, რითაც მაგალითი მისცა სხვებსაც კავკასიაში ასეთ ქარხნების გახსნისა. სარაჯევის კონიაკი თავისის ღირსებით თამამად უწევს მეტოქეობას სხვა კონიაკებს მთელი რუსეთის ბაზარზე“.

ათის წლის შემდეგ 1901 წელს, სააქციზო ხარჯთ-აკრეფის გამგემ, გაუწერელ გარდასახადთა მთავარ სამმართველოს უფროსს შემდეგი მოხსენება წარუდგინა. (1 ივნ. 1901 წ. № 7293): „მიმდინარე წლის აგვისტოში ტფილისში იხსნება კავკასიური გამოფენა სასოფლო-მეურნეობისა და მრეწველობისა, საქართველოს რუსეთთან შეერთების ასის წლის თავის აღსანიშნავად. ამ გამოფენაზე თვალსაჩინო ადგილს დაიჭერს არცისა და სხვა მაგარ სასმელების განყოფილებაც. ამისათვის შესაფერად მიმჩნია თქვენს მაღალკეთილშობილას მოვახსენო. რუსეთში ცნობილ და ადგილობრივ მეტად გავრცელებულ დ. ზ. სარაჯიშვილის მრეწველო-

ბა შეიძლება თქვენმა მაღალ-კეთილშობილებამ საიუბილეო გამოფენის გამო (აქ აღნუსხულია დ. ზ. ქარხნის თანდათანი განვითარება) იგი ყურადღების ღირსი გაჰხადოს, რადგანაც ამ ძვირფას დარგში, როგორცაა ცხლა კონიაკის წარმოება, დიდი ღვაწლი მიუძღვის და დიდი სახელიცა აქვს დამსახურებული სარაჯიშვილის ფირმას, რომელიც 17 წელს რაც არსებობს. სამართლიანობა მოითხოვდა იგი წაგებალისებინათ და კომერ-

ციის სოვეტნიკობა გეზოძეებინათ. ეს ჯილდო უფრო შეეფერებოდა იმ საპატიო მდგომარეობას, რომელიც უქირავს ბ-ნ სარაჯიშვილს ტფილისის სავაჭრო და საზოგადო საქმეში“.

1902 წ. 1. იანვარს დ. ზ. სარაჯიშვილს „სამშობლო ქვეყნის ვაჭრობამრეწველობის საქმეში სასარგებლო მოღვაწეობისათვის“ უმაღლესად ებოძა ხაზარისხი „კომერციის სოვეტნიკისა“.

(ს. გ.)

დ. ზ. სარაჯიშვილის ანდერძის ნაწილი

ამოქვეყნებულ ანდერძის ნაწილიდან სჩანს, რომ განსვენებულს დ. ზ. სარაჯიშვილს წერა-კითხვის საზოგადოებისათვის დაუტოვებია 300.000 მანეთი შემდეგის პირობით. ამ ფულის ნახევარი უნდა მოჰხმარდეს ქართულ ეროვნულ მუზეუმის აგებას. მეორე ნახევარი კი—სტიპენდიებს სხვა და სხვა უმაღლეს სასწავლებელში რუსეთში და საზღვარ-გარედ. თვით ეს თანხა უნდა იყოს ხელუხლებელი, სტიპენდიებისათვის კი უნდა იხარჯებოდეს მარტო სარგებელი.

სანამ ეს თანხა სრულიად გადაეცემა წ.-კ. საზოგადოებას, იმ დრომდე გაგრძელდება ყველა უკანასკნელ წლებში დაარსებულ სტიპენდიების ძლევა. უკეთუ რომელიმე სტიპენდიატი სწავლას დაამთავრებს ამ ვადაზე ადრე, მაშინ ახალ სტიპენდიების დანაშენა უნდა შეჩერდეს.

შეწირული თანხა უნდა შედგეს უძრავ ქონების იმ ნაწილის გაყიდვის შემდეგ, რომელიც სავაჭრო საქმეებს არ შეეხება.

გადაცვალების შემდეგ სამი წლის გან-

მავლობაში უნდა ეძლეოდეს ყოველწლიური შემწეობა ყველა იმ სკოლებს, რომელთაც ეძლეოდათ აქამდინ.

ტფილისის პირველ სავაჭო გიმნაზიას, სადაც სწავლა დაამთავრა განსვენებულმა, უნდერძა ერთდროულად 10,000 მან.

აგრეთვე დაუტოვა 5,000 მან. ერთდროულად თბილისის მართლ-მადიდებელთა სასულიერო სემინარიას.

განსვენებულს გამოუცხადებია სურვილი, რომ მისი სახლი სერგიევის ქუჩაზე, სადაც ის მუდამ სცხოვრობდა, გადაეცეს ქალაქის თვით-მართველობას თავის მშვენიერი მოწყობილობით იმ პირობით, რომ ამ სახლში ქალაქმა მოაწყოს ან სამხატვრო გალერეია, ანდა შინა-მრეწველობისა და ხელოსნობის მუზეუმი, ანდა ორივე დაწესებულება ერთად. ეს შეწირულება ღირს ნახევარ მილიონამდე. ადგილი და სახლი ღირს 300.000 მანეთად; მოწყობილობა კი 100.000 მანეთზე მეტად.

არ დაივიწყა განსვენებულმა თავის ქარხნების მუშები და მოსამსახურეები:

ყველა იმ მუშებს და ოსტატებს, რომელთაც უმსახურნიათ არა ნაკლებ ორის წლისა და რომელნიც პატრონის გაცვალების დროს სამსახურში იქნებიან, მან უნდერძა 25 000 მ. ხოლო დანარჩენ მოსამსახურეებს—100.000 მან. ეს უკანასკნელი სურვილი განსვენებ-

ბულისა უტყუარად ამტკიცებს, თუ რაოდენი სიყვარულით და ყურადღებით იყო აღჭურვილი იგი მუშებისა და მოსამსახურეებისადმი. ასეთი იშვიათი მზრუნველობა განსაკუთრებით მაღლა აყენებს ჩვენს დაუფიწყარ მრეწველს დანარჩენებზე. („თემი“).

დ. ზ. სარაჯიშვილის საფლავთან

მშვიდობით, იშვიათო მამულიშვილო და დაუფიწყარო ადამიანო! რომ ქარველი საზოგადოების ხსოვნაში შენი სახელი სამუდამოდ აღბეჭდილია და ის მადლი და ჰიკეთე, რომელიც ჩვენთვის გითესნია, არას დროს არ დაივიწყება,—ეს, ალბად, შენც გეცოდინება, რადგან არც ისე უმადურად გვივლიდი, რომ საზოგადოების მხრით მადლიერი ხსოვნის მოლოდინიც არ გქონოდა. მაგრამ ეს კი შეიძლება არ გცოდნოდა, რომ ყველა შენ პირად ნაცნობთა გულშიაც აღმოუფხვრელი და სიყვარულით მოსაგონებელი ხარ და იქნები.

რათა? იქნებ იმიტომ, რომ უხვი იყავი და ღარიბისთვის დახმარება მოვალეობად მიგანნდა? ან იმიტომ, რომ პრაქტიკულ საქმიანობას ეწეოდი და ჩვენთვის აღმზრდელ მაგალითს წარმოადგენდი? ან იმიტომ, რომ უსაზღვრო სტუმართ-მოყვარე იყავი და ქართული მასპინძლობა ოჯახის წესად გქონდა მიჩნეული?

ან, იქნებ, იმიტომ, რომ სამშობლოს

სამსახურს მოვალეობად სთვლიდი, მის აწინდელ სავალალო მდგომარეობას მწვავედ განიცდიდი და უკეთესი მერმისის მოსაპოვებლად სწავლა-განათლების შექმნას გვიადვილებდი?

ნუ შემოგვწამებ ასეთ „ანგარებას“, ასეთ საფუძველსა და ნიადაგზე მადლობისა და პატივისცემის გრძნობა აღმოცენდება და არა—სიყვარული!

ან, შეიძლება, შენი ნაცნობ-მეგობარნი დღეს იმიტომ სტირიან და სულის ობლობას იმიტომ განიცდიან, რომ შენ მათი გული თბილის სიტყვებით და გარეგნულის სიამტკბილობით მოინადირე?— მაგრამ... ძვირფასო ადამიანო, ეს ხომ კარგად გვახსოვს, რომ, არა თუ პირფერობა, ხშირად, კამათის დროს, „ლურჯის“ სახელიც ჩვენთვის გამარჯობასავით მოგირთმევიდა.

ქეშმარიტად შესანატრი ხარ, რომ შენ არ გექირვებოდა პირფერობა ადამიანის გულის მოსანადირებლად. საერთო გულწრფელის სიყვარული მოიპოვე არა იმით,

რაც არ იყავ, არამედ იმით, რაც ნამდვილად იყავ, მთელს შენს არსებას ახლდა განსაკუთრებული მადლი, რომელიც შენს მწარე სიტყვასაც ტკბილად აქცევდა და შენს ნაცნობ მეგობარს უფრო და უფრო ვიახლოვებდა და სულიერად გიკავშირებდა:

ეს მადლი იყო შენი სულიერი თვისება, რომელიც ყოველ შენს მოღვაწეობას და ნაცნობ-მეგობართან ურთიერთობას აღმატებულ ღირსებას ანიჭებდა და თვით შენ საყვარელ ადამიანად გხდიდა. შენი ქველმოქმედება, თავის-თავად დიდი და ჩვენს მდგომარეობაში დიდად დასაფასებელი, თვით შენ მცირედ და უმნიშვნელოდ მიგაჩნდა, გაცემას ყოველთვის ისეთ ხასიათს აძლევდი, თითქოს იგი თავის თავად მიმღებს ეკუთვნოდან და შენს პიროვნებასთან არავითარი კავშირი არ ჰქონდა. თავდაბლობა, გულ-კეთილობა და გულწრფელობა გამოსჭვივოდა ყოველ შენს მოქმედებაში და ყველა ეს ჩვენ გვხიბლავდა და შენს თავს გვაყვარებდა. ძაგებაც კი შენის მხრით ყოველთვის სიყვარულითა და სიკეთის სურვილით იყო გამოწვეული და შენს პესნიზსა და უიმედო გოდებას ქართველობის მდგომარეობის

რეობის შესახებ მხოლოდ ის გაიგებდა სავსებით, ვინც სამშობლოსადმი სიყვარულს შენსავით განიცდიდა და ჩვენს ეკონომიურ უღონობას შენსავით გაითვალისწინებდა.

ეს პესნიზმი თან მიგყვება, — ნალვლიანი მიდიხარ ამა სოფლიდან. ამ ოთხი კვირის წინად მითხარი კიდევ უცხოეთში: „ვკვდები. რა დამშვიდებით მოვკვდებოდი, რომ სამშობლოს იმედი მიმყვებოდესო!“ მაგრამ, ჩვენო დაუფიწყარო მოამაგევ, გულს მაინც ნუ გავიტეხთ. თვით შენი ცხოვრებაც თავის თავად იმედის მომცემი არის. იგი ამტკიცებს, რომ ქართველ ერში უნარი და პრაქტიკულ შემოქმედების ნიჭი არ არის გამოლეული. ვინ იცის იქნებ მომავალში მოვიპოვოთ ის ძალა, რომელზეცდაც შენ მუდამ გვითითებდი, და მით დაგიბრუნოთ იმედი და სიხარული!

ამ იმედით გეთხოვებით. გვშორდები, მაგრამ — ხორციელად: სულიერად მაინც ჩვენთან იქნები. ამის თავდება შენი სურათი, ჩვენს გულში წარუშლელად აღბეჭდილი. იმედი გქონდეს: სათუთად შევიწინახავთ, გაუფრთხილდებით.

ფ. გოგიჩაიშვილი.

დ. ზ. სარაჯიშვილის ხსოვნას

ის მოკვდა! არა ერთი გული ამოიკვნესებს ამ სამწუხარო ამბის გაგონებით... და რამდენად აუტანელია და სამწუხარო შეურიგდე იმ აზრს, რომ ვერასოდეს ამის შემდეგ ვერ დაინახავ მისს კეთილს და აღერსიანს თვალებს!

ნახევარი წლის წინად უკანასკნელად

შევხვდით მოსკოვში ბერლინში საბედისწეროდ გამგზავრების დროს. ძველებურადვე, პირადი მწუხარების დავიწყებით, მზურვალედ ლაპარაკობდა ჩვენს ბედკრულს სამშობლოზე, მიმდინარე პოლიტიკაზე და იმ მრისხანე მომავალზე, რაც მოელისთ ჩვენს თანამემამულეებს. მისი

უკანასკნელი სიტყვები ნამდვილის გულწრფელობით, რწმენით და გულის გამსვრავ მწუხარებით იყო წარმოთქმული. ამ სიტყვებში მთელის სიცხადით და გარკვეულად იშლებოდა მისი დიადი გული, რომელიც იტევდა ყველა საკირბორო-ტო საკითხებს, რაც რიგ-რიგობით აწუხებს თვითოეულს ჩვენგანს. ამ წუთში ერთმანეთთან საუბრის დროს განსვენებული სრულიად გადასხვაფერდებოდა. ჩვეულებრივი მხიარულობის ადგილს ჰესიმისტური შეხედულობა იჭერდა მის გულში და თვალწინ ეხატებოდა უსიამოვნო სოციალური სურათი ხალხთა დამოკიდებულებისა.

მართლაც, არ ვიცნობ სხვას ისეთს ადამიანს, რომელიც ასე გულმტკივნეულად განიცდიდეს დღიურს ვარამს და მომავალ ბედს ყოველგვარი საზოგადო წარმოებისას. თითქმის საოცრად გეჩვენებოდათ ცხოვრებაზე გულგატეხილობის შეერთება დაბეჩაფებულის ხალხის და აოხრებული ქვეყნის სიყვარულის დაუშრეტელ წყაროსთან, რაც განსვენებულის სულში ღვიოდა. მოსაუბრეს მხოლოდ ყური უნდა ეგდო და გულისხმიერებით მოესმინა მისი ცხარე გრძნობით წარმო-

ქმული მწარე აზრები, რაც იყო ნაყოფი მრავალი წლის ცხოვრების გამოცდილებისა და დასავლეთ ევროპის ეკანომიური ცხოვრების თეორიულად ფართო შესწავლისა. ბევრი საგულისხმიერო და სწორი შენიშვნები აღბეჭდილა ჩემს გულში ყოველთვის, როცა განსვენებულს შეხვდებოდი სალაპარაკოდ.

დღეს აღარა გვყვავს ეს ცხოვრებაში გამობრძმედილი პატიოსანი და კეთილშობილი მოღვაწე. მისი ოჯახის მწუხარებას მთელი ქვეყანა შუა იყოფს, მისი სახელი, როგორც ქველმოქმედისა უკვდავია საზოგადოების ისტორიაში, კეთილი თესლი მის მიერ დანერგილი ერთი ასად აღმოცენდება. მაგრამ მისი მეგობრები, რომელნიც შეერთებულნი იყვნენ მასთან გულწრფელის სიყვარულით და გულითადის დამოკიდებულებით, ვერ იპოვიან ნუგეშს, მათს დაცარიელებულ და დაობლებულ გულის კუნჭულს ვერავენ აღავსებს. ცრემლის ნაკადულს დაღვრიან ისინი სამარესთან და თავის გულში თან წამოიღებენ მის მუდამ ძვირფასს სახეს, რომელზედაც უფლება აქვთ სთქვან შექსპირის სიტყვები: „იგი კაცი იყო“.

ალ. ხახანაშვილი.

დ. ზ. სარაჯიშვილის ხსოვნას

კიდევ ერთი დედაბალი გამოეცადა ქართველთა სურთ კეთილდღეობის დამამკვიდრებელსა და განმამტკიცებელს შენობას; კიდევ ერთი, თვალსაჩინო და წარჩინებული ადამიანი მოაკლდა იმ მცირე გუნდს, რომელიც წრფელის გულით მოწადინებულია ქართველ ერის ჭეშმარიტს ბედნიერებასა და წარმატებას; კიდევ ერთი იშვიათი მხრუნველი მამა

ობოღთა და დაბეჩაფებულთა გამოკეთისაგა ამ წუთიერს სოფელს, მამა გულ-შემატკივარი მოზარდის თაობისა, მ.მ., რომელიც სურთა და სურთა საკეთილდღეოდ ეოველის მისის წევრისათვის ჭზრუნავდა და თავისს უხვს ხელსა და კალთას, წმიდის გულ-შემატკივრობის გრძნობით შექმობარსა და გაცისკროვნებულს, არ იშურებდა ქართველ ერმათა აღსა-

ზრდად, გასანათლებლად, ქვეყნის კეთილ მუშაკთა გასამრავლებლად. მისი სიტყვებია, — „რას მიქვიან უშილობა, განა ყველა ბავშვი, მამავალის იმედად აღსაზრდელი, ქვეყნის საკეთილად განსაწვრთნელი და განსასწავლი, ჩემი შვილები არ არიანო!“ დიად, შვილნი სულეიერი, ხორციელად იქნება უცხონი და

შორეულნი, მაგრამ ქვეყნის ჭირისა და წუხილის შემატყვიარ გულთან, საერთო უბედურების თანამგრძობელ განებასთან, საერთო ბედნიერებისათვის წრფელად აღტყინებულ გრძობასთან მკვიდრად, მტკიცედ დაკავშირებული და შესისხლ-ხორციელებული, შენათესავე ბუღნი!...

დ. ზ. სარაჯიშვილი მუშლით, ახალგაზღობაში.

ასეთი იყო აწ გარდაცვალებული დავით ზაქარიას ძე სარაჯიშვილი!..

ამ უკანასკნელ ოცდაათის წლის განმავლობაში არ აღძრულა არც ერთი საზოგადო, საერო დაწესებულება, რომლისათვისაც განსვენებულს თავისი შვილს და დახმარება არ გაე-

წიოს, რომლისაკენაც თავისი კეთილად მსედველნი თვალნი არ მიეპურას თანაგრძობითა და ნუგეშით. ბევრი კეთილი აქვს დათესილი განსვენებულს ჩვენს სიღარიბით უბედურ ქვეყანაში, ბევრი ახალგაზდა გამოუზარდა თავისი საფასით ჩვენს დაბეჩავებულს სამშობლოს.

ტყუილად-კი არა სწერს ერთი - იმათგანი: „მისი სახელი ნუგეშად გაისმოდა; მისის უკვდავების ძეგლი აღმართულია ყველა იმათ გულში, რომელთაც შეეღასა და დასმარებას უწყევდა იგი სწავლისა და ცოდნის შეძენისათვისა; ერთი აგური ამ ძეგლისა სძევს და საუკუნოდ იღება ჩემს გულშიც, თვალთავანი მწუნარების ცრემლი მცვივით.“

ნურავინ იტყვის, ფული ჰქონდა და აძლევდაო. ფულისა და სიმდიდრის ქონება აქ არაფერს შუაშია. ფული იმისთვის საშუალებია იყო, სასხარი და არა საჯანი, მიზანი. ფულთან განსვენებულს გული ჰქონდა თავისთავისათა ჭირისა და ვარამის შესამსუბუქებელ სპეტაკის აზრით აჩქროლებული და აძკერებული. შორს-მსეღველი, განვითარებული გონება ჰქონდა და ამიტომ სიმდიდრე მისი მსახური იყო და არა ბატონი; კარგად იცოდა, რომ ფული ძალიან ცუდი ბატონია და მოსამსახურედ კი — მეტად კარგი მოსამსახურე, და მოამსახურა კიდევ მოძმეთა საკეთილად, თავის ქონებას, ფულს კეთილი გული და მშვენიერი სული დაუყენა წინამძღვრად და მოურავად და ამით უკვდავების ძეგლი დაიდგა ყველა ქართველის გულში, რადგან, ბართაშვილისა არ იყოს,

თვით უკვდავება მშვენიერსა
სულში მდგომარებას,

აი, სწორედ ეს მშვენიერი სული იყო მიზნები, რომ მისის სიკვდილის ამბავი მთელს საქართველოს და კავკასიაში სამგლოფიანო ზარად გაისმა და ყველას გული მწუნარებით აღავსო და გამსჭვალა, გადაიკითხეთ ქვეყნის თითქმის ყოველ კუთხიდან მოსული სამგლოფიანო ღებულები, თვალი გადაავლეთ მის ჭერ დაუკრძალავ კუბოს წინაშე თვალ-ცრემლიანებულს ხალხს და დარწმუნდებით, რომ ქართველმა ერმა, ჩვენმა სამშობლომ დიდი მეგობარი და ჭირისუფალი, დიდი ნათესავი და მოკეთე დაჭკარვა, და არ გაგივირდებათ,

რომ დიდი და მცირე ასე საერთოდ ჰგლოფობს და თვალ-ცრემლიანად დასტირის მისს უსიერებო გვამს. დიად, ჩვენმა ბეჩავმა, დარბიმა, უკაცო ქვეყანამ ჭეშმარიტი „კაცი“ დაჭკარვა, „კაცი“ რომლის მნიშვნელობასაც ასე ახასიათებს ჰოეტი გრ. ორბელიანი:

კაცი ის არის, ვის გულსაც ესმის
ციური სიტყვა: „ძმობა“, „ერთობა“,
და სიყვარულით აღვსილის გულით
დავრდომილთ მოყვასთ მოვებარება.

საკმარისი იყო ერთხელ დაჭლავარაკებოდით განსვენებულს, ერთხელ ჩაგებულათ მის „სულის სარკეში“, ერთხელ გენახათ მისი ნათელი და კეთილად მხედველნი თვალნი, მოგესმინათ მისი გაბედული, დაურიღებელი, ჩვენის სიღუბლის კამიციხე და სიკეთის აღტაცებით აღმომეტყველი სიტყვები, რომ გეთქვათ, — ამ კაცს გულის საუნჯე სასუსე აქვს საიდუმლო სპეკულით, ჭეშმარიტად ქვეყნის ტკივილითა სტეკვა გული და გაიღებს არა თავისის თავის განსაღიღებლად, არა თავმოყვარობისათვის, არამედ იმიტომ, რომ მართლაც გულითა და სულით არის მოწადინებული სამშობლოს ბედნიერებასა და ხალხის სიკეთესა და კეთილდღეობასაო. მისი ყოველ დღიური ფიქრი და ზრუნვა საერთო, საქვეყნო საქმე იყო. ამ თოთხმეტს წელიწადში, რადესაც ხშირად ვხედავდი განსვენებულს, თითქმის არც ერთხელ არ დამღავარაკებია ისე, რომ ამა თუ იმ საზოგადო საქმეს, საზოგადო დაწესებულების ავარჯიანობას არ შეჭებოდა და თავისი შორს-მსეღველი, გამოცდილი, ნათელი, მართალი აზრი არ გამოეთქვა.

შარშან სწორედ ამ დროს განსვენებული აღტაცებით მომეგება ბერლინში, ფრეიდრიხ-შტრასსისუზე, დიდად ისიამოვნა ჩემის ევროპაში გამგზავრებით და პირველი მისი სიტყვები ეს იყო: „არტემ, მოესწრობა როდისმე საქართველო, რომ ისეთი მდიდარი იყოს

განათლებულის ხალხით და ისე მოწყვრიტ-
ბული, როგორც გერმანიაა? და ეს მაშინ,
როდესაც უკურნებელს სენს უკვე ბრჭყალები
გაკვრა მისის მოსიყვარულე გულისათვის,
როდესაც საშინელის ტკივილებისაგან ხშირი
კვნესა ისმობდა მისთა ბატყთაგან და კარგად
იცხვდა, რომ დიდის ხნის სიცოცხლე აღარა
ქჳონდა.

ამბობენ, ავადმყოფი, მძიმე სენით შეებრ-
ბილი, მამაკვდავი ადამიანი დიდი ეგოისტი
ხდებათ. თვალი გადაავლეთ განსვენებულ და-
ვითის უკანასკნელს სიტყვებს—იმის ანდერძს
და დარწმუნდებით, რომ ამ მხრივაც ეს შე-
სანიშნავი ადამიანი განირჩეოდა სხვათაგან,
ღირსეულის ანდერძით ღააგვირგვინა მან თა-
ვისი კეთილი და ნაყოფიერი სიცოცხლე და
კუბოს კარების წინაშეც მისი უკანასკნელი

სურვილი სიერო, საქვეყნო ჭირის გაზიარება
იყო. ჭეშმარიტად იმისევე არის გამოტყობილი
გურამიშვილის სიტყვები:

მოკვდა და თვისის ანდერძით
აწ ისევ საქმობს მკვდარიო!..

საუგუნოდ იყოს სახელი და სახსენებელი
შენი, დიდებულად დავით. და შენს დაობლე-
ბულს, ცრემლად ქტეულს თანამთაზრე და
შენთა კეთილთა საქმეთა მოზიარე შეუდღეს,
პატივტემულს ეგატერინე ივანეს ასუდს ნუ-
გეშად ის-და ჭჳონდეს, რომ ამ ჟამად მის
მწუხარე გულთან ერთად მწუხარეთვე სიტკერს
მთელის ერის გული და რომ დღეს შენის
ძვირთასის ნაშთის წინაშე მოწიწებითა და
შადღობით მუხლს იდრეკს მრავალიც სხვა,
მისებრ შენის სიკვდილით დაობლებული..

ა. ახნაზაროვი.

აკაკის სიტყვა

წარმოთქმული სასახლის ქუჩაზე.

მთელ საქართველოში წყიდითი-კიდემ-
დე ხარის ხმად გაისმა თათიკოს სიკვდი-
ლი. სიტყვა „დათიკოს“ მე აქ განძრახ
ჯმხარობ, რადგანაც მხოლოდ ამ სახე-
ლით იცნობდა ამ განსვენებულს მთელი
შეგნებული ქართველობა და ეს სიტყვა
„დათიკო“ კნინობითი კი არ არის, გუ-
ლითადი ამოძახილია, სადაც სიყვარული
და თანაგრძნობა გამოიხატება. და რომ
დაამყარა ასეთა კავშირი მათ შორის?
რაიმე ხარისხოვანებამ? არა!.. სიმდიდ-
რემ?.. არც იმან!.. მდიდრები ყოფილან
ჩვენში რომ ეცხოვროთ ოხრად და „ოხ-
რად“ რჩენოდეთ „ქონება“.

განსვენებულმა ქართველების სიყვარუ-
ლი, მოპოვა სიყვარულითდვე, იმ სიყ-
ვირულით, სადაც ყვედრების დროსაც

კი ქირისუფლის სიყვარული იხატებოდა-
მაშინ, როდესაც დიდი-გვარის შვილები,
რომელთაც დიდ-ძალი მამულები, ჩვენი
წინაპრების სისხლითა და ოფლით გაე-
ღნთილები დარჩათ და იმ წმიდათა-წმი-
ნდას გულ-გრილად უგდებდენ ხელში
უცხოელებს, ეს განსვენებული თავისის
ოფლითა და შრომით და ინტელიგენტუ-
რის გამჭრიახობით მოპოებულ ქონებასაც
ქართველობას უნაწილებდა: ვინ არ იცის,
რომ ახალთაობას სწავლა-განათლების მი-
ლების საშუალებას აძლევდა სტიპენდიე-
ბით? ამის უნდა დავამატო ისიც, რომ
განსვენებული საიღუმლო ქველმოქმდიც
იყო, სადაც კი ხელი მიუწვდებოდა!..
ბუნების კანონს ვერავინ შესცვლის! ყვე-
ლანი სიკვდილის შვილები ვართ... ესეც

მოკვდა... მაგრამ ამგვარი სიკვდილი, რომელიც სამარადისო სახსოვარსა სტოვებს, არა მარტო ნათესავეებსა და ნაცნობ-მეგობარის გულში, უცხოელებშიაც კი, მართლაც რომ სანატრელია!.. ძველთაგან სხვათა შორის ერთი ანდერ გვაქვს დაგდებული: „ქირსა შინა გამაგრება ისე უნდა ვით ქვით კირსაო“! საქართველოს ბევრი ქირი აუტანია და შედარებით იმ დიდ ქირებთან ეს პატარა უნდა ავიტანოთ, მაგრამ ვუსურვოთ კი რომ დაუვიწყარი იყოს განსვენებულის სახსოვარი

და ჩვენ ქართველობაში სხვებიც გამოჩენილიყონ მაგისი მიმბაძავი. საუკუნოდ იყოს სახსენებელი შენი ძმაო დათიკო! ჩვენ, რომ ვერ დაგივიწყოთ ეს გასაკვირალი არ არის... მაგრამ არ დაგივიწყებს შენ ჩვენი ჩამომავლობაც და ყოველ ეროვნულ საქმის დროს შენც, როგორც თანამოზიარე ოცნებით გვერდით ეყოლები წარმოდგენილი. მშვიდობით, ღლიდან ველარ გიხილავთ, მაგრამ გულის ფიცარზე კი მარად გვეყოლები დახატული!..

აკაკი.

☛ კაკაველის ქართველების მიერ შირთმეული ვერცხლის გვირგვინები და ჩატი. განსვენებულს დ. ზ. სარაჯიშვილს დიდი ამაგი მიუძღვის კაკაველის ქართველთა შგვალა კულტურულ დაწესებულებაში

ეპისკოპოს ლეონიდის სიტყვა,

თქმული სიონის ტაძარში ანდერძის წესის შესრულების წინ

სიკვდილი ცრემლისა და მწუხარების წყარო და მიზეზია; კუბო ჩვეულებრივად გულს უკლავს კაცს და შიშის ზარსა ჰგვრის მას. შავი ძაძა, უნუგეშო ოხვრატირილი, მოდუნება სულითა და სასოწარკვეთილობის უფსკრულის პირამდე მიღწევა—ესენია ჩვეულებრივი თანამგზავრები კუბოსი და სიკვდილისა!

მაგრამ რომელიმე მოვლენის სიხშირე და ჩვეულებრივობა ამ მოვლენის ხასიათის უცვლელობისა და აუცილებლობის ბეჭედი როდია. არა, შესაძლოა, რომ ათას შემთხვევაში ჩვეულებრივი მოვლენა ზოგჯერ განსაკუთრებითი ხასიათის მოვლენად გახდეს, შესაძლოა, რომ ჩვეულებრივმა მოვლენამ ათასში ერთხელ სულ ახალი, გამონაკლისის თვისება მიიღოს.

სიკვდილსაც და კუბოსაც, მიუხედავად მათი საერთოდ საზარელი ხასიათისა, ხანდისხან სრულებით ეკარგებათ ხოლმე სამძიმო და კაცის გულის შემადრწუნებელი თვისებანი. ზოგჯერ სიკვდილი კი არ გვაჩანავს, კი არ გვაშორებს ერთი მეორეს და არ გვაუძღურებს, არ გვაქუცმაცებს, ჯანსა და მოქმედების უნარს კი არ გვაკლის და არ გვაუსტებს, პირიქით უფრო მკვიდრად გვაერთებს, უფრო მძლავრად გვაკავშირებს ერთი მეორესთან, უფრო ცხოველად გვაგრძობინებს ხოლმე ერთმანეთს შორის ნათესაობას და სიახლოვეს სისხლით, ხორკით და სულითა, ერთის ეროვნების შვილობას, ერთი მეორის ძმობას და მოყვასობას. ზოგიერთი პირების გარდაცვლის გამო ცოცხლებს

უორკეცდებათ ზნეობრივი ძალა და უძლიერდებათ ხოლმე შრომისა, მხნეობისა და მოქმედების უნარი.

ხანდისხან კუბო თითქოს აცისკროვნებს ხოლმე ზოგიერთა მიცვალებულებს; თითქოს მხოლოდ კუბო არღვევს ხოლმე იმ შუა კედელს, რომელიც მიცვალებულის სიცოცხლის დროს ჰფარავდა ჩვენგან მისი გონების სიდიადეს, სულის სიმაღლეს და ზნეობა მოქალაქობის მომხიბლავ სილამაზეს. ზოგჯერ მიცვალებულები კუბოდან უფრო მძლავრ, უძლეველ და დიდებულ მოძღვრად გამოიყურებიან ხოლმე, ვიდრე სიცოცხლეში გვეჩვენებოდნენ და ასეთ რჩეულ გვამთა დასაფლავებას ერი უფრო დღესასწაულობს ხოლმე, ვიდრე გლოვობს.

ასეთია სწორეთ დავით ზაქარაის ძის სიკვდილი და კუბო.

დავითს მხოლოდ სიკვდილმა ახადა ფარდა და ცხადად წარმოგვიდგინა მისი სულიერი გოლიათობა, მისი გულკეთილობის ბუმბერაზობა, მისი კაცობის დიადობა! რითია სამგლოვიარო ეს დიდებული სანახაობა, სადაც უმწეო ქვრივი და ბეჩავე ობოლი, წელში გახრილი მუშა და საცოდავი გლეხი, სახელოვანი სიკვდაგარი და უბრალო მეწვრილმანე ნოქართან ერთად, მოსწავლე, მასწავლებელი და დიდება მოხვეჭილი პროფესორი, მოხელე და მოქალაქე, რუსი, ქართველი, სომეხი, ოსი და მუსულმანთა ერები სულით და გულით შეერთებულნი, თავს ევლებიან ამ ბრწყინვალე კუბოს და არ

იციან, ვინ ვის აჯობოს მიცვალებული-სადმი პატივცემის გამოთქმაში! კუბომ ახდა დღეს დავითის საოცარი სულიერი სიმდიდრის სკივრს თავი და ჩვენ ვერ დავტკბარვართ ამ სიმდიდრის ცქერით!

როგორც მშვენიერი, ყველაფრით სრული და იდეალური ნაყოფი ხისა იზიდავს ყველას გულს, ისე დავითის სულიერი მშვენება ატყვევებს კავკასიის ყველა ეროვნებათა წარმომადგენლების სულსა და გულს, მაგრამ ნაყოფი ყველაზე უძვირფასესია თითონ პატრონისათვის და დავითიც, როგორც იდეალური ნაყოფი ქართველი ერისა, შეუდარებლად ძვირფასი, საყვარელი, სასურველი და სასიქადულოა ჩვენთვის, — ქართველებისთვის, — როგორც მისი მახლობლებისა, მისი ჩამომავლობის, მისი სისხლის და ხორცის მქონებელთა, მის სულიერ თვისებათა მემკვიდრეთათვის.

კვესი რომ ტალს მოხედება, ნაპერწკალი გავარდება. შეუძლებელია დღეიდან, რომ დიდებული დავითის საფლავი არ გადკმნას საქართველოს გაგებულნი შვილებისათვის ფოლადით ნაწრობ კვესად და არ გამოიწვიოს ხოლმე მათშიაც და-

ვითისებური კაცთმოყვარებისა, სიქველის, საქმიანობისა და გონების განვითარებისადმი მიზიდულობის ცხოველი ნაპერწკალი.

დავითისთანა კაცები არასოდეს არ კვდებიან! მაშ, უკუაგდე უსარგებლო ტირილი, და გაიხარე დავითის უკვდავებით ჯერ შენ, დავითის სასიქადულო მეუღლე და ღირსეულო ქართველო მანდილოსანო, ეკატერინე და მერე თქვენ, დავითის მახლობლო ნათესავნო, მეგობარნო, ნაცნობნო და პატივისმცემელნო, გულითადი ნადლობა შევწიროთ ყველამ, ძვირფასნო მსმენელნო, მეუფესა ღმერთსა, რომ ჯერ კიდევ ჩვენი მწყალობელი ყოფილა იგი, ჯერ კიდევ საამონი ვყოფილვართ მისთვის, რადგანაც გამოაჩინა ჩვენში ისეთი იშვიათი ბუნების კაცი, როგორც იყო დავითი. ახლა კი საღმრთო მხიარულებით და მხურვალე ლოცვა-კურთხევით გავისტუმროთ ძვირფასი დავითი ზეციერი მამისკენ რომელიც სიხარულით მიელის მას, რადგანაც ღვთისაგან მიღებული ხუთი ქანქარი კეთილად ამოქმედა მან სიცოცხლეში და ათ ქანქარად აქცია. ამინ!

კარლო ჩხეიძის სიტყვა,

წარმოთქმული ერევნის მოედანზე

„De mortuis aut bene, aut nihil“ — ამბობდნენ რომაელები. ხოლო დავით ზაქარიას ძის სარაჯიშვილის ცხედრის წინაშე მდუმარება შეუძლებელია, რადგან მან ყველასათვის თვალსაჩინო კვალი დასტოვა ცხოვრებაში. კარგი რამის თქმა კი ამ შემთხვევაში აღვილია, რადგან მი-

ცვალებულის წარსული იყო ნაყოფიერი და საგულისხმიერი.

მიცვალებული ეკუთვნოდა იმ პიროვნებათა რიცხვს, რომელნიც თავიანთ ნიქს და ძალ-ღონეს არ მარხვენ ვითარცა მონა მცონარე, არამედ ახმარებენ საქმეს, რომელიც მათ მიაჩნიათ სასარგებ-

ლოთ, როგორც პირადი, ისე საზოგადოებრივი ინტერესების მხრივ. უნდა ვსთქვათ, რომ ამ მხრივ მიცვალებული თვის თანამემამულეთა შორის თითოთ საჩვენებელი იყო. და თუ ეს თვისება ძვირფასია ყოველგან, მით უძვირფასესად უნდა ჩაითვალოს იგი ჩვენში, სადაც საზოგადოებრივი ცხოვრების პირობები თითქო განგებ ეწყობა ისეთნაირად, რომ უქმ ბარგათ იქცეს ნიქი და დაახშოს ყოველივე ინიციატივა.

ინიციატივასთან ერთად განსვენებულის თვისებას შეადგენდა ღრმა შეგნება თვისი მოვალეობისა საზოგადოების წინაშე სამსახური შეძლებისადაგვარად იმ საზოგადოებისა, სადაც სცხოვრებდა და მოქმედებდა დავით ზაქარაის ძე; შეადგენდა მის ორგანიულ მოთხოვნილებას და აი სწორეთ აქ უნდა ვეძიოთ წყარო მის საზოგადო საქიხათვის გულ-შემატკივრობა. მაშინ, როდესაც სხვანი ჩვენში უმეტეს შემთხვევაში ასეთ გულ-შემატკივრობას იჩენენ თითქოს ნაძალადევით, დავით ზაქარაის ძე აქ პოულობდა სრულს სიამოვნებას და კმაყოფილებას.

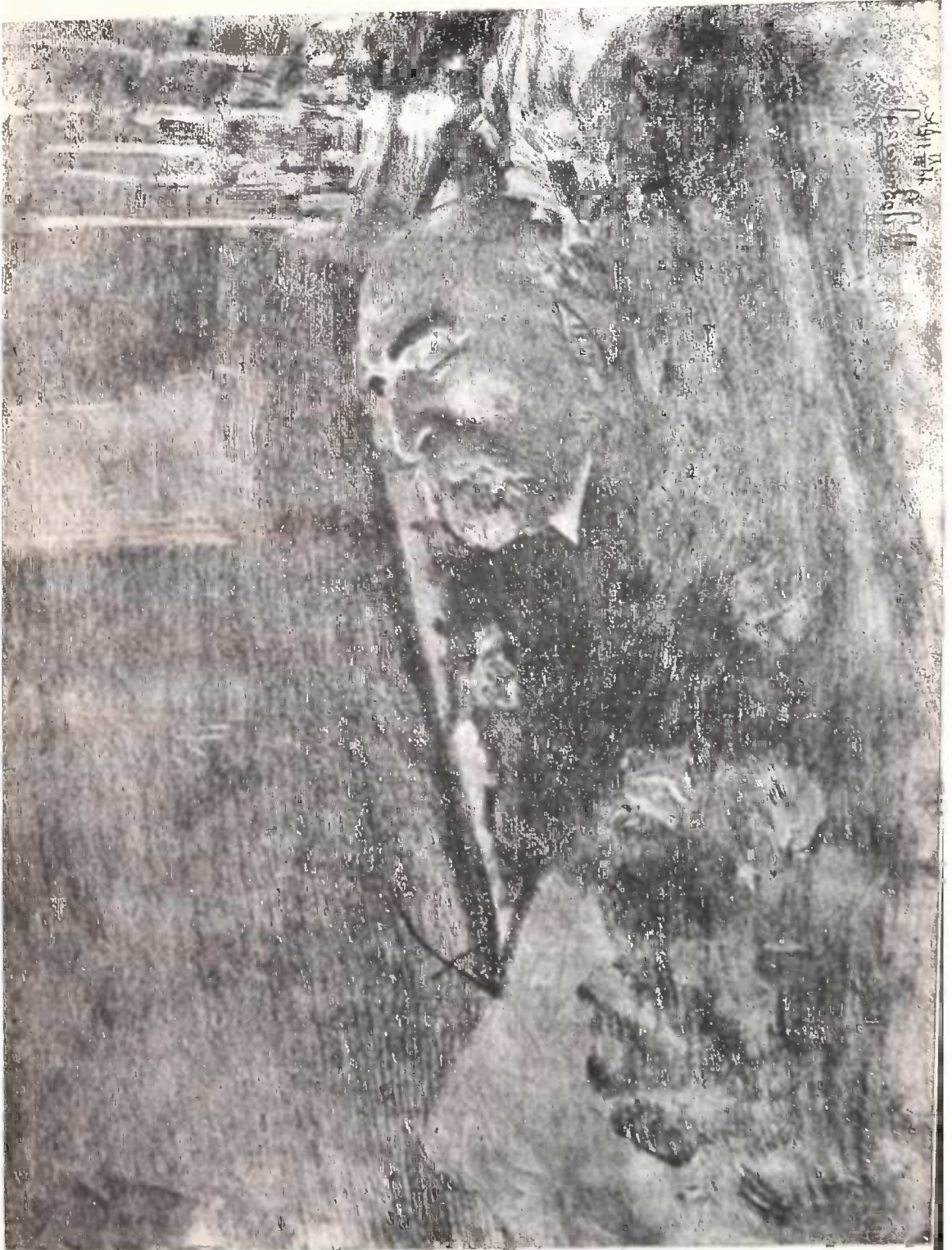
საზოგადოების სამსახურის გულწრფელმა სურვილმა განსვენებულს შეუთვისა ერთი აზრი, რომელსაც ჩვენს შორის იშვიათად შეხვდებით: ის დარწმუნებული იყო, რომ საზოგადოების ყოველგვარ პროგრესიულ ელემენტში მოიძებნება რაიმე დადებითი და საგულისხმიერო მხარე; ამიტომაც იგი მუდმივის ყურადღებით ადევნებდა თვალ-ყურს ასეთ ელემენტებს, განურჩევლათ მათი სხვადასხვაობისა და არა მარტო სიტყვით, არამედ საქმიანად მხარს უჭერდა მათ დადებით მოქმედება მოღვაწეობას. და აი სწორედ ამიტომ იყო, რომ განსვენებულს სრულიად არ ეტყობოდა ის გაბოროტება,

რომელსაც ასეთის ხალისით იჩენენ ერთი-მეორის წინააღმდეგ ჩვენებური მოღვაწეები საზოგადო ცხოვრების ასპარეზზე.

არ შეიძლება გვერდი აუხვიოთ აქ კიდევ ერთ გარემოებას. იმ წრის და პროფესიის ხალხი, რომელსაც ეკუთვნოდა განსვენებული, დღემდის დარწმუნებულნი არიან, რომ საუკეთესო რეგულიატორს შრომასა და კაპიტალს შორის არსებულ დამოკიდებულებების არის მუშტი და თვითნებობა. განსვენებულს უკვე კარგი ხანია საკმაოდ შეგნებული ჰქონდა ის აზრი, რომ კულტურული ფორმები შრომასა და კაპიტალს შორის ბრძოლისა გაცილებით უფრო კარგი და სასარგებლო იარაღია, ვინემ მუშტი და თვითნებობა.

მე ვარ არა მარტო ქართველი, არამედ მთელი ქვეყნის მოქალაქეცო, თურმე იტყოდა ხოლმე განსვენებული. ვფიქრობ, რომ მას მეტი უფლება ჰქონდა ეს ეთქვა თავის თავზე, ვიდრე რომელიმე სხვა მისი წრის კაცს. და მართლაც, მიუხედავად იმისა, რომ მას ასე შესტკივოდა თავის ქვეყნისა და ხალხისათვის გული და ასე რიგად უყვარდა ეს ხალხი, განსვენებული მოკლებული იყო შეუკავებელ შოვინიზმს, რომელიც დღეს ბევრს მიაჩნია უდიდეს მოქალაქობრივ სამკაულად და ყოველგვარი სიბრძნის სათავედ. დღეს ქვეყანას მოედო ორი ჯურის შოვინისტები. ერთი ჯურის შოვინისტები არამც თუ არ ფარავენ თავიანთ კაციკამიანობას, არამედ ხმამაღლა ლაღადებენ მასზე და ამაცობენ კიდევ ამით. მაგრამ მიუხედავად მათი გარეგანი საშინელი სახისა, ასეთი შოვინისტები საშიშარნი არ არიან და მათთან ანგარიშის გასწორება ადვილათ შეგვიძლია. ხოლო არიან შოვინისტები მეორე დარგის, გაცილებით უფრო მავნებელნი. სიტყვით ეს ვაყბა-

რ. ზ. სარაჯიშვილი კუბოში.

ტონები არიან ნამდვილნი ოქროპირნი, ნამდვილი მოციქულნი ეროვნული სოლიდარობის, ძმობის, თანაბრობის და ურთიერთ პატივისცემისა. მაგრამ საკმაოა ოდნავ დაუყვირდეთ მათ საქმეს და ცოტა გადაუფხიკოთ კანი და იმ წამსვე თვალსაჩინოთ იხილათ მათს შოვინისტურს სულს და შინაარსს, მიუხედავად მათი მჭერმეტყველების და ლირიზმისა.

და მე აი სწორედ აქ, დავით სარაჯიშვილის ცხედრის წინაშე, მინდა აღვნიშნო განსაკუთრებულის ყურადღებით და მოგიწოდოთ თქვენ: უფრო ხილდით აი ამ ჯურის ხალხს, ამ ტიპის შოვინისტებს და ორივე თვალი ფხიზლათ გეპიროსთ მათკენ, რადგან ისინი არიან უსაშინელესი მტერნი ნამდვილი ეროვნული სოლიდარობის და თანაბრობისა, რადგან იგინი ლამაზ და

წარმტაც ფორმაში მალვენ ძლიერ ულამაზო მიზნებს და შოვინისტურ მისწრაფებებს. განსვენებული იყო მომხრე არა სიტყვიერი, არამედ ფაქტიური ეროვნული თანაბრობისა. ამიტომაც ვფიქრობ, რომ საუკეთესო სამსახურს გაუწევს განსვენებულის ხსოვნას ის, ვინც იქნება მუდმივი გამომყვანებელი ასეთგვარ ეროვნულ თანაბრობის მოციქულთა სიყალბისა და ორქოფობისა.

მე აქ არას ვიტყვი იმ ძირითად განსხვავებაზე პრინციპიალურ კითხვებში, რომელიც არსებობდა ჩვენსა და განსვენებულს შორის; ამისთვის არც დროა აქ და არც ადგილი და ვიტყვი მხოლოდ: საუკუნო იყოს ხსენება შენი, კაცო, რომელსაც პირადმა კეთილდღეობამ არ დაგავიწყა მხარე და ხალხი, რომლის ძუძუშავი გასაზრდოვა და გამოგზარდა.

* * *

(ზეტივტემულ დ. ზ. სარაჯიშვილის ხსოვნას)

ბარს შემოველო მთას ნისლი,
ზედ ჩრდილი გადაეფარა,
მზის სხივი ჩაჰქრა, მიდამოს
წყვილია შემოეპარა!

მაღალ კლდეს მოსკდა ნაკალი
და ჩაირბინა ბარადა;
ხალისი გლოვად შესცვალა,
მოლივლივებდა წყნარადა!

— ნაკალი! — რად არ გვასწავე
ჰანგები შენი მღერისა?

— შეილის საფლავზე მტირალის
კრემლი ვარ, კრემლი ერისა! —

სოქვა და ნიაფთან ხევ-ხუვში
ჩაკვდა და ჩაესამარა,
ვარდიც ჩაფერფლდა, ბუღბუღი
დარჩა კვლავ ეკლის ამარა!

ლადო გეგეჭკორი.

ფუნისი. ფოთი.

ს ი ტ ყ ვ ა,

თქმული 1911 წლის ივნისის 24 ქვაშვეთის წმ. გიორგის ეკლესიაში ქართულ განმანათლებელ საზოგადოებათა მიერ დ. ზ. სარაჯიშვილის სულის მოსახსენებლად გარდახდილის პანაშვილის წინ.

უკეთუ ვინმე თვისთათვის... არა მოღვაწე იყოს, სარწმუნოებაჲ უარ-უყოფიეს და არს იგი ურწმუნოება უძვირეს. (1 ტიმ. 5, 8).

ი მცნება, რომელსაც მსახურებდა თავის სიცოცხლეში დ. ზ. სარაჯიშვილი, ვის გამოც შეკრებილან დღეს ამა წმინდა ტაძარში ქართველის ერის განმანათლებელ საზოგადოებათა წარმომადგენელი უგელა თქვენგანმა უწყის, რომ განსვენებულმა დავით სარაჯიშვილმა შეუწვევტლის და დაუდალავის შრომით მოკლე ხანში მთავრად იშვიათი ქართველთა შორის სიმდიდრე. ასე მალე შექმნილი სიმდიდრე კი თითქმის უფიქროსად წარმოშობს ორს ცუდს ჩვეულებას: მოძმეთა შორის ამპარტავნება-მედიდურობას და კერძოდ შირადის ბედნიერებისათვის ზრუნვას. დავით სარაჯიშვილმა კი თავი წართვა ორსვე ნაკლებუდვანებას და მით უკვდავყო თავისი სახელი. ქონებრივად და გონებრივად მდალის საზოგადოების წევრებთან გასწორებულს და მათთან დღე მუდამ საქმის დამჭერს, ახასიაღეს არ შეუწვევტია კავშირი დაბალ ხალხთან. უგელასათვის ხელ-მისაწვდომი, თავ-დაბალი და მოსიყვარულე, იგი ხალხის ჭირით იტანჯებოდა და მისის ღვინით იხარებდა. არა სხვა მდიდარზე ნაკლებ მზრუნველი შირადის ბედნიერებისათვის, იგი არ ივიწყებდა უმრწემესთა ძმათა წადმართ გზასედ დაყენებას. მუდამ მომგონებელი თავისი წარსულისა, იგი სიტყვით და საქმით გვიჩვენებდა, რომ საფუძველი ერის ბედნიერებისა არის შრომა და ცოდნა. და სწორედ ამ შრომის სიყვარულის

და ცოდნის გავრცელებისათვის მშობელს ხალხში, იგი არ იშურებდა არც საკუთარ ძალღონეს, არც შრომით შექმნილს ქონებას.

მრავალთ დღეს აქა მდგომარეთაგანს და კიდევ უფრო უმრავლესთ სხვაგან მყოფთ მისის შემწეობით შეუძენიათ განათლება და გაუკვლევიათ გზა ცხოვრებისა.

მაგრამ განსვენებულს დავით სარაჯიშვილს ეს არ აკმაყოფილებდა: უნდოდა მისის შემწეობით, თუ საკუთარის მეცადინეობით განათლების მიმღებთ, განათლება გავრცელებისათვის მშობელს ერში, რომლის უდიდესი ნაწილი ჯერ კიდევ აჩრდილთა სიკუდილისათა დამკვიდრებულ და ბნელთა შინა მავალ არს (ისაია 9, 2). და რომ შეემსებუქებინა მოქმედთათვის მოღვაწეობა, მუდამ ღია ჭქონდა თავისი გულისა და სახლის კარები მათთვის და ამხნეებდა მუშავთ მხურვალე სიტყვით და უხვის დახმარებით. განსაკუთრებულს მის უურადლებას კი იქცევდნენ ის ქართველთა შორის მოქმედი განმანათლებელი დაწესებულებანი, რომელთაც მიზნად დაუსახვთ ძველის საქართველომს დიდებულის სულის კვეთების ნაყოფთა შესწავლა, შეკრთვება, გავრცელება, თუ აღდგენა, რისი მოწამე უნდა იქმნეს მამავალი ჩვენი საერო მუზეუმი, აღსაკლებელი განსვენებულის მიერ შემოწირულის თანხით და არს და იქნება მცხეთის სვეტი-ცხოვრების და სამთავროს ტაძრები და ამა ქვაშვეთის დი-

დებულნი ბჭენი. ქეშპარიტად, რომ ეველა ეს დაწესებულებანი მას მიჰნდა თვისად და, თანახმად წმიდის მტყულის მცნებისა, მოღვაწე იყო მათთვის. და შემდეგი ამ ღვაწობისა: ეველა ამ განმანათლებელ საზოგადოებათა წარმომადგენელი მოუყრიათ აქ თავი და ცხარის ცრემლით იგლოვან და სტიჩიან სსიქადულო წეგრის და უებრო მამულის შვილის დაკარგვას...

საყვარელნო! მართალია, ჩვენი დანაკლისი

ფრიად დიდი და საგრძნობელია, მაგრამ ქრისტიანთ არ შეშვენის მიცვალებულთათვის უნუგეშო ტირილი და გოდება, არამედ მადლობა და ღოცვა ღვთისა. ჩვენც შევწირეთ მადლობა ზეციერს მამასა დავით სარაჯიშვილის ქვეყნად მოვლენისათვის და შევევედრეთ, რომ მისგავსი მისი კვალად მოჭნიტებოდეს ქვეყანას ჩვენსა არა ერთი და ორი. ამინ.

დტკ. კ. ცინცაძე.

გოდება

მ სულ ტუულიათ მთის თხემზე მდგარი გავეურებ დრუბლით მოსალ ცის ტატანს, ვერ ვეღირსები ველანსოდეს რიურაჟს ჩემს გულის შეეისა წამტანს!

აწ ყოველივე ამაო არის ვერ მათფრთხეებენ მებრძოლთა ხეები, ბედს ვითარც მონა ფეხ-ქვეშ უგდივარ მის რისხვისაგან დანამუნები.

დავკარგე ძალა... ბრძოლის უნარი, გულში მდრღნელ მდილმა დაისადგურა, სისხლის ემბაზში მირონცნებული იმედი ეტყუმა გაანადგურა.

ადარა მტოკებს მე ბედით კრულსა შავთ მდეღვარი ბედითი ფიქრი, გარს მახვევია უტეხი ბინდი და არ ყოფინისა ქვეყნებითი მივჭრი.

ჭე, მეგობრებო, ჩემს გარს შემოკრებით ნუ შეუდრკებით დღეს შავთ ნადებს, გამომიწოდეთ საშველად ხელი, კაემანისგან შორს შორს წანადებს.

ვაი, ვაჭმე არ მესხნება წუთითაც არს შეების კარი, გონება ფიქრს შეუმსკვალავს და გული ჰტლოვს ცრემლით მდნარი

მეგობარი? ვაჭ, ისიც კი მერიდება გრძნობა ღელვილს, მხოლოთ გველი მომსისინებს და მიჩვენებს შხამიან კბილს.

ჭოი მაცდურო, ბოროტებით ადტიინებულო, სულის დემონო, ჩემს სასჯელათ მოვლინებულო, რათ, რათ დანარჯე ჩემზე ესდენ ცდომილებანი, სისხლის ცრემლებით რათ მიმსხვრეო სულის კბანი.

აწი რაღა ვარ სულთ შმაგი, ნებით უძღური; ვითარ და შევძლებ ტრფიალებას, ქვეყნის სიყვარულს, აწ სამუდამით გულ-ხელ კრებით უნდა უმზირო იმედის წაღკატს შემუსრულსა, უდროთ გაძარცულს!

იერემია, მასწავლე სულთქმის გოდება, ქვითინი, რომ ცრემლით დაწვევა ბედისგან, მძდღვნილი ეკლის გვირგვინი.

მასწავლე სხვებსაც ვასწავლი წამალსა ვნებულ გუჟისას, მეგობართ ცბიერებისგან უდროვოთ დათრთვილულისას.

დ. თურდოსპირელი.

ნაკადული

(პატარა ამბავი ს. შახინციას)

III

მშვიდობით, ოჯახის კეთილდღეობავ, მშვიდობით ოჯახის მყუდროებავ, გაჰქრა, ყოველივე სამუდამოდ!.. დადგა დრო გაქირვებისა, დრო ტანჯვისა... ვაებისა... თუმცა დედამ წინანდლები განაგრძო საკერავები, მაგრამ ამოდ!.. იმისი თავდადებული და დაუღალავი ენერჯია სრულიად წაერთვა, დაუძღურდა... ყველა ფერს ძალდატანებით აკეთებდა. მალე შემკვეთლებმაც აჰკვეთეს და აღარ აღევდნენ მას საკერავებს, რადგანაც პირიანად ვეღარ ასრულებდა საქმეს; კეთილსინდისიერ მუშაობაზედ მიჩვეული ვეღარ ასრულებდა საქმეს; კეთილსინდისიერ მუშაობაზე მიჩვეული რა ვეღარ იტანდა მუშტრის საყვედურებს საქმის რიგიანათ აუსრულებლობისათვის, მაშინვე გული მოსდიოდა და მკვახზე-მკვახზე სიტყვებითაც მიუგებდა, ისე წერვები აეშალა საბრალოს.

საკერავი თან და თან შეუმცირდა დედა ჩემს; ბოლოს ერთიანათაც მოესპო... მოესპო ერთათ ერთი წყარო ცხოვრებისა; ჩვენც იძულებული ვიყავით სკოლისათვის გაგვენებებია თავი, რადგან დღიური სარჩოც არა გვქონდა; მაშ საიდგან შეიძლებოდა ჩვენი სწავლის ხარჯების გაღება?..

დადგა ცივი ზამთარი. არა გვქონდა სახლში: არც ფქვილი და არც შეშა. მთელდღეობს, კვირებსაც კი, თბილს საქმელებს სრულებით მოკლებული ვიყავით. ძალა უნებურად უნდა აგვეჩია ის

გზა, რაც დედაჩემს საშინლად სძულდა...—აგველო ვალები... ჰმ... ადვილათ იტყვის ენა... უნდა მიაღვე ვილასაც კარებს და უცადო, თუ როდის გაღირსებენ კარის გაღებას. საშინელი წამებია!.. საუკუნეთ გეჩვენება... აგერ იღება კარიც. შენ კი სული გიღელავს... გული გიძკერს.. სახე გიწითლდება... ენა გემის... როგორც არის ახერხებ და შენს გაქირვებას ეუბნევი—ეჩურჩულები. დედის თხოვნას... მაინც გულ გადაღეული და დაწყენილი შეჰყურებ თუ რას გიპასუხებს... აგერ უცბათ პასუხი გესმის:—უთხარით, დედა თქვენს, რომ ჩვენთვისაც არა გვაქვსო!.. ასეთ ცივს უარზედ სირცხვილით იწვი, სად დაიმალები, რომ თავჩაკიდული არ დაბრუნდები სახლისაკენ სრულიად შერცხვენილი!.. ისე გგონია, გამვლელ-გამომვლელნი ყველანი შენს გაწბილებაზე (უარის თქმაზე) მოუბნობენ და გრცხვენიან! მოდიხარ გულტეხილი სახლში; იქ ბავშვები გიცქერიან შენ აღელვებულ სახეზე, შენ მდგომარეობაში შემოდიან, მიუხედავათ იმისა რომ ში.თ და ეს მომენტიც ერთნაირს სასოწარკვეთილებაში აგდებს!..

არას დროს არ დამავიწყდება მე ის წამები, როდესაც ერთხელ სახლში საქმელი სრულიათ გამოგველია: არც ფქვილი, არც ყველი და არც ხმელი ჰურისნატეხი. ვიკადრე და სხვის კარს მივაღვე დასარეკათ; ერთთან, მეორესთან... მაგრამ ყველასაგან უარი მივიღვე. გამოვბრუნდი ფერმიხდილი და წამოველ სახ-

ლისაკენ. სახლის წინ იდგა დედა გულხელ დაკრფილი და მიცდიდა.

— ვერა იშოვე რამეო, მკითხა და დააყრუილა ტანში!...

— ვერა... მიკნავებულის ხმით ძლივას გავაგონე, ჯავრისაგან პირში ნერწყვი მიშრებოდა.

იმ ღამეს ყველანი მშვიერი დავწევით დასაძინებლად.

მე დიდხანს ვბრუნდებოდი ლოგინში მშვიერი, ვშფოთავდი და არ მეძინებოდა. გულხელ ქვასავით რაღაც დამაწვა და საშინლად მტანჯავდა.

არც დედაჩემს ეძინა; ისიც ღრმით ოხრავდა, სტიროდა ღამის მყუდროებაში... მე ათასნაირი ფიქრები ამეშალა თავში, რადგანაც უფროსი ძმა ვიყავი, სინდისი მაიძულებდა და მამხელდა, რომ ოჯახის პატრონობა მე მეტვითა დედაჩემის უდროოდ გატეხისა და დაუძღურების შედეგად. აკი ჩემი უმცროსი და-ძმანიც მე მთხოვენ შევლას მშვიერები; მაგრამ რითი შემეძლო მე მათვინ შევლა!.. მათხოვრათ ვერ წავიდიოდი და თავს ვერ დავიმოჯამავიოდი?.. ღმერთო, ნუ მიწყენ და, მოჯამავირობას მე ბევრჯერ მიჩვენოდა ტყეში შეშის ქრა და პობა... და ესევე გადავწყვიტე ჩემ ხელობად.

დედა ჩემს კვ გასაგონათაც ეზარებოდა ტყეში შეშის ქრა და პობა.

— არას ღროს, შევილა?— ვინ იცის რა შეგემთხვევა ტყეში და გზაში— მე ბევრად მიჩვენია სიმშლით ამომხდეს სული, ვიდრე იმ განსაცდელში გავზავნაოდაყინებით იტყოდა ხოლმე დედა.

როდესაც უკიდურესს მდგომარეობაში ჩავარდა დედა და ოჯახი, მაშინ კი ინება შეშის ქრაზე თანხმობა გამოეცხადებია.

მეორე დილას, გათენებამდის ფეხზე

ვიდგი და ტყეში, შეშის საჭრელად ვემზადებოდი. შევეჯგე ცხენზე, რომელიც მეზობელს გამოვართვი ქირით, რაშიაც მოგების ნაწილი შევპირდი, გამოვემშვიდობე დედას და გავსწიე. დედაჩემი თვალით მაცილებდა, რომელიც გარეთ გამოსული ფუსფუსით ლოცულობდა და ჩემ მომავალზე ვინ იცის რას არ ფიქრობდა. აბა და, გამიმეტებდა მე იგი ტყეში სამუშაოდ!..

ქალაქს გარედ მალე გავედი, დავიშინდვრე. იქიდგან, ერთ ვიწრო ბილიქს შევეუდეგ და გავსწიე ტყისკენ, ნისლი იდგა. შორეული მთები ძლივას მოჩანდნენ ნისლის ბურუსში. მე თანდათან გული მეწლებოდა. ჩემ თავს ვაშკაცად ვრაცხდი და ეს გრძნობა დიდ ნეტარებას მგვრიდა. ჩემი მისწრაფება და გრძნობა ერთად ერთ საჭიროებისკენ მქონდა მიმართული, რომ ტყეში მემუშავნა და მითი მომელო ბოლო ჩვენი გაჭირვებისათვის და ტანჯვა-ვაებისათვის და ეს ხსნა დიდად მამხნევებდა, მაძლევდა ენერჯიას და სიმტკიცეს.

ხშირად ოცნებაც მაიძულებდა წარმომედგინა; აგერ ვითომ ჩვენ ოჯახს თვალსაჩინოდ ვშველი, და-ძმათ სასწავლებელში ვასწავლიდი და სხ. და სხვა, ღმერთო ჩემო, კიდევ რა გეგმებს არ ვადგენდი და ჰაერში რა სიმავრეებს არ ვაშენებდი?.. რასაკვირველია, ჩემი ხელ ამაგით, ჩემი ოფლით, რასაც შეშის ქრა და პობა შეადგენდა ტყეში და იქიდან ცხენით გადმოზიდვა ქალაქში გასაყიდადა.

IV

მე შრომით ცხოვრება ასე დავიწყე. ჩემ სამუშაოს, ვერც სუსხიანი ცივი ზამთარი და ვერც ზაფხულის საცხებები, ვერ უცარავდნენ ხელსა, გარდა

აი ამ მდინარე ნაკადულისა, რომელსაც ყოველ აქ მოსვლაზე, ჩემთვის მას ენით გამოუთქმელი საშინელებანი მოუყენებია. მეტადრე წვიმებში, როდესაც გადაღებამდის გვიცდია ამის ნაკირებზე დამბალ დასველებულებს; შეგვიყურებია, როდის დაჯდებოდა და დამშვიდდებოდა ზღვასავით ადიდებული და აშფოთებული ნაკადული, რომლის აღლევებულს ზვირთებს უნძრევია და უნგრევი. მთელი არე მარე, რითაც ჩვენი გული შიშისაგან უწყალდება. საშინელი წამები გვინახავს! იმ დროს ტყეში წასვლაც ხშირად უკუ გვიგდია, რადგანაც საშიშრად გვიცნია აზღვაგებულ წყალში ფონის გაგება. ზოგჯერაც მომხდარა, რომ დიდხანს არ დავარდნილა წყალი, მაშინ განსაცდელს მორევშიაც არ დავრიდებოვართ და გაგვიფონავს შიგ გაჭირვებით, რადგან სხვა გზით (თუ ასე ამ გზით) შეუძლებელი ყოფილა ჩვენი გაჭირებული ცხოვრებისათვის სახსარის აღმოჩენა. დიად, შეუძლებელი იყო აქედან ჩვენი განშორება, საიდგანაც ცხოვრების წყაროს ვპოვებდით დაუძღურებული დედისა და პაწაწა და-ძმათათვის. ხშირად უმცროსი ძმაც გამყვებოდა ტყეში, რომელსაც უხაროდა თავისი შრომითაც ესარგებლებინა რამე ოჯახისათვის. როდესაც უკანასკნელ ხანს გავუდექით ტყისაკენ მე და ჩემი უმცროსი ძმა, საამო გაზაფხული იყო. მაგრამ დილის წყნარი ჰაერი მალე შეიცვალა; ლურჯი ცა მზაკრმა შავმა ღრუბლებმა სწრაფად დაფარა. ამოვარდა ძლიერი ქარი. ჩვენ მალე გამოვათავეთ სამუშაო და გამოვეშურეთ სახლისაკენ.

გზაში მალე დაგვასხა წვიმამ. მსხვილი წვიმა თან და თან ძლიერდებოდა და ბოლოს სეტყვით და ღვართქათათ გადაიქცა.

ადგა საშინელი ღვარები. მთიდგან ღვარნაშების საშინელი ხმა მოისმა, ჩვენ უზომოთ დასველებული უხმოთ მოვდიოდით...

სრულიად ფერმიხდილი და გაცრეცილი, საბრალო ჩემი ძმა, ცხენს უკნიდან მოაჩანჩალებდა — ფიქრად გადაქცეული. მას ბევრი რამ გაეგონა ამ ნაკადულის ძალმომრეობაზედ, თუ რა და რა სახარელი ვნებანი მიუყენებია ხალხისათვის ადიდების დროს, მეტადრე იმის გაშმაგებულს და ძრიელს ზვირთებსა... ბევრი სხვაც უარესებიც გაეგონა, მაგრამ თავისი თქალით კიარ ენახა...

ახლა კი თავად თვითონ შეიქმნა პირველი დამსწრე ასეთი შემთხვევისა. ჩვენ ნაკადულთან მივედით უკვე. ქუა გამოლექული ბრაზიანივით ღრიალებდა ბნელსა და ლაფხთ. მოცულს ზვირთებში, რომელსაც კლდე ღრე თან მოჰქონდა და თავის როხის ქვეშ ათავსებდა მთელ არე მარეს.

ცხენს საპალნე ჩამოვხადეთ და გადაღვას შეუცადეთ. საღამოს ხანს ძლივას დავარდა წყალი.

გადავიწერეთ პირჯვარი და შევეტოპეთ ჩვენც. ადიდებული ნაკადული რაოდენი მე ტოტად დაყოფილიყო. ორი ტოტი უკვე გავიარეთ. დაგვჩა წინ უდიდესი. მე ჩემ ძმას ვაფთხილებდი, ვამხნევებდი და ვურჩევდი წყლის მდინარეობისათვის არ ეცქირნა. წინ ცხენი და უკანიდან ჩვენ მივდევთ. წყალი წელამდი გვწვდებოდა. რაოდენი ფეხის გადადგმაც ვერ მოვასწარი, წყალმა დამბალა და წავიქეცი, მაგრამ საჩქაროთ წამოვდექი კი. იმ დროს საწყალმა ჩემმა ძმამ ერთი გულგამგმირავად დაიყვირა და ჩავარდა... მე სისწრაფით ხელი წავავლე, მაგრამ

წყალმა მალე წარმიტაცა და გამაშორა მას. მერმე რა მოხდა აღარ მახსოვს.

როდესაც გონს მოვედი, ნაპირი ხალხით ავსილიყო. ჩემს ახლოს გაეწვინათ თავ-გატეხილი და გაშეშებული ჩემი ძმა, რომლის გაციებულს გვამს მისი დამპალი ტანისამოსის კონკები ძლივას ჰფარვიდენ, ცოტა მოშორებით ჩვენ ცხენს დაელო თავი და დაღონებული იდგა, დიდხანს გაშტერებული ვიდექი და ვერ გამოვრკვეულიყავი უბედურ შემთხვევის სინამდვილეში.

უცბად თვალი მოვკარი, მორბას თმა

გაფაფრული და თავპირ ჩამოსისხლოული ქალი საზარელი წივილ-კივილითა, რომელიც გაციებულს გვამს გულზე დაეარდა. ეს იყო დედაჩემი... აქ შესწყვიტა ამბავი ჩემმა მეგობარმა, რომელმაც საცოდავად დახარა ძირს თავი და ორი ნაპთავრი ცრემლი გადმოაგდო.

გამოთავთხელეულმა ნაკადულმა მხიარულად გაიცმიციმა და თავისებურად ჩაირახ-ჩაირაკრაკა.

მესხი კ. გვარამაძე.

თარგმანი „ეკვაზის“ № 147-დან 1906 წ.

არწივის დარდი

ღასდევნებიყო მდევრადა
წეროთა გადმომავალთა
მარტოდ-მარტოკა არწივი
გამწყრივებულთა, მრავალთა.

სწყენოდა მათი ნავარდი,
გზას უკეტავდა სავალთა,
საით სად მოთრეულები
ზეიმითა და ზარითა

სთელავდენ მის სამფლობელოს,
მთებს, მოყოლებით ბარითა
და არც-კი ჰკითხეს პატრონსა
სიტყვითა შესაწყნარითა.

„უყურე ჯილაგ გასაწყვეტთ!“
შფოთავს ბურვილი ალითა:
„მე არაფერსა მკითხავენ
არიან თავის ძალითა.“

მე ვითომ აღარ ვყოფილვარ
და ჩემის მიწა-წყალითა
ჰსურთ იქეიფონ და მე კი
მაკქერინებდენ თვალითა.

მოკვდი, არწივო, მაშინა
გათავდი თავის ბრჯღალითა!“
ამას ამბობდა თან მკერდი
მისდ მოსდიოდა განზედა.

ამონადული გულისა
სეტყვად სცვიოდა თავზედა
არწივის რჩოლა და ქროლვა
მეხად ტყვრებოდა ცაზედა.

შურისძიების შედეგსა
ვხედავდი ქვეყანაზედა.
დაბლა მიწაზე ვხვდებოდი
თავ-პირ დაჩეხილ წეროთა.

ზოგი გზა, გზის პირ ეყარა.
ზოგი გართხმულა მდელთა,
თავად ცაშია თამაშობს,
მიმოუქროდა სფეროთა.

კოტრილობდა ცის მკერდზე,
ყაშყაშებს, დიად, მღეროდა...
საამო თუა მტრის ცემით
რო გული მოვიჯეროთა?!

ვაუაფ შეველა.

პირველი ენკენისთვე

დღიურისებურიდან

ღილის ნიაგმა ჩაყვითლებულ ველს დაუბერა
ნისლი დაშალა მთის კალთაზე წაართო ბინა,
შემდეგ წყნარის ფრთით წყლის ნაპირზე რალაც ჩასწვრა
და მინდვრის მკერდზე, ყვავილებში მსწრაფლ მიიძინა.

სკოლის აივანს დაყრდომილნი შორს გადავსკქერი
იღუმალ ფიქრში და ნაღველში მოქანცულ სოფელს,
იქ ბნელი მეფობს... იქ წყვილია, სინათლის მტერი
თან დაატარებს რალაც შავს და მგესლავ სამოსელს.

ხალხო ბედკრულნო! მე მიჭირავს ხელში სანთელი
მე იმის პოვნას განუსჯელად სიცოცხლე მივე
არ შეუკრთება საშინელ ხვედრს მასწავლებელი
დეე თან სდედეს უგნურთ მტრობა, შიმშილ-სიცივე.

მე ვიტყვი სიტყვას და გაგიბობთ გაყინულ გულს,
მოგაჯადოებთ ჩემი ზრუნვა თბილი და წრფელი,
დეე თან მდედეს მკაცრი ხვედრი სულ-დაღონებულს,
არ შეუკრთება საშინელ ხვედრს მასწავლებელი!

— მასწავლებლო! მოსაწვევი ჩამოვკრა ზარი?
— ჩამოჰკარ ჩქარა! უფრო ჩქარა... კიდევ დაჰკარი!
— მასწავლებლო, ეს რას ნიშნავს, ხომ არვის ელი?
— ჩამოჰკარი სწავლად თვისკენ იწვევს მასწავლებელი.

ვხედავ აქ, ჩემკენ მოაბიჯებს პატარა ბავშვი,
წრფელი ღიმილი დასთამაშებს მხიარულ ბავეს
რა ალტაცებით მოციგლიგებს იგი სკოლაში..
თქვენ ნუ დასცინით მომავალ გმირს და მოქალაქეს.

— მასწავლებლო, მოსაწვევი ჩამოვკრა ზარი?
— ჩამოჰკარ ჩქარა.. უფრო ჩქარა... კიდევ დაჰკარი!
რა სევდიანად იცქირება მოხუცებული
ავადმყოფობით, სიუძღურით ღონე-მიხდილი.

მშვიდ თავ-შესაფარს ითხოვს მისი გული ვნებული,
აქ კი დარაჯად მისდგომია შავი სიკვდილი.
სავსე ოჯახი უპატრონოდ მიტოვებული
წინ ეხატება და არ იცის რა მოაგვაროს.

ჩემსკენ მოხუცო! დაიმშვიდე მღელვარე გული
 მე შევარიგებ ისევ შენთან მტრად ხდილ სამყაროს.
 — მასწავლებლო, მოსაწვევი ჩამოვკრა ზარი?
 — ჩამოჰკარ ჩქარა... უფრო ჩქარა... კიდევ დაჰკარი!

ვხედავ აქ, ჩემკენ მოაბიჯებს გლეხი მაშვრალი
 რომ მესაუბროს და იმედი თან წაიყოლოს
 მაზე, რომ შავი მისი შრომა, შრომა მართალი
 არ დაინთქმება უნუგეშოდ ბოლოს და ბოლოს.
 — მასწავლებლო მოსაწვევი ჩამოვკრა ზარი?
 — ჩამოჰკარ ჩქარა... უფრო ჩქარა, კიდევ დაჰკარი!

ნუ თუ არა სჩანს მკრთალი სევდა მიმქრალის სახის
 აჰა, ის მოდის.. მოდის წყნარად, თავჩაქინდრული
 განადგურება წინ მებატვის მისის ოჯახის
 გადუტრიალდა ბედის ჩარხი უბედურ მტრული.

მას მეზობელმა გუშინ ცეცხლი რომ გაუჩინა,
 შემდეგ მზაკრულად მის თვალის წინ გადინახარა..
 სახლი დაეწვა და საბრალოს არა აქვს ბინა.
 ჩემსკენ ბედ-შავო! მე მაქვს შენთვის ბინა პატარა.

— მასწავლებლო! მოსაწვევი ჩამოვკრა ზარი?
 — ჩამოჰკარ ჩქარა.. უფრო ჩქარა.. კიდევ დაჰკარი!
 ორნი მოდიან რომ იპოვონ სიმართლე ჩემთან
 და გადასწყვიტონ საბოლოოდ ამტყდარი დავა.

ერთი მათთვის ყველაფერი, რაც სურთ ისა სთქვან,
 სიბნელემ მათი მეზობლობა გაანიავა.

— მასწავლებლო! მოსაწვევი ჩამოვკრა ზარი?
 — ჩამოჰკარ ჩქარა.. უფრო ჩქარა, კიდევ დაჰკარი!

აი შკოლისკენ ახალგაზრდა მოდის ვილაცა,
 იმას უთუოდ წიგნები სურს.. იქ კიდევ ქალი
 სდგას, უნამუსო უცხოელმა რომ მოიტაცა,
 და ეხლა ისევ გადისროლა უგზოუ საწყალი.

გზას მე გასწავლი, ჰე ბედკრულო! სწავლით გამთბარი
 ხელში მიჭირავს მე სანთელი სიბნელის მქრობი.

— მასწავლებლო, მოსაწვევი ჩამოვკრა ზარი?
 — ჰო, კიდევ, კიდევ! ხედავ გათბა ცისა ტატნობი.

მგზნებარე სხივი აიზიდა მხიარულ ცაზე,
 ფრინველთა გუნდმა კამარაში გაინავარდა,
 ერთი ღრუბელა, როგორც მგზავრი, სევდიან გზაზე
 რომ დასკურავდა, მოსწყდა მწვერვალს და ძირს დავარდა.

მე კი ძალას ვგრძნობ.. მსურს სიცხოვლე ავამოძრავო
 განავადგურო დაყოლილი შავ ფიქრთა გზნება,

მომეცი ძალა გვედრები, ჰე ცაო, ცაო!
რომ შევასრულო წმიდად ჩემი დანიშნულება
და სიმაღლემდე ავიყვანო მუდმივ მხლებელი
წრფელი მიზანი, მოქმედებით უხვად გამიბარი;
არ შეუკრთება საშინელ ხვედრს მასწავლებელი
აბა ჩამოჰკარ.. მოსაწვევი ჩამოჰკარ ზარი!

გ. ტაბიძე.

ტარას შეგჩენკო დნეპრის ნაპირას

სდგას დნეპრის პირას ტარასი,
ხელში უჭირავს ფანდური.

მგოსანს ნათელსა თვალეებში
ცეცხლი უბრწყინავს ციური.

გულში რაც ბოღმა დაგუბდა
იგი გამოთქმას თხოულობს...

მღერის ტარისი... და იმისს
კაეშანს დნეპრი ტყობილობს...

„ფანდურო, ჩემო ფანდურო,
ვაპოსთქვი გულში ნადები...“

დნეპრო, მომბანე, ეგება
გულში ჩაეიკლა დარდები!

ბუნებავ, ველო, ზეცაო,
ჩემო ძვირფასო მამულო,
თქვენ განდობთ გულის პასუხებს,
თქვენ განახეთ საგულდაგულო!

პირველად თავისუფლება!
გულში შთაიდეთ ეს აღთქმა...
იკვნეს იგოდე ფანდურო,
დარდებს უკუმყრის შენი ხმა!

მამულის ცრემლი და ღებნა
ჩემ გულმა სრულად შეისვა;
მისი ბორკილის ჟღარუნი,
იმისი დანჯვა და კვნესა;

იმედის მოელვარე მზე,
უიმედობის ღრუბელი
აშუქ-აწვიმებს ჩემს გულზე,
სუყველას ვერ აუველი!

მისკდება გული ბოღმითა,
მიშველე ჩემო ფანდურო,
ამოდენ უსამართლობას
როდემდის უნდა ვუყურო!?!..

მწარედ ქვითინებს ფანდური,
ტარასი გლოვობს და მოსთქვამს,
დნეპრიც ტალღებსა აგორებს
და გულში იდებს მისს ნათქვამს...

მისწყდა სიმღერის ბგერაი,
მოსწყდა ქვეყანას მგოსანი,
უდროოთ მოხვდა მტრის კლანჭებს
ბულბული უცხო ხმოსანი.

მაგრამ მის წმიდა აღთქმები
დნეპრმა ღრმით გულში ჩაიდვა
და მგოსნის მიმდევრებისთვის
მათ გადაცემა თავს იდვა.

დნეპრი დღეს იმავე ალაგსა
ქვითინებს მწარედ და მოსთქვამს
და გვაგებინებს რაც მისთვის
მგოსნის ფანდურსა აღუთქვამს.

ს. ა—ძე.

ყველაზე უძვირფასესი

(დემონია)

სიღონში დიდხანს ცხოვრობდა ერთი ისრაელი თვისის მშვენიერის მეუღლით, მაგრამ ისინი უშვილონი იყვნენ; ქმარი თან და თან გულგრილობას იჩენდა ცოლთან.

— წავიდეთ, უნდა გავიყარეთ! უბრძანა ერთს დილას ქმარმა ცოლს და ორთავემ გასწიეს რაბინთან.

— რაბინ! — უთხრა მან მასწავლებელს.

— ეს დედა-კაცი ჩემი კარგი სარწმუნო მეუღლე იყო. მაგრამ უფაღმა დაუბო მას საშო, უშთამომავლოდ დავრჩით. გულგრილად შევიქენ მასთან. მინდა გავეყარო.

რაბინმა გადახედა ცოლს. იგი გაფითრებული იდგა და კანკალებდა, როგორც ხის ფოთოლი ქარისაგან. ცრემლები აღრჩობდნენ და ხმას ველარ იღებდა.

— დედა-კაცო — უთხრა ქმარმა—აი რაბინთან გელაპარაკები—წაიღე ჩვენი სახლიდან ყველაფერი შენთვის რაც უძვირფასესია და შენის გულისათვის საყვარელი, ის შენი იქნება. დათანხმდი განქორწინებაზედ.

მაგრამ ცოლი ხმას არ იღებდა.

მაშინ რაბინმა სთქვა:

— შეილებო! როგორც ვაღყობთ გაყრა ძლიერა ძლიერ გემძიმებათ. ყური დამიგდეთ. თქვენ შეიმსუბუქებთ ამ გასაჭირს, თუ გამართავთ ლხინს, მოიწვევთ მეგობრებს, ნათესავებს და იმხიარულებთ ისე, როგორც ქორწინების პირველ დღეს მხიარულობდით.

მასწავლებელი ჰფიქრობდა: ეს ლხინი

ქმრის გულში გამოიწვევს ქორწინების პირველი დღის სიახლოების ხსოვნას და ისიც შესცვლის თავის აზრებს.

ცოლ-ქმარნი დაეთანხმნენ რაბინს. დაბრუნდნენ თუ არა შინ, მოსამსახურეებს უბრძანეს გაემართათ ლხინი, მოიწვიეს სტუმრები. იმედის სხივმა გაუნათა გული დედაკაცს და, რაც ძალია ღონე ჰქონდა, შრომობდა, რომ ლხინი ჩინებულად დასრულებულიყო. სტუმრებმა ბევრი სვეს, ქამეს, ყველანი მეტად გამხიარულდნენ. ყველაზედ უფრო ქმარი შექეიფიანდა, როცა სტუმრები წავიდნენ, დასუსტებულს ქმარს მაგრად ჩაეძინა.

ცოლმა მოიხმო მოსამსახურეები და ჩუმად უბრძანა: აეყვანათ ქმარი საკაცით და წაეღოთ ქალაქის მეორე უბანში, სიმამრის სახლში, საიღამაც სიძემ ქალწული წამოიყვანა.

მოსამსახურეებმა ასრულეს ყველაფერი, რაც ცოლმა უბრძანა, მიიყვანეს ქმარი სიმამრის სახლში და მძინარე ფრთხილად ჩაწვინეს ლოგინში. ცოლი კი დაბრლი მიუჯდა ლოგინს და დილაშდის უცდიდა ქმრის გაღვიძებას.

— სადა ვარ? — შიშით წამოიძახა ქმარმა, როცა თვალები გაახილა. — რა მემართება?

— ჩემო საყვარელო! — მოეხვია ცოლი ქმარს. — ლხინში ჩაგვძინა და მე წამოვიღე საჩუქარი, რასაც შენ მეუბნებოდი.

— როგორი? გაკვირვებით ჰკითხა ქმარმა.

— გამიგონე! შენ არა სთქვი რაბინ-
თან, რომ ნებას მაძლევ შენი სახლიდან
წამოვიღო, რაც ძვირფასი და საყვარე-
ლია ჩემთვის? მაგრამ შენს სახლში მე
ვერ ვიპოვე სხვა რამ შენზე უსაყვარლე-
სი. შენ ჩემთვის ყველაზედ უფრო ძვირ-

ფასი ხარ. მეც ავიღე და წაშოვიღე მამი-
ჩემის სახლში. ქმარს გული მოუღობა და
ცოლის დიდებულმა სიყვარულმა ხელახ-
ლად გაუღვიძა მას ძველი გრძნობა და
დაავიწყა ფიქრი გაყრაზე. Ratti.

მკრთალი ჰანგი

ჩანგურს ტლანქად ჩამოვკარი, ჩამოვკარი სევდის წკირა,
გასწყდა სიმი... და ჰანგებიც დაიფანტა, ჩაიძირა.

და გავკვანძე ჩანგის სიმი, სიმი გრძნების და თილისმის,
მაგრამ... მაგრამ! ვაჰმე, ძველებზე ის ჰანგები აღარ ისმის,
ბრბო კი ამ ჰანგს, ამ მიმქრალ ჰანგს, დაჰხარხარებს ბრაზ-მოსული
და სატანის ქნარზე ცეკვავს, ეს ბნელეთის ავი სული
მაკრამ ამ ბრბოს, ვით ავუხსნა? ვით ჩავაცვა აზრთ-სამოსი,
რომ ამ ჰანგშიც ძალუძს მგოსანს სთქვას გოდება მსოფლიოსი.

ი. გრიშაშვილი.

ქართველი კაცი და სისუფთავე

სისუფთავე შეადგენს ერთს უუმათა-
რესს პირობას ადამიანის ჯანმრთელობისა
და დღეგრძელობისათვის. ამიტომ ყველა
განათლებულ ქვეყნებში მის დაცვას დიდს
ყურადღებას აქცევენ ცხოვრებაში.

სისუფთავე უმეტესად საჭიროა ადამია-
ნისათვის დაბადების შემდეგ-პატარობისას:
უკეთეს ახლად შობილი ბაილი მოკლე-
ბულია სისუფთავეს, მას უმეტესად მალე
მოესპობა სიცოცხლე. ეს კარგად ესმით
განათლებულ მშობლებსა და ბებიებს და
ამიტომაც პირველ დღიდანვე დაბადების
შემდეგ ყმაწვილს დღეში ორჯერ ჰბანენ
ოფილ წყალში და ახვევენ წმინდა ჩვრებ-

ში. ასრე იქცევიან პირველი წლის გან-
მავლობაში, ხოლო შემდეგ, როცა ყმა-
წვილი წამოიზრდება, დღეში ერთჯერ
მინც აბანავენ და შემოსვენ წმინდა
საცვლით.

სისუფთავის დაცვას დიდი მნიშვნელო-
ბა აქვს, როგორც ბაილის სხეულის
აღორძინებისათვის, და გარეგანი გრძნო-
ბების გახსნისთვის, ისე სულიერის ძალებ-
ის გაღვიძებისთვისა და გაძლიერების-
თვის. როცა ყმაწვილს კარგად უვლიან
და სუფთად ინახვენ, როცა მას არაფერ-
ი არ აწუხებს, უფრო ჯანმრთელია,
მოსვენებით სძინავს, ყოველთვის უფრო

მხიარულია იგი, ხშირად იღიბება და იშვიათად სტრის; პირიქით, უკეთეს იგი ასეთ გონივრულ მზრუნველობას მოკლებულია, ე. ი. ხშირად არ აბანავენ, სხეული და საცვალი ქუჩუქიანი აქვს, კბენარი და ან სხვა რაიმე აწუხებს, ის ვერც კარგად მოისვენებს და ვერც მხიარული იქნება. გარდა ამისა შეიძლება თავზე, თვალებში, ყურებში, პირის სახეზე და ტანზედაც რაიმე სნეულება გაუჩნდეს და სრულებით დაუძლურდეს.

სისუფთავის დაცვას ძრიელ დიდი მნიშვნელობა აქვს არა მარტო პატარებისთვის, არამედ აგრეთვე დიდების ჯანმრთელობისა და დღეგრძელობისათვისაც. ამიტომ განათლებულ ქვეყნებში და რუსეთშიაც ისეთ სოფელს ვერ ნახავთ, რომელსაც საკუთარი აბანო არა ჰქონდეს, სადაც ყოველს კვირაში, როგორც ზაფხულში, ისე ზამთარში, ერთხელ მაინც არ ბანაობდეს დიდი და პატარა, ქალი და ვაჟი. მაგრამ ეს კიდევ ცოტაა: ბევრს სახლში აქვთ საკუთარი აბაზანა (ванна) და ყოველს დღეს ჰბანაობენ. იაპონიაში, მაგ., როგორც ვიცით, ყოველს ოჯახში არის მოწყობილი აბაზანა და ყოველს მდიდარ ოჯახში ყველა წევრები იბანენ ტანს. ასეთ კარგ ჩვეულებას, რაღა თქმა უნდა, ძლიერ დიდი მნიშვნელობა აქვს ხალხის ჯანმრთელობისათვის და სულიერ გამჭრიახობისა და განვითარებისათვის.

ყოველივე ზემოთ ნათქვამი ჩვენ მისთვის მოვისხენეთ, რომ უფრო ცხადად წარმოვიდგინოთ ჩვენი ხალხის უდიდესი ნაკლებიანება სისუფთავის დაცვის შესახებ.

II

ქართველ კაცს რომ სისუფთავე არ უყვარს, ეს ჩვენ ყველამ კარგად ვიცით.

ამას შეიძლება რაიმე გასამართლებელი მიზეზი ჰქონდეს, მაგრამ, რაც უნდა იყოს, ეს დიდად სამწუხარო და მავნებელ მოვლენად უნდა ჩავსთვალოთ და ყოველი ღონე უნდა ვიხმაროთ, რომ თავიდან ავიშოროთ და ხალხი სისუფთავეს შევაჩვიოთ.

მთელი თვე და ხშირად წელიწადიც კი გაივლის ისე, რომ ქართველი ტანს დაბანაზე არა ფიქრობს. მართალია, ქართველებს ჩვეულება აქვთ, უფრო ქალებს, დრო გამოშვებით თავი და ფეხები დაიბანონ, მაგრამ აბა ეს რა სისუფთავეა, როცა მთელი სხეული თავსა და ფეხებს შუა დაუბანელი ჰრჩება. ეს, რასაკვირვლია, ყველაზე არ ითქმის. ქალაქებში, სადაც აბანო ხშირია, ქართველებიც დაიბარებიან დრო გამოშვებით აბანოში, მაგრამ სოფლად ეს იშვიათ მოვლენას შეადგენს. მეც სწორედ სოფლებში მცხოვრები ქართველები მყავს მხედველობაში, როცა ვამბობ, რომ ქართველ კაცს სისუფთავე შეტ ბარგად მიაჩნიათქო. მთელი საქართველო რომ მოიხროთ, ერთს სოფელს ვერ ნახავთ ისეთს, სადაც აბანო იყოს და ხალხიც დრო გამოშვებით მაინც ბანაობდეს. მხოლოდ ზაფხულში თუ ნახავთ ქართველ კაცს, რომ მდინარეში ტანს იბანდეს.

გარდა ამისა ჩვენი გლეხები, სამწუხაროდ, იმავე საცვალს მთელი თვეობით ატარებენ, რასაც ცუდი შედეგი მოსდევს. იმ აღმიანს, რომელიც დიდ ხანს ატარებს ქუჩუქიან საცვალს, უჩნდება სამოსელში სხვა და სხვა პარაზიტები, რომლებიც მას არც დღე და არც ღამე მოსვენებას არ აძლევენ და ასეულებენ კიდევ. — ეს კი, სწორედ, მოუტევებელ ცოდვას შეადგენს ქართველი კაცისას, და არავითარი საბუთი არ მოიპოვება, რომ

ასეთი საზიზღარი ჩვეულება გავამართლოთ!

შეიძლება ბევრმა ხალხის სიღარიბეზე მიგვითითონ, მაგრამ, სიღარიბის გარდა, აქ ჩვეულებასაც დიდი ადგილი უჭირავს. ყოველმა ადამიანმა უნდა ეცადოს და ყოველი ღონე იხმაროს, რომ ორი საცვალი ჰქონდეს და, როცა ერთი აცვია და ატარებს, მეორე გაირეცხოს და გაასუფთაოს. ეს გარეცხვა და გასუფთავება უფრო დედა-კაცების საქმეა. სხვა თუ არა, წყალი მაინც ბევრი მოიპოვება ჩვენს კურთხეულ ქვეყანაში და, მაშასადამე, საცვალის გარეცხვა ძნელ საქმეს არ წარმოადგენს.

კბენარის მოსაშორებლად, თეთრეულის გამოცვლის ნაცვლად, ჩვენი ხალხი გახურებულ თორწეში ანუ ანთებულ ცეცხლზე ბერტყს საცვალს, რაც საზარელ სანახავს წარმოადგენს. ეს სამწუხარო მოვლენა, თითქმის, საზოგადოა სოფლებში, და არა ვგონებ ისეთი ქართველი იყოს, რომელსაც იგი თავისი საკუთარი თვალთ არ ენახოს.

რადღა თქმა უნდა, ეს ნაკლულეგანება ჩვენი ხალხისა ძლიერ საძრახისია, მაგრამ ჭირს დამალვით თავი დამ ვერავინ მოიშორებს და მიუცილებლად შესაფერი წაშალი ეჭივრება; ვინ ჩამოთვლის, რაოდენი სწეულება მოსდევს ადამიანისთვის ასეთ საძაგელ უსუფთაობას!

როგორც იყო ნაფქომი ზემოთ, დიდებულე უფრო მომეტებულად პატარებისთვის არის მავნებელი უსუფთაობა: ახლად შობილ ბავშვს დღეში ორჯერ ეჭივრება თვით წყალში ბანაობა და წმინდა ჩურებში გახვევა, მაგრამ ჩვენი უმეცარი სოფლელი დედები ამას ჯეროვან ყურადღებას არ აქცევენ; ერთხელ თუ გაბანეს ბალდი დღეში და გაახვიეს საექვო სიწ-

მინდის ჩვარში, ისიც დიდი ბედნიერება მაგრამ ეს მხოლოდ თავდაპირველად შემდეგ შობისა, ხოლო, როცა ყმაწვილი წამოიზრდება, სისუფთავეზე ზრუნვა სულ თან და თან კლებულობს და ბოლოს, როცა ყმაწვილი სიარულს იწყებს, მას ყურადღებას აღარავინ აქცევს.

ვის არ უნახავს ჩვენს სოფლებში პატარა ბავშვები, როცა ისინი ტიტლიკანა—უქუდოთ, ფეხშიშვლები და ჭუჭყიან პერანგის ამარა ქუჩებში დარბიან. ვინც დაკვირვებია, ადვილად შენიშნავდა, რომ ხშირად მთელი სხეული მტვრითა და ტალახით აქვთ მოცულნი. დაწოლის დროსაც ხომ არავინ ზრუნავს მათ გაბანვაზე და ჭუჭყიან პერანგის გამოცვლაზე, მაგრამ აქვს კი მის ერთის მეტი საცვალი?

ასეთი მოუვლელიობისა და უსუფთაობის გამო მათ უჩნდებათ სხვა და სხვა გვარი სწეულება: სიქაჩლე, ქეცი (ბღიერი), თვალეში წილები და სხვა, რომლებიც სამუდამოდ ასახიჩრებს მათ. ეს ხომ დამტკიცებულია, რომ ყოველი სწეულების ბაცილები და მიკრობები უსუფთაობისაგან ჰჩნდებიან და მრავლდებიან. მაშ რა საკვირელია, რომ მრავალი ჩვენი სოფლელი ყმაწვილები უსუფთაობისა გამო მათი მსხვერპლი გახდნენ.

ჩვენ რომ სტატისტიკური ცნობები გვქონდეს ხელში, მაშინ კარგად გვეცოდინებოდა, რაოდენი ასი და ათასი სოფლელი ბავშვი იღუპება უსუფთაობისა გამო ჩვენში. მაგრამ ვსთქვათ, რომ ყმაწვილი გედურჩა უსუფთაობისაგან წარმომდგარ სხვა და სხვა გვარ სწეულებას და სოფლის სკოლაში შესვლა ელირსა. აქ ხომ უფრო გაუჭირებენ მას საქმეს და გაუმწარებენ სიცოცხლეს თან წაყოლილი უსუფთაობა და მისგან წარმომდგარი პატარავიტები. თუმც თვითონ არ გამოგიც-

ღიათ, წარმოიღვინეთ მინც იმ საბრალო ყმაწვილების მდგომარეობა გაკვეთილების დროს, რომლებსაც პარაზიტები მოსვენებას არ აძლევენ! რაც გინდა სარტერესო გაკვეთილი იქმნეს, ყმაწვილი იძულებულია ანგარიში გაუწიოს იმ დაუბატოებელ სტუმრებს, რომლებიც მას აწუხებენ. გაწა შესაძლებელია ასეთ საშინელ მდგომარეობაში მოწაფემ ბეჯითად ყური დაუგდოს გაკვეთილს? არც წერის დროს არიან უკეთეს მდგომარეობაში ის მოწაფეები, რომლებსაც კბენარები აწუხებენ.

ასეთ საწუხარო მოვლენას ყველა შეაწინებდა ჩვენს სკოლებში, ვინც კი მასწავლებლად ყოფილა, ანუ თვალ-ყური უდევნებია საბრალო ბავშვებისთვის გაკვეთილების დროს. მოწაფეთა ასეთი მდგომარეობა, თქმა აღარ უნდა, ძლიერ აბრკოლებს მათ წარმატებას სწავლაში და ამისთვის საჭიროა ამას ჯეროვანი ყურადღება მივაქციოთ და როგორმე თავი დამ ავიშოროთ.

გ. წყალტუბელი.

ბავშვის ფიზიკური აღზრდა*)

სხეულის გამაგრებას (გაწითობას) შეუძლია ბავშვს მიანიჭოს ჯანის სისალე და დაიფაროს მომავალში გაცივების მიერ წარმოშობილ და გადაძვლებ სხეულებათაგან. ზატარა ბავშვის სხეულის გამაგრება შესაძლოა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ის სწორად დაჭრულად სადს, წმინდა და თბილს ჰკერს. ამისთვის ძლიერ შესაფერია ზაფხული, შემდეგ გაზაფხული და შემოდგომა. ზამთარში ბავშვის სხეულის გამაგრების დაწესება შეუძლებელია. ორი დროა, როდესაც ბავშვები უფრო ხშირად ესაღებებიან წუთისოფელს: ზაფხული და ზამთარი. ზაფხულობით ბავშვები იხრებებიან მუცლის ფაღარათობით და ზამთარობით კი—სასუნთქი ორგანოების ჰვადმოფობით და სხვა და სხვა ანთებათაგან. ზაფხულობით (უფრო კი ქალაქებში) ღარიბ მშობლებს ეზონებათ ძლიერ ბევრი ბავშვი; მდიდართა ბავშვებს კი სივდილი ზამთარობით უფრო ემტერება. ამტკიცებენ, რომ მდიდართა შვილები უფრო სათუთნი არიან... კლესთა შორის კი დაცულია გონივრული თქმულება: „ბავშ-

ვები და ინდოურები სითბოში უნდა გაავდეთო*... მაგრამ არც მდიდარს და არც ღარიბს მშობლებს არ ესმისთ სხვისებით ფრიალ მნიშვნელოვანი საკითხი ბავშვის სხეულის გამაგრების შესახებ... მათ არ აქვსთ ცოდნა იმისი, რაც ესდენ საყურადღებო საცხოვრებისო საკითხად ითვლება... არა აქვსთ ცოდნა იმისი, თუ რაა მავნებელი და რაა სხსარგებლო მისი საყვარელი პატარა არსებისათვის, სწორედ ისე, როგორც არ იცის მავნებლობა და სარგებლობა ბევრი საჭმელისა და სსმელისა... უმადესი საკითხების შესახებ, ფილოსოფიიდანაც კი, გესაუბრებიან გატაცებით მშობლები,—მაგრამ იმის თაობაზე, რაც მას და მის შვილს სიღაცხედეს მოუსწრაფებს, არა იციან რა... ჰიგიენის ცოდნა ქართველს საზოგადოებაშიც დღემდის მეტ ბარგად მიაჩნდათ და თითო

*) იხ. წიგნები პლატენისა, რეკლამისა, კლასტონისა, სეიპისა და 250 мыслей о вегетарианствѣ და სხვ.

არაღა წერილებს, ქართულს დროგამოშვებით გამოცემებში დაბეჭდილთ, სექციო მცენიერელების და ჰიგიენის სხვა და სხვა საკითხის შესახებ ცოტა მკითხველი მოეპოებოდა...

პირველი და უმთავრესი საშუალება ბავშვთა (და დიდთაც) სხეულის განამაგრებლად არის საღს, წმინდა, მზებადილთ საფე ჰაერზე ყოფნა... თუ დიდი სიცხეა, ბავშვები იმ დროს გრილს ადგილს უნდა გადაიყვანონ. ტანისამოსიც დროს შესაფერი უნდა ჰქონდეს ბავშვსა. ზაფხულობით სასარგებლოა თხელს, ჰაერის ადვილად გამტარებელს ტანისამოსს და ასეთსავე ქვეშასაგებსა ვხმარობდეთ...

ამის გარდა სხეულის განამაგრებელ საუკეთესო საშუალებად ითვლება კანის ჯეროვანი მოვლა მობანვის და აბაზანის საშუალებით... კანის ჯეროვანი მოვლა ჩვენ გვადეკებს საშუალებას თავიდან ავიშოროთ ავადმყოფობის გამომწვევ მიზეზთა მთელი გროვა და განვიკურნოთ მზაკალ სხეულებათგან. ფელტკობთან, კუქთან და ნაწლეგებთან ერთად კანი მეტად დიდ მნიშვნელობას იკავებს, რომლის მეორებით ჩვენ შევითვისებთ ისეთს შემადგენელ ნაწილებს, რომელნიც აუცილებლად საჭირონი არიან ჩვენის სხეულისათვის, და აგრეთვე სხეულიდან ვიშორებთ ისეთს ნივთებს, რომელნიც უკვე მოხმარებულ იქმნენ და ჯანის სისაღისათვის მავნებელნი არიან. მაგრამ ჩვენ ნაკლებად და ან სრულიად არ ვზრუნავთ ჩვენის კანისათვის. მკურნალი გუფელანდი ამბობს: „რამდენიმე ათასი აღამიანი, რომელთაც მინდობილი აქვსთ ცხენების მოვლა, უფრო მეტს ზრუნავენ ცხენთა კანის მოვლისთვის, ვიდრე თავისი საკუთარი კანისთვის!“

როგორც ვიცით, ახლად შობილებს აბაზანებს 28° წყალში (რემიურით) და ასეთსავე წყალში განაგრძობენ მის ბანაობას შემდეგშიც. ზამთრობით ბავშვი უნდა აბანოს კარგათ

თბილს ათახში 4—5° წუთის განმავლობაში და შემდეგ შეახვიონ თბილს ზეწარში. ტანი უნდა გაუწმინდო ფრთხილად და არა ტანის შეწვდრევით. ასეთი ბანაობის საგანია შეინახოს ბავშვის სხეული სუფთად... დიდს ხანს ბავშვის გაჩერება თბილს წყალში მავნებელია მისთვის: თბილი წყალი სხეულს აღუქებს... როცა ბავშვი მოიხრდება, საგმაც მას სხეული ჩამობანონ თბილის წყლით. უნდა ეცადო ამ დროს ბავშვი არ გაცივდეს. თუ ბავშვი შემოდგომასე დაიბადა, გაზაფხულზე ის 8—10 თვის იქნება... გაზაფხულზე მის საბანელად შეიძლება იხმარონ 24°-იანი წყალი (რემიურით) მხოლოდ 1 1/2 და 2 წუთის განმავლობაში; შესაძლოა 22°-იანი წყალიც იხმარონ. თუ ბავშვი აბაზანში ცხვირს აცემინებს, წყალი მისთვის შეუფერებელია... მაგრამ სუსტს ბავშვებს ამ უკანასკნელი ზომის წყალი არ მოუხდებათ და მათთვის 24°-იანი წყალი უნდა იხმარონ... უნდა ვიცოდეთ, რომ ასეთი ბანვა ბავშვს მარტო თუ გასწმენდს, გაასუფთავებს; გამაგრებით კომის სხეულს ვერ გაამაგრებს... როდესაც ბავშვი ფეხზე სიარულს დაიწყებს, მამის შეგვიძლია მისი სხეულის განამაგრებლად ცივი წყლის ხმარებას მივმართოთ.

სხეულის განამაგრებლად საჭიროა ცივი წყლით მოვანოთ ბავშვს სხეულის ცალკე ნაწილები: ერთს დღეს მოვანოთ ხელები მავნებლად მხრებამდის; მეორე დღეს—ხირას სხე (თუ თავლები სტკივა, თბილი წყლია საჭირო); მესამეს—კისერი, კეფა, ზურგი და დეშები; მეოთხე დღეს—ტული და მუცელი და შემდეგ იმავე წესით უნდა თავიდან დავიწყოთ... შემდეგ ხელები და ხირი ყოველ დღეს უნდა დავანოთ.

ცივი წყლის სარგებლობის ჟამს სიფრთხილედ მეტად საჭიროა. ის ძლიერ აღძრავს ნერვებს... ცივი წყალი საშიში არაა, თუ მას სარგებლობენ ქვესი კვირის და ან რვა კვირის

განმავლობაში. ცნობილია, რომ ცივი წყალი სხეულს ართმევს სითბოს. ხშირად სითბოს წართმევა კი ზოგიერთ ადამიანებს მეტად დასუსტებს. კანის მუდმივი რეცხვა მას წაართმევს იმ ქონიანს საცხებელს, რომელიც მას ძლევის სიშბილეს და მოქნილობას, რასაც უფრო დიდი მნიშვნელობა აქვს მისი წესიერად მოქმედებისთვის, ვიდრე წყალს.

ბავშვის ტანის დასაბანათ უნდა ვიხმაროთ შინ ნაღვლიანი წყალი თბილი წყლის შეყრეხვით... ბანების დროს სიფრთხილით უნდა ვიქცეოდეთ: ბავშვი არ უნდა გავაცივოთ. გული, მუცელი და ზურგი არ შეიძლება დაგბანოთ ბავშვს სადილის გათავებისთანავე... ბანვა მისი შეიძლება, სადილის გათავების შემდეგ 2—3 საათი რომ გავა. ყოველ დღე ბანება მაინც და მაინც საჭირო არაა. სჯობია დღე გამოშვებით ბანება. უკიდურეს შემთხვევაში კვირაში ორჯერ მაინც უნდა ვაბანოთ ბავშვი. 4—5 წლის ბავშვის ბანება უფრო თამამად შეიძლება. უნდა გავაგოსთ მოზრდილი ტაშტი ან აბაზანა ცივი წყლით და გავდგათ მზეზე, სანამ წყალი არ გათბება და ეს სითბო არ მიაღწევს 18—20°-მდის. ძლიერ კარგი იქნება მოვანდინოთ ტანის დაბანვა ჭყერზე... ბანაობის შემდეგ ტანის შეწმენდის შესახებ ზოგნი იმ აზრის არიან, რომ ის (შეწმენდა) საჭირო არაა (ქეიში) და ზოგნი კი—შეწმენდის მომხრენი არიან... ყოველს შემთხვევაში ტანის შეწმენდა უნდა მოხდეს გაცივრით, ისე რომ სისველე ჯანს არ უნდა მომორწყეს... ამის შემდეგ ბავშვს უნდა ჩააცვა საჩქაროდ და ნება მისცე თავისუფლად ისტურნოს და ირბინოს ჭყერზე. ცუდი ამინდის ჟამს უნდა ვაბანოთ ბავშვი ოთახში, და გავყვრით შეწმენდის შემდეგ, ჩააცვათ და ვამოძრაოთ ოთახში. ასევე შეგვიძლია ვიმოქმედოთ სხეულის გასამაგრებლად შემოდგომასზე, ზამთარში და გაზაფხულზე, უკეთუ რიგიანი ოთახი გვაქვს და მასში სიბინძურე არა ნაკლებ

16°-ისა... 10—12 წლიდან ბავშვს შეუძლია ვაუი იქნება თუ ქალი, სულ ერთია, ზირდაზირ მდინარეშიც იბანონ დღეში ერთხელ და არა ორჯერ, როგორც ზოგიერთი ურჩევნ, ისე კი რომ ექვსი კვირის შემდეგ ტანი დასველნონ ორი-სამი კვირით... მდინარეში ბანაობის დროს აუცილებლად საჭიროა შევასრულოთ ზოგიერთი წესები, რომელთა უცოდინარობა ხშირად ხდება უბედურებათა და სიკვდილის მიზეზადაც.

აი ეს წესები: 1) ბანაობა უნდა დაიწყო 16-იანს წყალში; 2) საბანაოსკენ უნდა წავიდე ნელის ნაბიჯით; 3) არ ვარჯა უზომოზე ბანაობა და არც გაძლომის შემდეგ, ვიდრე სამი საათი არ გავა; 4) ხუთი წუთი ჩაცმული უნდა იდგე მდინარის ზირას, სანამ გაიხდიდე; 5) საჩქაროდ უნდა გაიხადო და ჩავარდე წყალში; 6) თუ გახურებული ხარ ან მჯავა ჩქარა გიცემს, დაისვენე 10—15 წუთი და შემდეგ შეუდეგი ბანაობას; 7) უნდა იბანავო 10—15 წუთის განმავლობაში; სუსტები და ძარღვებ აშლილები. ხუთი წუთის მეტს არ უნდა დარჩნენ წყალში; 8. ბანაობის დროს საჭიროა მოძრაობა, გულზე ხელის წასმა, თავის ცივი წყლით დასველება, რომ სისხლი თავში არ ავარდეს; 9) ბანაობის შემდეგ ჯერ უნდა შეიმპრალა ფეხები და ხელელები, შემდეგ მუცელი, გული და თავი; 10) სანამ ტანი არ გათბება ბანაობის შემდეგ, უნდა წმინდა ჭყერზე მოძრაოთ; 11) თუ ჯანსაღი ხარ, შეგიძლია იბანავო საკმაოდ ცივი წყალშიც... ქალებმა არ უნდა იბანონ მხოლოდ იმ დროს, როდესაც დედათა წესი აქვსთ... სხვა შემთხვევებში კი მათთვისაც ძლიერ საჭიროა ბანაობა და სხეულის გამაგრება... ჩვენებური ქალები უფრო კი თბილს წყალს ეტანებიან; რაც მათ მაინც და მაინც სხეულს არ გაუმაგრებს...

ბავშვების სხეულის გასამაგრებლად ძლიერ დიდი მნიშვნელობა აქვს ფეხშიშველია სიარული

რულს. ფეხების შესახებ ძლიერ დიდი შეცდომა ტრიალებს საზოგადოებაში. ხშირად უჩივიან ფეხების სიციფეს და გაციფებს, რომელსაც ფეხთა დასველება გამოიწვევს. მშობლები სციფლობენ, რაც შეიძლება მეტს სითბოში ჰქონდეს ბავშვს ფეხები. ამისათვის ხმარობენ მატყლის წინდებს, თბილს წალებს, რეზინის თბილს კალოშებს, საწვიფებს (გამაშებს) და სხვა... ამისდა მიუხედავად ბავშვებს ხშირად უციფდებათ ფეხები და ავად ხდებათ... არაფერი არ შეეფის ისე ბავშვის სხეულის გამაგრებას, როგორც დოღბნობით ფეხშიშველა სიარული. ჩრდილოეთ გერმანიაში (და საქართველოშიც) ბავშვები დაღიან ზამთარ-ზაფხულ უფეხსაცმელოდ... მაგრამ რა ჯანსაღი არიან! მდიდარ მშობლების ბავშვებმა სითბოს დროს მაინც შეიძლება ჩაციფვან ქალაქები (სანდალები), რომელნიც ფეხის გულზე და ზედა ნაწილზე ჰქაერს თავისუფლად უშეებენ, არ აჩენენ ხორც მეტებს, ხელს არ უშლიან ფეხების თავისუფლად ზრდას... ამისთანა ფეხსაცმელთან ერთად წინდები საჭირო აღარ არის... ზაფხულში შეიძლება იხმარონ ბავშვებმა ქალაქებს კარდა აბრეშუმის ან ტილოს მორჩილი წულები და ფეხებზე წინდები არ ჩაციფვან. ასეთს ფეხსაცმელს ხმარობენ ქალები და ბავშვები ბრაზილიაში, რომელნიც ამის გამო ჯანის სისაღით ცნობილი არიან... მაგრამ არაფერი არ შეედრება შიშველ ფეხებით სიარულს... ასეთი სიარული უნდა დაიწონ ზაფხულობით და უოველ დღე გრძელდებოდეს ჰირველ ხანად არა უმეტეს 15—20 წუთისა. ვისაც ასეთი სიარული არ შეუძლია, ის კარგს იზამს, თუ წინდების ამარ იფლის. მინდორზე ან იატაკზე და შეეჭვევა ციფი წელით ფეხების ბანჯას თანდათანობით (ჯერ მობობ და მერე ციფი წელით). დიდი მნიშვნელობა აქვს ბავშვის სხეულის კასამაგრებლად საზრლოებას (კვებას)... ბავშვის სხეულისთვის. აუციფებლად

საჭიროა ციფით მდიდარი ნიფთიერებანი. მაგრამ არც ერთი საკითხი ისე უაღბად არ ესმის კაციობობას, როგორც საკითხი საზრლოების შესახებ... ამ საკითხის გადაწეფეცის უამს ხელმძღვანელობენ კარდმოცემებით და მამანაზური ზერელი შეხედულებით, —სუფერთია მეცნიერულია ეს შეხედულება თუ არა მეცნიერული.

მოფუსმინობთ ამ საკითხის შესახებ შესანიშნავს ჰირებს. ეფელინი ამობს: „წეფვათა დიღებული სამება: ხორცის კაბა, აღკოგოლის (სპირტის) ხმარება და თუთუნის წევა, მათთან შეერთებულ ვნებებს: კარეფნილებას და ხორციელ ნაფრთვანებასთან ერთად — არ ხდის შესაღებლად ბეღიერ ცხოვრებას და ამცირებს დვთის ძეებს ჰირტეფობამდის“... თუ ხორციელს საჭმელს ბავშვს სრულიად არ მისციმენ, ეს უფრო კარგი იქნება, რადგან ის მეცნიერის ეკეს ჰაზრით არა არც უბუნებრიფესი და არც აუციფებლად საჭირო საზრდელი აღამიანისათვის.

ბავშვები, რუსისოს ჰაზრით, გულციფად ეზურობიან ხორცს და ისინი უზირატესობას აძლევენ მწვანილს, რძიანს საჭმელს, ხილს, ჰურს და სხვა... მით უფრო მანებებელია ხორციეული საჭმელი, რომ ის შეიციფვს ისეთს ნაწილებს, რომელთაც საჭმლის მომნელებელ ორგანობით ვერ ხარშენ და რომელნიც ცუდად მოქმელებენ ნერვებზე: ესრედ წოდებულის შარდის სიმეფავის სახით. ექიმი კინგსტოორდი ამობს: „ხორციეული, როგორც აღკოგოლიც ძლიერად და სარქარად მოქმელებს ნერვებზე: ამასთანავე იხარჯება არა თუ მარტო საჭმლის შემადგენელი ნაწილები, —არამედ ორგანიზმის ელეუმენტებიც. თუ ეს ასეა, მამასაღამე ხორციელის ხმარება რამდენადმე ხელს შეუწეობს ცხოვრების ძაღის შემცირებას და შეამოკლებს სიციფხელის ბუნებრიფს სიხანგრძლიფეს. ამასთანავე ხორციეული, რომელიც აღძრავს ნერვებს, ხელს შეუწეობს გაუმადრობის და თავ-

დაუჭერლობის განვითარებას და აგრეთვე მაგარ სასმელების ხმარებას.

ზღუტარნი ამბობს: „ხორცეულის ხმარება საზიზღარია არა თუ მხოლოდ ჩვენი ფიზიკური ბუნებისათვის, არამედ სხვა მხრითაც. ჭკუა და ჭაზროვნების ნიჭი ჩლოუნდებიდან გაძღობისა და სიმსუქნის გამო; ხორცეული საჭმელი და ღვინო შეიძლება სხეულს აძლევდენ სიმკვრივეს, მაგრამ ეს უკანასკნელი გარემოება კი გამოიწვევს ჭკუის შესუსტებას“. ხორცეული საჭმლის ხმარება იწვევს კუჭის და ნაწლავების შინაგან გარსის ანთებას. ხორცეულის მხმარებელთა შორის ხშირია ავადმყოფობანი: ხურვება, ფილტვების ანთება, ნერვების სნეულებანი. ხშირი შემთხვევაა, რომ ხორცეულის და მაგარი სასმელები უარყოფობით მორჩენილან ნერვებით მძიმედ დასნეულებულნი (პროფ. ჩიუი). საკლავი პირუტყვები ხშირად ავად არიან ჭლერქით, და ამის გამო საშიშია მათი ხორცის საჭმლად ხმარება, თუმცა შეწვა და მოხარშვა რამდენადმე ხორცს უვნებლად ხდის. ამას გარდა ზაფხულობით ხორცი მეტად მალე ფუჭდება: ღვინოს წარმოება მასში მალე იწვევა. ასეთი ხორცის ხმარება საშიშიც არის. ერთი სიტყვით, ექიმის კინგსფორდის სიტყვით, ხორცი მავნებელია: ა) იმის გამო, რომ მასში შიშობებიან ავადმყოფობის წარმომშობი სხეულები, ან მათი თესლები. მრავალი ექიმი დარწმუნდა, რომ ხურვების და ბევრი სხვა სნეულების ბუდე—სჩნდება დამზად ხორციდან, რომელსაც ადამიანი სჭამს; ბ) როდესაც ხორცი ეკუთვნის ავადმყოფს პირუტყვს; გ) როდესაც დაკლული პირუტყვი დასნეულებული იყო სიცოცხლის დროს რომელიმე შხამიანი ნივთიერებით და დ) როდესაც ხმარობენ ძველს ხორცს თითქმის დამზადს. ამის გამო საუკეთესო საჭმელად უნდა ჩაითვალოს ყოველი ის, რაც არა ხორცეულია. ადამიანს შეუძლია ღაცივას ჭანის სისადისთვის საჭირო

ზომიერება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ის ხორცით არ იკვებება და ან ძლიერ ცოტა ხორცს სჭამს. კარნარო-კი უწოდებს ზომიერებას სამგზის კურთხეულს... ის მისი ჭაზრით, განაგრძობს ადამიანის დეებს და აძლევს მას საშუალებას ჯეროვნად განავითარონ თავისი გონების ნიჭი... არა ხორცეული (ფქვილეული, ხილი, მწვანელი და სხვ.) საჭმელი უფრო შეესაბამება ადამიანის მოთხოვნილებათა და ასეთი საჭმელი უფრო ზედ გამოჭრილია მისი ხელების, პირის და კუჭის აგებულებას... (ლინინი). გუჟელანდი ამბობს: „მხოლოდ მარტივი და არა ხელოვნური საზრდაება ხელს უწყობს ჭანის სისადეს და ხანგრძლივს ცხოვრებას, მაშინ როდესაც შერეული და უხვი საზრდაება ამოკლებს ჩვენს სიცოცხლეს. გრებემის სიტყვით, შედარებითი ანტომია ამტკიცებს, რომ ბუნებაში შექმნა ადამიანი ხილის (ნაყოფის) მკლამელ არსებად და უჩვენა მას ისაზრდავოს ხილეულობით, მარცვლებით და ფქვილიან მცენარეებით... ლიბიხის სიტყვით, მცენარეულობას და სხვათა შორის პურს იმდენივე რაინა აქვს (რომელიც საჭირთა ჩვენი სისადის სისადისათვის), რამდენიც ხარის ან სხვა პირუტყვის ხორცსა... კარკათ ვიცით, რომ ხარი ღონიერია, და ის-კი მცენარეულობით იკვებება (ბიუფფონი). ამას გარდა უველასხე უფრო ძლიერი, ჭაფის ამტანი და სასარგებლო ცხოველები იკვებებიან მცენარეულობით და არა ხორცეულობით. (კინგსფორდი) შესანიშნავი ფილოსოფოსი პითაგორი იკვებებოდა მხოლოდ პურით, თაფლით; არ სვამდა ღვინოს; უვეარდა მწვანელიულობა. თევზს იშვიათად სჭამდა... უხორცოდ ადამიანს შეუძლია იცხოვროს და დიდს ხანსაც იცოცხლოს... დედამიწაზე ბევრი ხალხია, რომელიც ხორცით არ იკვებება. გილიციის მკვიდრნი და იტალიელი მუშები იკვებებიან მხოლოდ მცენარეულობით და ძლიერ ჭანსად-

ნი არია. უკანასკნელნი ცნობილნი არიან თვისი ჯაფის ამტანობითაც. ჩვენი დამღუპავია უზომოება. ჩვენ ძლიერ ბევრს ვჭამთ. ავიღოთ მაგალითად ტრანზისტები (ბერები) ისინი დღეში სჭამენ მხოლოდ ერთხელ ნაშუადღევის 2 1/2 საათზე. ჯან სადნი არიან. სჭამენ ზურს, კატოფილს, მწვანელს... არ სჭამენ არც ხორცს, არც კვერცხს და არც თევზს... სძენ ვაშლის წყლის ღვინოს. სადილის დასასრულს სჭამენ ხილს. ნეკრესის ქარები არაა ცნობილი ტრანზისტოა შორის; არც წვეთის დაცემა (ударь), არც წყალმანკი, არც კუ (კიბო), არც შირიმი, არც შაქრის აკადემოფობა (ჭეურტი)—მათ არ იციან. არც არავითარი საშიში სენი ჯერ მათს მონასტერში არ შესულა. შესანიშნავი მქადაგებელი ბურღაღუ ღრმა სიბერემდის ძლიერ ჯანსაღი იყო. ერთხელ მკურნალმა ჰვითხა მას, თუ როგორ ცხოვრებას ეწევა.—„მე მხოლოდ ერთხელ ვკამ დღე და ღამეში“—მიუგო მან—„ნურავის ეტყვი ამას“—მიუგო სიცილით ექიმი—თორემ ჩვენ, ექიმებს არავითარი შემოსავალი აღარ გვექნება!“ გასაკვირადი არაა ყოფლისავე ამის შემდეგ ექიმი ჯავსონის სამართლიანი გაფრთხილება: „სიცილით თქვენს ბავშვს მსუქანი ხორცი, მარილი, ზირბილი და სანელებლები, რომელნიც იხმარებიან ხორცის მოსამზადებლად, აძლიერებთ მას აღმსრული სასმელები, როგორც ყავა და ჩაი, ხანდახან მდარე ლუდი და ღვინო და სისხლის გახურებული მდგომარეობის გამო, რომელიც შეზავებულია ამკვარი სასმელით, თქვენმა ბავშვმა უკვე დაიწყო ლათობა“.

ბავშვებისათვის საუკეთესო საჭმელად ითვლება ჭარბ ხარვეზი ფქვილი, ხილეულთა, კვერცხი, ყველი, მაწონი, რძე, ლობიო და მისი მსგავსი თესლეულთა და სხვ. ხილეულთა შემჯობებს სისხლას შემადგენელთა და იძლევა თხელს. ადვილად მომდინარე სისხლს... მისი საშუალებით ადვილად მუშაობს შარდის შემამზადებელი ორგანოები. სიღამბლე, წვეთის დაცემა, თირკმელების და ღვიძლის ანთება, ნეკრესის ქარები—ხშირი სტუმარია მათი, ვინც ხორცს ბევრს სჭამს. სისხლის მატარებელი ძარღვების გადაკვარება (перерождение) რომელიც იწვევს უცნარს სიკვდილს, არ ემართებათ მათ, ვინც ხორცეულთა არ იკვებება... ამის გამო, თუ ხორცი აუცილებლად უნდა სჭამო, სჭამე ძლიერ ცოტა, ხანდახან, ორჯერ-სამჯერ კვირაში. უფრო ის აჯობებს, თუ მას სრულიადაც არ სჭამ.

წესიერი ძილიც საუკეთესო საშუალებაა ბავშვის სხეულის გასამაგრებლად. ბავშვმა იმდენი უნდა იძინოს, რამდენიც სურს... სჯობს ბავშვი ადრე იძინებდეს ზირდაზირ ლოკინში ჩაწოდის შემდეგ ზღაპრების უთქმელად... ბავშვებს როცა ვაღვიძებთ, ფრთხილად უნდა ვიყოთ. გაღვიძების უამს ბავშვს უნდა ვუაღერესებოდეთ, არ ვუტევედეთ და არ უნდა ვუფეროდეთ... წინააღმდეგ შემთხვევაში ბავშვს დასჩემდება შიში, რაც მისთვის კარგი წინამძღვარი არ იქნება ცხოვრებაში...

დასასრულ, ნუ დაფიქვებთ, რომ სადს სხეულში არა თუ მხოლოდ სადი სუღია, არამედ სადი ნებაც (voluntas)...

ილ. ფერაძე.

შინაური მიმოხილვა

ცოტა რამ ტფილისის დასაწყისს სკოლებზე

პირველი ნაბიჯი ჩვენი დედა-ქალაქის თვით მმართველობამ განათლების გზაზე მაშინ გადადგა, როდესაც სახელოსნო სასწავლებლის შეგირდთა საჭირო კონტინგენტისათვის დაარსა პირველ დაწყებითი სკოლები.

ამ მიზნით 1881 წელს 1 ენკენისთვის ქალაქის სხვა და სხვა უბნებში გაიხსნა შვიდი სასწავლებელი: ორი ქართველებსათვის, ორი რუსებისათვის და სამი სომხებისათვის. ეს ის დრო იყო, როდესაც ტფილისის მოთაობდა ა. ს. მატინოვი, თუმცა იგი ინტენსიურ მონაწილეობას იღებდა ამ სკოლების რიგიანათ მოწყობაში, რადგან იმ დროს ჯერ მაგალითიც არსად იყო მთელ კავკასიაში, რომ ქალაქს საკუთრივ დასაწყისი სკოლები ჰქონოდა, მაგრამ მას ჰყავდა დიდის ხალისით და ენერგიით სავსე მდივანი პ. ა. იზმაილოვი, რომელიც, სული და გული იყო ქალაქის ყოველ-გვარ საქმეებისა, განსაკუთრებით კი მოყვარული, ქალაქის დასაწყის სკოლებისა. თვითონაც მასწავლებლად ნამყოფი იყო, კარგად ესმოდა როგორ უნდა ეზრუნა სკოლებისთვის, იგი არა ზოგავდა დროს და ცდილობდა რიგიანათ მოეწყო სასკოლო საქმეები.

იმ თავითვე ქალაქის სკოლებს მიაწყდა უღარიბესი მუშა-ხელოსნების შვილები, რადგან სწავლა სრულიად უფასო იყო და ამასთანავე თვითვე სკოლას ათ-ათი თუმანი ეძლეოდა ქალაქისაგან სახელმძღვანელო-სასწავლო ნივთების მუქთად დასარიგებლად. ეს დებულება, სამწუხაროდ, შემდეგში ამოკვეთეს. სწორეთ იმ

1881 წელს—გაზაფხულზე, ყოფილმა მზრუნველმა იანოვსკიმ გამოსცა თავისი სასწავლო გეგმა დასაწყისი სკოლებისათვის, რომელიც, როგორც მოგეხსენებათ, ბოლოს თვითონვე უარ ჰყო. მაშინ სასკოლო კომიტეტის წევრად (ებლანდელ კომისიის) ირიცხებოდა განსვენებული ს. მესხი და მასთან ერთად პ. ა. იზმაილოვი ხშირად ეკითხებოდნენ რჩევას ჩვენს ცნობილ მხტოვან პედაგოგს ი. ს. გოგებაშვილს, რომელიც მათთან ერთად გამოცდის დროს სკოლებშიაც დაიარებოდა.

ჯერ-ჯერობით სწავლა ახლად გახსნილ სკოლებში სწარმოებდა ამ რიგათ: დილით რვა საათიდან თორმეტამდის მასწავლებელი—იგივე მმართველი სკოლისა მეცადინეობდა ორს უფროსს განყოფილებასთან და ორი საათიდან ნასადილევს ორს საათს ასწავლიდა პირველ განყოფილების მოწაფეთ. საღვთო სჯულს და გალობასაც იგივე ასწავლიდა, რადგან ჯერ კიდევ საქმე მოუწყობელი იყო. თუმცა დიდი ჯაფა ადგათ მაშინდელს ახლად მოწვეულ მასწავლებლებს, მაგრამ სამაგიეროთ თვითონვე კმაყოფილნი იყვნენ თავისი ნაშრომის საუკეთესო შედეგებით. სწავლება დედა-ენის საშუალებით სწარმოებდა. პედაგოგიურად დაყენებულმა საქმემ ის გამოიწვია, რომ მაშინდელი შეგირდები უფრო ადვილად შედიოდნენ სწავლის განსაგრძობად არამც თუ სახელოსნო სასწავლებლებში, არამედ სხვა სასწავლებლებშიც კარგათ იქვერდნ გამოცდას. ამ ნაირად გასტანა სკოლების გარემოებამ, კიდრე იანოვსკიმ სასტიკი

ბრძოლა არ ასტეხა ქალაქის თვით მმართველობასთან. მას სურდა ამ სკოლებში ყველა საგნები რუსულ ენაზედ ესწავლებინათ, რაიცა აშკარად ეწინააღმდეგებოდა სამოსწავლო გეგმას, ამისათვის თვითონაც და მისი ხელ-ქვეითებიც ხშირ-ხშირად დაიარებოდნენ სარევიზიოდ და ჩასჩიჩინებდნენ მუქარით მასწავლებლებს, რომ სულ რუსულად ესწავლებინათ. როდესაც სენატში საქმე განასაჩივრეს, იზმაილოვი, უკვე ქალაქის თავად ყოფილი, გაემგზავრა პეტერბურგს სკოლების საქმის დასაცავად, მაგრამ მოულოდნელად იქ გარდაიცვალა. ბოლოს სენატმა საქმე მზრუნველის სასარგებლოდ გადასწყვიტა და დარჩა ეს სკოლები ობლად. ანტი-პედაგოგიურ წარმოებით სკოლის საქმე უკან-უკან წავიდა. საბჭომ კარგა ხანი ახალი სკოლები აღარ გახსნა, მხოლოდ 1895 წლიდგან ქალაქი ხსნის ახალ სკოლებს, აუმჯობესებს სკოლების მდგომარეობას იმით, რომ თითოეულს სამ განყოფილებას ცალკე მასწავლებელს უნიშნავს, ასე რომ სწავლა სადილობამდის თავდება. რადგანაც ქალაქის სკოლებში სხვა და სხვა ტომის ბავშვებს იღებდნენ, რასაკვირველია, ამით ქალაქის სკოლებმა სრულიად დაჰკარგეს უწინდელი ეროვნული ხასიათი. ამ შერეულს სკოლებში სწავლა სულ რუსულ ენაზე სწარმოებდა. პირველ განყოფილების ბავშვებს, როგორც ავლაბარში ან მამადავითის სკოლაში ბევრჯელ იმისთანა მასწავლებელი ჰყავდათ, რომელთაც ბავშვების ენა მათ არ ესმოდათ და მათი ენა ბავშვებს. დამყარდა მუნჯური მეთოდი. ამნაირს გაუგებრობას და ლევიცკის სახელმძღვანელოს ბოლო მოელო მხოლოდ 1905 წელს. აქ წყალი კალაპოტში ჩადგა. ძველი გეგმა მეორეთ დაკანონდა. ქალაქმა მოითხოვა

გ. ს. მიქელაძის ს. კომისიის თავმჯდომარობის დროს ადგილობრივი მცხოვრებთა ბავშვებისათვის ოთხი წლის კურსის სამის მაგიერათ,*) რათა სამოსწავლო გეგმაში გატარებული პროგრამა უფრო საფუძვლიანად იყოს გავლილი, აი წარსული—მოკლეთ მოჭრილი, ჩვენი სამოქდასაწ. სკოლებისა.

ამ ჟამად ქალაქი თავის საკუთარი ხარჯით (160000 მ.) ინახავს 29 სკოლას, ზოგან განცალკევებულად, ზოგან ოროს ერთად. მოსწავლეთა რიცხვი აღის 4000 მდე ვაჟი და ქალი, ბევრგან არეულნი, ბევრგან სქესებად დაყოფილნი, ამათ უძღვება ასამდის მასწავლებელი; საღეთო სჯულის სწავლება ჩაბარებული აქვთ სასულიერო წოდების პირთ, გარდა 1-ლი ვერის სკოლებისა, სადაც პირადი მნიშვნელობის გამო ამ საგანს სკოლის გამგე ქალი ასწავლის. საზოგადოთ მასწავლებელთა გუნდში ქალები შეადგენენ გადაქარბებულ უმეტესობას. თვით სამოსწავლო კომისიაში არსებობს ისეთი ტენდენცია, რომ უპირატესობას მასწავლების კანდიდატურას აძლევენ, თუნდაც კარგი მომზადებული მასწავლებელი მამაკაცი თხოულობდეს ალაგს.

აღსანიშნავი მოვლენაა, რომ ქალაქის საბჭოში არც ერთი ხმოსანთაგანი ნამდვილპედაგოგათ არ ჩაითვლება. მართალია ურევია ერთი ორი მასწავლებელი, რომ-

*) პირველი აზრი ქალაქის სკოლების ოთხწლიანად გადაკეთებისა ეკუთვნის ჩვენს საზოგადო მოღვაწეს ნ. ზ. ცხვედაძეს, რომელიც 1889—1892 წლებში ქალაქის ხმოსნად იყო აჩიულები; მისი იმ დროინდელი ანგარიში ქალაქის დასაწყისი სკოლების შესახებ დირს შესანიშნავია ქალაქის სკოლების ისტორიაში.

ლებიც ასწავლიან გიმნაზიებში, მაგრამ მათ დასაწყისი სკოლებისა კი არა იციან რა. ამას რასაკვირელია, ესაჭიროება სპეციალური ცოდნა. ეს პირნი სამოსწავლო კომისიაშიაც არიან არჩეულნი, მაგრამ ნახევარჯელ სხდომებს არც კი ესწრებიან. ასე რომ ბურთი და მოედანი ისევ ექიმბაშებს რჩებათ, ესენი კი საითაც მოინდომებენ, იქით გამოაბმენ ხოლმე სკოლას კუდს.

1905 წელმა ერთი ფრიად კარგი საქმე შესძინა მასწავლებლებს, სახელდობრ ის, რომ მათ შეუძლიათ გამართონ საზოგადო კრება, აღძრან პედაგოგიური საკითხები, აირჩიონ კანდიდატები და სხვა. მაგრამ სამოს. კომისია უყურადღებოთ სტოვებს, რაც უნდა გადაწყვიტოს მასწავლებელთა საზოგადო კრებამ; პირიქით, ხშირად მასწავლებელთა კრების აზრი სამოსწავლო კომისიას სასაცილოდაც მიაჩნია; პედაგოგიურ აღდგომას მოკლებულნი, კომისიის წევრები იმასაც არაფრათ აგდებენ, რომ ქართველ მასწავლებელთაგან წამოყენებული საკითხი, თუ რატომ უნდა იყოს სომხებსა და რუსებისათვის ათ-ათი სკოლა და ქართველებისათვის კი მარტო წ, მაშინ როდესაც აუარებელი ქართველი ყმაწვილები რჩებიან ყოველ წლივ სკოლის გარეთ უადგილობის გამო? ამას ის არა სასურველი შედეგი მოჰყვა, რომ ზოგიერთმა მეტის მეტათ ქართველ ბავშვების მოყვარულ რუსის მასწავლებლებმა გაუღეს თავიანთი სკოლის კარი და არამკითხეთ ასწავლიან რუსის ბავშვებსან ერთად. აბა ახლა ვინ არის, რომ საკუთარის თვალსაზრისით შეხედოს ამ უწესობებს? ვინ არის პატრონი მიაქციოს ყურადღება ან იმასაც, რომ ერთად ერთი ავლაბრის ქართული სკოლის სადგურში დააბინავენ ბავშვთა მზრუნველო-

ბის საზოგადოებისა, ვითომდა სკოლა, სადაც იყვანენ რუსის ყმაწვილებთან ერთად ქართველ ყმაწვილებსაც, ასწავლიან სადილს შემდეგ და საბრალოდ გონებას უმეხინჯებენ თავდაპირველადვე. უცხო ენით, განა ქალაქის თვით მმართველობა მოვალე არ არის დაიცვას წმინდათ თავისი მოვალეობა? ყველა ეს კარგათ მოცხსენება სამოსწავლო კომისიას, მაგრამ— მაგარი ის არის, რომ განსვენებულ იზმაილოვისთანა სკოლებისათვის თავგამოდებული, აღარავინ გამოჩნდა დღევანდელ ტფილისის თვითმმართველობაში, ამისთანა მოვლენა, იქნება, ერთი მხრით, იმითი აიხსნება, რომ სრული უთანხმოება სუფევს სექციის წევრთა და დელეგატთა შორის. იმის მაგივრათ რომ მტკიცედ დაიცვან საზოგადო მასწავლებელთა კრების გადაწყვეტილებანი, მთელს დროს ერთმანეთში შუღლსა და ინტრიგებს ანდომებენ!

ვერც საუკეთესო სახელმძღვანელოების ხმარებაში დაუმყარებიათ ერთობა. აქაც დიდი არეულობა და უთანხმოება სუფევს მაგალითად: ზოგნი ქართულ სკოლების მმართველნი რუსული ენის შესასწავლად სკოლაში ხმარობენ ი. ს. გოგებაშვილის „რუსკოე სლოვოს“ ორსავე ნაწილს, ზოგნი-კი კორხანიდის სახელმძღვანელოს, ზოგნიც „კრასნოე სოლნიშკოს“ და სხვა და სხვა. თვით ამ სახელმძღვანელოების არეგ დარევა და შეუჯნებლობა იმ ქვემარტივის აზრისა, რომ ქართველ ბავშვს ესაჭიროება უცხო ენის შესასწავლად, პედაგოგიურად შემუშავებული სპეციალური სახელმძღვანელო, რომელიც შემუსუბუქებს მათ მძიმე ტვირთს და არა მუნჯურ მეთოდზე შედგენილი წიგნები, რაც დასაგმობია ყველა ღირსეულ მასწავლებლის მიერ, ნათელს ჰყოფს ჩვენს

აზრს, რომ სამოსწავლო კომისიაში და ქალაქის მასწავლებლებშიაც კემმარტი პედაგოგიური აზრები ფარნით საძებარია. იგივე უთანხმოება არსებობს მასწავლებელთა შორის ქართულ ენის სახელმძღვანელოების შესახებაც, ღმერთმა უწყის ზოგი რას ხმარობს და ზოგი რას სახელმძღვანელოდ. აქ მასწავლებელი, როგორც მოუპრიანება, ისე იქცევა, ზოგან ერთის მაგიერ ორ სამ სახელმძღვანელოს ნახავთ, საიდანაც სწავლება უსისტემოდ სწარმოებს და სხ.

ნივთიერად მასწავლებლები არ არიან უზრუნველ ყოფილნი. ძველად შემოსულ სკოლის მმართველს ისევ ის ჯამაგირი ეძლევა, რაც ამ 30 წლის წინათ ეძლეოდა: ცალი ფული არ მომატებიათ. პირიქით კიდევაც დაუკლეს:—ამ ერთი წლის წინად გამოვიდა ახალი კანონი, რომლის ძალით უკერენ 6% საპენსიო კასისათვის. საზოგადოთ სკოლის გამგე მასწავლებელს აქვს ბინა, შეშა, განათება და ჰყავს მსახური გარდა ამისა აქვთ 75 თუმანი, წლიური ჯამაგირი, მათი თანაშემწენი მარტო 60 თუმანს იღებენ წლიურად. გაცილებით უკეთეს მდგომარეობაში არიან ბათუმისა და ბაქოს თვითმმართველების სკოლების მასწავლებელნი.

რალა უნდა ვიფიქროთ ამისთანა ჯამაგირის შემაყურებლებზე, როდესაც ამისთანა სიძვირეა ჩამოვარდნილი? ის უნდა ვიგულისხმობთ, რომ მომეტებული ნაწილი მათგანი ხმარობს ყოველ ღონისძიებას სკოლის გარედ იშოვნოს რაიმე დამატებითი სამუშაო. მერე მოქანცულ მოწყვეტილი კვლავ შეუდგეს თავის გაკვეთილებს. აღნიშნული კანონმალური გარემოებანი შესაძლებელია ყოველ მხრივ გასწორდეს მაშინ, თუ მომავალი ქალა-

ქის არჩევანები სიმართლის გზაზედ გაივლის და ხმოსნებათ, ზრა ერთი დასაწყის სკოლების მცოდნე და დამფასებელი პირნი იქნებიან არჩეულნი, რადგან ამ შემთხვევაში ტფილისი არც ისე ღარიბია ამნაირი მოქალაქეებითა.

დასასრულ არ შეგვიძლიან არ მივაქციოთ ტფილისის ქალაქის თვით მმართველობის ყურადღება იმ გარემოებაზე, რომ სწორედ ამ წლის პირველ ენკენისთვის სრულდება ოც-და ათი წლის თავი ჩვენს დედა ქალაქში დასაწყისი სკოლების დაარსებიდან. სასურველია რითიმე აღინიშნოს ეს დრო: ღრმა პატივისცემით მოიხსენიოს წარსულნი მოღვაწენი ქალაქის სკოლებისა და სავსებით გაითვალისწინონ ის ნაკლი, რაც დღესაც დაღად აზის ქალაქის დასაწყის სკოლებს და მტკიცედ შეუდგენ სკოლებში პედაგოგიური აზრების გატარებას, ურომლისოდ ვერც ერთი სკოლა ვერ მიაღწევს თავის დანიშნულებას.

ყველამ ვიცით თუ რა ძნელია მასწავლებლობა საზოგადოდ და კერძოდ დასაწყის სკოლებში. იშვიათი ენერგიის პატრონი მასწავლებელი ატარებს ამ მძიმე ტვირთს დიდხანს, უმეტესობა იძულებულია ან პროფესია გამოიცვალოს, ან უდროოდ გამოესაღმოს წუთისოფელს. ის მასწავლებელი, რომელსაც 30 წელი უმსახურნია ქალაქის სკოლებში და დღესაც ეწევა ამ მძიმე ტვირთს, ღირსია ქალაქის თვითმმართველობის მიერ განსაკუთრებული ყურადღებისა და წაქეზებისა. ჩვენდა სასიამოვნოდ ტფილისის დასაწყის სკოლაში არის ერთი მაინც ისეთი მასწავლებელი, რომელიც ცოცხალი მოწამეა იმისი, თუ როგორ ამოღდა ქალაქის დასაწყისი სკოლები და როგორ

განი.

დაეცა.

მცირე შენიშვნა

(წერილი ხონიდან)

ღილი ხანია ვადევნებ თვალყურს ჩვენს ბედშავს ქვეყანას, მისს სულის კვეთებას და მიველ იმ დასკვნამდის, რომ ჩვენ სოლიდარობა და მამულისადმი სიყვარული ძალიან ცოტა გვაქვს. მასთანვე ბაქაობა, სიტყვების რახარუხი გაუგებარ საგანზე, სიზარმაცე, გატაცება ყოველგვარ სოციალურ უკიდურესს მოძღვრებებით, როდესაც ჩვენს ხალხს ბლიღები სჭამს, წერა-კითხვა 75% არ იცის, ათასგვარი ცრუ მორწმუნებებია და უაზრო ჩვეულებანი მას ისედაც გაღატაკებულს მატერიალურად, ზნეობრივად მუსრსა ავლებენ, ჩვენი ეგრედ წოდებული ინტელიგენციის მომეტებული ნაწილი არსი-ყოებაში, ლოთობაში და ქუჩების ტყუპნაში ატარებს ძვირფასს დროს. განა უფიქრნია ერთხელ მაინც, რას უქადის მას მეოცე საუკუნე? გარწმუნებთ არა, ის ცხოვრობს აწმყოთი, რეგვენს არ ესმის და გაუგებარია მისთვის, რომ ამ წუთის შემდეგ აწმყო წარსულს ეკუთვნის, მისი ფიზიკური და ფსიხიური ორგანიზაცია შთლათ ეკუთვნის წარსულს, რომლის არა გაეგება რა და რომელსაც ის აფურთხებს. ვისაც თავისი ცოლშვილი არ უყვარს იგი სხვისას შეიყვარებს? ვისაც ღვიძლი ღედა არ უყვარს იგი სხვის ღედას ვერ სცემს პატივს! ვისაც მამის პატივი არა აქვს, არც მამათ ივარგებს, არც სხვისი მამის სასოება და პატივი ექმნება. ვინც ის არე-მარე, „ცა ფირუზ ხმელეთ ზურმუხთი“ ქვეყანა, რომელიც მან პირველადიხილა სიყრმეშიდ, ვერ შეისწავლა ვერ შეიყვარა და არ მოსწონს. ის მოკლებულია ყოველ გრძნობას, გატაცებას ლამაზის სურათით, სანახავით, ესტეტიკას.

ყოველ მცენარეს, ყოველ ცხოველს თავისი საკუთარი ნიადაგი აქვს, სადაც

ის ხარობს, იზრდება, უკეთ, ვიდრე სხვან, იმიტომ რომ საუკუნოების განმავლობაში მის გარშემო ბუნება მოქმედობდა მასზედ და მისი ორგანიზმიც მოეწყო იმ რიგათ, რომ ყოველი მათე გავლენა ვერას აენებს მას. კაციც ექვემდებარება ამ ბუნების კანონს, როგორც ერთი ცხოველთაგანი. ავიღოთ მაგალითდ: ნახევარი ნაწილი საქართველოდგან გაყვანილი ჯარისკაცებისა კვდება რუსეთში ფილტვების და ნაწლავების ავადმყოფობით, სუსხი ჰავის და შეუჩვეველ საქმელის წყალობით წარმოიდგინეთ რომ ჩვენს პრესაში ამაზედ კრინტსაც არა სძრავენ. ჯან ღონით სავსე ახალგაზრდობა ნახევრობით იღუპება, ეს მთლად განადგურებას გვიქადის და კაცი ხმას არ იღებს!

მაშასადამე, ყოველი ქართველი, რომელსაც არც თავის ტერიტორია უყვარს, არც ენა, არც თავის წარსული, ის არის უმეცარი, მტერი ქვეყნისა, შეჩვენებული და განდევნილი უნდა იქმნეს ქართველ საზოგადოებისაგან. პოლიტიკანობით გაყენთილმა აღზრდამ ახალთაობისამ, დამყარებულმა არა საღ პედაგოგიურს იდეებზე, არამედ გარუსების და გადაგვარების მისწრაფებაზე ჩვენი ამშენებელ ბატონებისამ მოიტანა ჩვენს თავზედ ეს უბედურება, ეხლა ბუნდოვანად, შორიდგან რალაცა რმედი ბეუტავს, ასპარეზზე გამოდიან მამულისშვილნი, გადაგვარების წინააღმდეგ მებრძოლნი, მებრძოლთა რიცხვი მატულობს თანდათან, ხალხიც თანდათან მიეშურება ეროვნული თვით-შეგნების გზისკენ ღ იგნებს კიდევ, რომ სამშობლო ნიადაზე აღზრდა არის მხოლოდ და მხოლოდ მისი მხსნელი, რომ მგელმა ან მგლის ფერმა ძალღმა არ შექამოს იგი.

უცხოეთი

სკოლის შემდეგ განათლება. მეოჯახობის სკოლები. დასაწყისი სკოლების ინსპექტორი ქ. ორტეზში (საფრანგეთში) საზოგადოების და მასწავლებლების ურთიერთობას აქცევს ფრთხილ სასარგებლო და სასურველ საგანზე—დასაწყისის სკოლებში კურს დასრულებულ ქალთათვის მეოჯახობის სკოლების გამართვაზე.

ამ სკოლების მიზანს შეადგენს მოამზადონ ახალგაზდა ქალები, ჯერ როგორც სასარგებლო თანაშემწე დედებისა ოჯახში და შემდეგ, როგორც დიასახლისი, რომელსაც თავისი მზრუნველობით და ცოდნით შეუძლია ოჯახის მოწყობა ყველასათვის სასიამოვნოდ.

დედა-კაცის როლი ოჯახში თან და თან რთულდება, ამიტომაც საჭიროა ახალგაზდა ქალების მომზადება პატარაობიდანვე, რომ მათ ბოლოს თავიანთ დედობრივს და ოჯახის მოვალეობას აზრიანად შეუდგნენ, წინდაწინვე ისწავლონ მუდმივის ვარჯიშობით და მაგალითებზე როგორ უნდა აწარმოვონ ოჯახის მეურნეობა, რა მოვალეობა აწევს მას ოჯახში, შეიგნონ ამ მოვალეობის აზრი, შეიყვარონ ყველა საოჯახო სამუშაო, რაც ბედნიერადაა ხდის ოჯახურს ცხოვრებას.

მეოჯახობის მოწყობით, სკოლის გავლენა მოწაფე ქალებზე უფრო ხანგრძლივი შეიქმნება, მოწაფეთა და მასწავლებელ ქალთა შორისაც უფრო მჭიდრო კავშირი დამყარდება, ჩამოვარდება საერთო ინტერესი ოჯახსა და სკოლის შორის, მასწავლებლის ავტორიტეტიც ამალდდება, სასკოლო განათლებასაც, რომელსაც პრაქტიკული მნიშვნელობა ექნება, უკეთ

დააფასებენ. და სკოლაში წესიერად მოსიარულეთა რიცხვიც გამრავლდება. ბოლოს მეოჯახობის სკოლების გამართვის დიდი სოციალური მნიშვნელობაც აქვს. მაგალითად ბერნში, თუმცა ჰავე რბილია, მაგრამ ბავშვები ხშირად იხოცებიან და ზოგიერთ სოფელში გულმკერდის ავადმყოფობით მრავალი ახალგაზდა ესალმება წუთისოფელს. ამ აუარებელი ავადმყოფობის მიზეზია: ჰიგიენის უცოდინარობა, მავნე სადგომები, ცუდი საზრდოობა, ლოთობის სიხშირე. მეოჯახობის სკოლებს ამ მხრით დიდი სარგებლობის მოტანა შეუძლიათ, რადგანაც იქ შეიძენენ საჭირო ცოდნას ჰიგიენიდან, როგორ უნდა მოუარონ ახლად დაბადებულს ჩვილ ბავშვებს, შეიძენენ ცოდნას წესიერ საზრდოობისა და ოჯახში სისუფთავის მნიშვნელობის შესახებ.

მეორე მხრით ამისთანა ოჯახში, სადაც სიმბიარულეთა, კარგი მოწყობილობაა, ქმარიც დიხანს დარჩება და არ გახდება სამიკიტნობის ხშირი სტუმარი: რაკიკმაყოფილი იქნება ცხოვრების საუკეთესოდ მოწყობისა, იგი არ გაშორდება თავის სამშობლოს და არ გაეშურება დიდ ქალაქებისკენ, სადაც დიდი საფრთხე მოელის.

ამ სახით მეოჯახობის სკოლას დღეს დიდი სარგებლობის მოტანა შეუძლია. ორტეზში წარსულ ზამთარს გახსნეს ასეთი სკოლა სანიმუშოდ და ჩინებული შედეგიც მოჰყვა მას.

წმინდა წიგნური განათლება. ამ წლის ინგლისურ ჟურნალის The Journal of Education-ის იანვრის ნომერში დასტამბულია წერილი, რომელიც უეკველია

აღტაცებაში მოიყვანდა მონტენს, რუსოს და სპენსერს. უმთავრესი აზრი ამ სტატიისა იმაში გამოიხატება, რომ საქირო არ არის დიდი ხნობით წიგნებში ჩაკრიკტება სწავლის შესაძენად, საკლასო ოთახი ყველაფერს არ წარმოადგენს. საქიროა გამოყენება ლაბორატორიების, სახელოსნოების, გეოლოგიური, პოტანიკური და გეოგრაფიული ექსკურსიების და სასკოლო ბაღებისა. ზოგი მასწავლებლები ამტკიცებენ, რომ გაკვეთილი გაკვეთილადვე რჩება თუ მისგან ბავშვები სიამოვნებასა გრძნობენ და სუფთა ჰაერზე იმყოფებიან. კუნთების მოძრაობას, თუ საზღვარს არ გადაცილდა, დიდი სარგებლობა მოაქვს გონებით მუშაობაშიაც.

საშუალო განათლება მუშებისათვის. გერმანიის საოცარ ეკონომიურს პროგრესში იმდენი მნიშვნელობა მალაღტენიკურს სასწავლებლებს არ აქვს, რამდენიც აუარებელ სკოლებს, გამართულს საკომერციო განათლების გასაგრძობად. ამ სკოლებში შედიან დასაწყისის სკოლებში კურს დამთავრებული ქალ-ვაჟები; თითქმის ყველა ეს სასწავლებლები კერძოა, ისინი უმთავრესად აღორძინდენ „კომერციული განათლების განვითარების კავშირისა“ და აგრეთვე სავაჭრო პალატებისა და მუნიციპალიტეტების მიერ. მათი სწრაფი ზრდა ჰმოწმობს, რომ ის ემსახურება მშრომელ კლასის არსებითს მოთხოვნილებას; ჯერ კიდევ 1895 წ. გერმანიაში ამისთანა სკოლა იყო 133, 1908 წელს კი 650, მარტო პრუსიაში ასეთი სკოლა იყო 1907 წ. 357, 43,000 მოწაფით (ამ ანგარიშში არ შედის 1505 ტენიკური სასწავლებელი, რომელშიაც 200,000 მოწაფე ითვლება).

თითქმის ყველა ეს სასწავლებლები მთავრობის მხრით დამოუკიდებელია;

უსახსრობის გამო მთავრობას მათი შენახვა არ შეუძლია, მაგრამ ყოველის მხრით თანაუგრძნობს მათ; 1900 წ. მთავრობა დაეხმარა სავალდებულო სწავლების კანონის გამოცემით, რომლის ძალით ყველა ქალი და ვაჟი 14—18 წლადის, ვინც ადგილობრივ სავაჭრო ფირმებში მსახურებს, ვალდებულია იაროს „Kaufm. fortbildungsschule“-ში.

ყველა წვრილ-წვრილ ნოქრებისათვის სკოლის შემდეგ სავალდებულო სწავლება პირველად გერმანიაში შეიგნეს და ამ შეგნებამ იმდენად მკვიდრად გაიდგა ფესვები, რომ 650 სკოლიდან 356-ში სწავლება სავალდებულო გახდა.

სწავლებას რომ სარგებლობა მოეტანას სწარმოებდა საღამოობით კი არა, როცა ემაწვილები დაღლილი იყვნენ დღიურის მუშაობით, არამედ ადრე დილდობით 7—9 საათამდის და იმ დროს, როცა საქმიანობა მიყუჩებულია ე. ი. 12—2 საათამდის. პატრონების ინტერესებიც, ამ სახით, არ ირღვევა.

სწავლებასაც პრაქტიკული ხასიათი აქვს: საანგარიშო წიგნების წარმოება, ბუხაპლტერია, სტენოგრაფია, მანქანებზე წერა და სხვა სპეციალი საგნები, რომელთაც ემატება კიდევ საზოგადო განათლებაც. ყველა ცოდნა, რასაც საშუალო სასწავლებელში იღებენ, საქიროა მშრომელ ხალხისთვისაც: ცოდნა მოქალაქის მოვალეობისა და უფლებისა, შრომის დამოკიდებულება კაპიტალთან, პრაქტიკულად გამოყენება ახლად დიდებულ აღმოჩენილისა ფიზიკიდან, ქიმიიდან, ბუნების მეტყველებიდან, ეკონომიური დამოკიდებულება და მდგომარეობა გერმანიისა სხვა ქვეყნებთან შედარებით, ახალი მიმდინარეობა ლიტერატურაში და ხელოვნებაში—ყველა ამას ასწავლიან

მოწაფეებს. მათთვის დაარსებულია შესაფერისი ბიბლიოტეკები, ხელმძღვანელობას უწევენ კვირაობით კითხვაში, ჰმართავენ მათთვის ექსკურსიებს, სასარგებლო გასართობებს და სხ.

საკითხი საშუალო სკოლების შესახებ გერმანიაში. ამ უკანასკნელ ხანებში გერმანიის მწერლობაში ხელ ახლად აღიძრა იმის შესახებ თუ რომელ განათლებას უნდა მიეცეს უპირატესობა საისტორიო-ფილოლოგიურს, თუ საბუნებისმეტყველო—მეცნიერულს. ამ კამათის დროს ყველაზე უფრო საყურადღებოდ ხდება ცნობილი მეცნიერის ოსტვალდის სტატია, დაბეჭდილი 1908 წლებში; ამ სტატიაში ცნობილი მეცნიერი თან და თანობით არკვევს ყოველგვარ საგნების უარყოფილობითს მნიშვნელობას, რაც დაფუძნებულია ენების შესწავლაზედ.

ოსტვალდის აზრით ყველა ბუნებრივად შექცეული ენა ყოვლად უწინარეს სრულიად არ არის ის კანონ-საზომი, რასაც ჩვენ შევხდებით ბუნების მოვლენებში, საქმე გვაქვს შემთხვევით განუსაზღვრელ უფლებებთან. თუ კი რამე მიზეზობრივი კავშირი არსებობს ჩვენი მეტყველების განვითარებისა და შეცვლის პროცესებში, იმის დამყარებას იმ უსრულ და არა ყოველთვის სარწმუნო ფაქტებზე, რაც ამ უამად ფილოლოგიას ხელთ აქვს, ადგილი არ უნდა ჰქონდეს საშუალო სკოლებში. ეხლანდელ წესს ენის სწავლებისას, როცა მოწაფეები ასოციაციურად იხსომებენ და სწავლობენ სიტყვათა მნიშვნელობას, შეუძლია მხოლოდ ჩაქროს მოწაფეში ლოდიკურად აზროვნების ნიჭი, ნიჭი მოვლენათა მიზეზობრივის კავშირის შეგნებისა. ამის გამო ენების შესწავლას არა თუ აქვს რაიმე დებულებითი განათლების ღირებულება, პირიქით წარმოადგენს აშკარად უარყოფის სიდიდეს. ამით აიხსნება ის ფაქტიც, რომ მე-XIX საუკუნის გამოჩენილ ბუნების მეტყველ-

თა უმრავლესობა (როგორც მილერი, გელმგონცი და ლიბიხი) უკანასკნელ მოწაფეებად ითვლებოდნენ საშუალო სკოლებში. აქედან რომ გამოვყოთ დედა ენა, რასაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს, როგორც ერთად ერთი იარაღი ადამიანის კულტურის შესაძენად საზოგადოდ, ოსტვალდს შესაძლებლად მიაჩნია ახალი ენების შესწავლა, როგორც აუცილებელის ბოროტებისა. „რომ განიცადო სხვა ენების კულტურული საუნჯე, უნდა იცოდეს იმ ღობეზე გადაძრომა, რომლითაც ერთი ერი განცალკევდება მეორესაგან“. ცხადია, რომ ამ ცოდნას არ აქვს განმანათლებელი მნიშვნელობა და მისი მიღწევა არასოდეს არ შეადგენს უმთავრესს მიზანს სკოლაში სწავლებისას. ძველი ენების სწავლება საშუალო სკოლაში ოსტვალდს მიაჩნია სრულიად უსარგებლოდ და მავნებლადაც, როგორც დრო მოქმედი ნაშთი საშუალო საუკუნოებისა, როცა ლათინური ითვლებოდა ერთად ერთ წყაროდ ცოდნის შესაძენად.

ოსტვალდის აზრს ბევრი მოწინააღმდეგე აღმოუჩნდა, განსაკუთრებით ფილოლოგები ამტკიცებდნენ, თუ რა მნიშვნელობა აქვს სიძველეს ჩვენი ეხლანდელი კულტურის შესწავლაში! უჩვენებდნენ, რომ ძველი ენების შესწავლა არ განისაზღვრება მარტო მენსიერების მუშაობით, არამედ მას თან ახლავს ჭკუა-გონების ვარჯიშობაც, ლოდიკური აზროვნების განვითარებაც, მიჩვევით რომ გააჩიონ შინაარსი ფორმისაგან. სრული სამართლიანი მოთხოვნილებაა, რასაც ოსტვალდი უყენებს სწავლებას, როგორც დამოუკიდებელ სამეცნიერო მსჯელობის განვითარებას და სხ. რაც მოითხოვს რეფორმებს არა მარტო საისტორიო-ფილოლოგიურში, არამედ საბუნებისმეტყველო მეცნიერებაშიაც.

ბიბლიოგრაფია

სამშობლო ქვეყნის სარკე. სემსწვილო მოთხრობები ივანე ელიაშვილისა. 1911 წ. ფასი 30 კაპ.

ეს წიგნი, როგორც სათაურიდანაც სჩანს, შეიცავს ჩვიდმეტამდის საბუნებისმეტყველო მოთხრობას ზღაპრულად გადმოცემულს, რაც ზატარებისათვის უფროს სახალისოა და მიმზიდველი. წიგნი გამოცემულია ავტორის მიერ ჩინებულს ქატალღზე, კარკად დასურათებული. ენაც კარგია და მეცნიერული ნაწილიც მოთხრობებისა სისწორით არის გადმოცემული. წიგნი ძლიერ იაფია. სჩანს ავტორს თავის წიგნზე ის ფასი დაუდგია, რაც თვითონ დაჟდომია; მაშასადამე ავტორს სრულიად არ აქვს კომერციული მიზანი. მისი სურვილია ამ წიგნმა შეითხულები მოიზოფოს და მით ხელმძღვანელობა გაუწიოს ჩვენს ჩორჩს თაობას სამშობლო ქვეყნის ბუნების შესწავლაში. სულით და გულით გუერთებთ ავტორის სურვილს ჩვენს აზრსაც და ვისურვებთ, რომ ეს კარგი წიგნი გავრცელებულიყოს ჩვენიუბრს ოფისებში და ზატარა ემსწვილებში, რამელთაც იგი უმწველია სასურველ სარგებლობას მოუტანს. ამ გვარი შინაარსის წიგნის ასეთი მშვენიერი გამოცემა ჩვენიში ჟერ ზირველი მაგალითია და ავტორსაც გუსურვებთ კვლავ განკრძოს თავისი ნაყოფიერი შრომა.

ლევ ტოლსტორი მოთხრობები, ამხ. „ცისკრის“ სახალხო გამოცემა № 1. ფასი ერთი შაური.

დიდად სასიამოვნოა, რომ კაი ხნით მიძიბებულს „ცისკრის“ ამხანაგობას გაშოფნიზლება დაეტეო. იგი უკვე შეუდგა რაფ ფასიან სახალხო წიგნების გამოცემას. ერთი მათგანია

ეს ზატარა წიგნაკი, რომლის სათაურიც ზემოთ ამოვწერეთ. ამ წიგნაკში მოთავსებულია წინასიტყვაობის გარდა, ლევ ტოლსტორის მოკლე ბიოგრაფია სურათით და ხუთამდის მისი ზატარა მოთხრობები. უკეთესი იქნებოდა, რომ გამომცემელს წინასიტყვაობის შემდეგ, საცა ტოლსტორის სურათია, იქვე მიუთხულებია მისი ბიოგრაფია და შემდეგ მისივე მოთხრობები. წიგნაკში კი სურათის შემდეგ ვკითხულობთ ზატარა მოთხრობას „მშვიდობიანობის მოყვარულნი“, შემდეგ ლევ ტოლსტორის ბიოგრაფიას და სხვა მისს მოთხრობებს. ეს მოთხრობები ეველა შინაარსიანი, მხოლოდ კორექტურული შეცდომები ბლომად მოიზოფება და ქართული მართლწერაც ზოგან კოჭლობს, მაგალითად „მსწავლელი“ (გვ. 10 და 11) სწავლელის მაგიერ, „კარის უმფროსი“ (ი) (გვ. 10), უსათუოდ „ჯარის უფროსი“ უნდა იყოს. „მღვთისა“ (გვ. 25, 26, 28) უნდა იყოს „ღვთისა“ „ღმერთისა“. ამას გარდა ამ მოთხრობაში „ცოდვათა მონანიება“ (თუ მონანება?) ძლიერ ხშირად არის ნახმარი კავშირი და, თითქმის ეველა სახლი სტრიქონი და აზრიც ამ კავშირით იწვება, რაც, მართალია, სახარების მიბაძვას გვავტონებს, მაგრამ კითხვას და აზრის შეგნებას ეს უხერხულად ნახმარი და მეტად ამძიბებს.

მეტად სიმშატური განზრახვას იაფ-ფასიან სახალხო წიგნების ბეჭდვა, რაც განუძრახვს განასლებულ „ცისკრის“ ამხანაგობას და ჩვენს გუსურვებთ მას ამ ნიადაგზე სრულს წარმატებას.

რედაქტორ-გამომცემელი

ლ. ზ. ბოცვაძე.

ყოველდღიური საზღაღიტუო დო სოღიტურო

„სოხოლო გოზოტი“

(წელიწოდი მეორე)

ყოველდღიურ გამოცემის გარდო გოზეთს ექნებო კვირეული.

ს უ რ ა თ ე ბ ი ა ნ ი დ ა მ ა ტ ე ბ ა

დომატებო გამოვო კვირობოთ

გოზეთის ფოსი დომატებოინოთ: წლოთ, როგორც ქოლოქში, ისე ქოლოქ გორეთ დორს

8 მონ. 50 კობო ნანვეორო წლოთ—4 მონ. 80 კობო, ერთი თვოთ—80 კ.

ქოლოქე ნომერი ყველგონ ერთი შოური, დომატებოინი ნომერი (კვირის) 7 კობეიკი. დორესის გომოსოცველეო ფოსი 40 კობო.

გონაწოლებო ფოსოსო: გომოწერის დროს 3., 1 მორტისთვის 2 მონ., 1 მონისთვის 2 მონ. დო 1 ივლისისთვის 1 მონ. 50 კობო.

რედაქცოის დოოს 9—7 სოოთ.

Тифлись, редакція „Сахалхо газети“.

რედაქტორო-გომომცემელი ნ. კოროდელოშვილი.

რედაქცოის სოხოსო

რედაქცოიო სოხოსო ყველო სკოლის ქომწეროთ დო აგენტებს, ვოსოცო, ქურნოლის ფული დეკედის მთლად არ გომოეკოზოგონო, დოუქორონ გომოეკოზოგონოს.

თონამშრომლებს რედაქცოიო სოხოსო დოსობედი მოსოლო მოწოდონ ერთს გვერდზე დოწერილი გოკვეულის ხელით. ვერავოთორო მიწერო-მოწეროს დოუბეკდოვ წერილების შესახებ რედაქცოიო ვერ იკოსრებს; დოუბეკდოვი წერილები რედაქცოიოში ინახებო დო ავტოროებს შეუძლიოთ თოვისის ხოჯოთ მოიკოთხოს უკონვე თუ ნებოვოთ. სოსოფლო ამკოთხველოებს დო სოხოლო მასწოვლებლებს ამ წლის დო წოროული წლის ნომრები გოგზოვონოთ დოეთმობოთ სომ მონეთოდ.

Открыта подписка на 1911 г.

на еженедельную общественно-педагогическую газету

ШКОЛА И ЖИЗНЬ

съ ежемѣсячными приложеніями.

Въ книжкахъ приложеній, которыя за годъ составятъ около 80 печатныхъ листовъ, будутъ помѣщаться цѣльныя произведенія русскихъ и иностранныхъ авторовъ, старыя классическія, или выдающіяся новѣйшія, или касающіяся наиболѣе интересныхъ вопросовъ текущаго времени. Три книжки приложеній будутъ посвящены памяти Л. Н. Толстого, Н. И. Пирогова и работамъ извѣстнаго нѣмецкаго педагога Кершенштейнера. Въ числѣ приложеній—три сборника, специально посвященные нашей низшей, средней и высшей школѣ.

Подписная цѣна: на годъ на 6 м. на 3 м.

Съ доставкой и пересылкой въ города имперіи 6 р. 3 р. 2 р.

Подписка принимается: въ Главной Конторѣ, Петербургъ, Кабинетская, № 18

Издатели: Н. В. Мликовъ и Г. А. Фамборкъ.

ამ წლის 25 მარტიდან გამოდის ქ. ქუთაისში ყოველ-დღიური ქართული გაზეთი

„კოლხიდა“

რედაქციის ადრესი: აღმოსავლურ ქუჩაზე თეოდორაძის სახლი. ხელმოსაწერი ფული უნდა გამოგზავნოს ქ. ქუთაისს რედაქციის სახელზე. გაზეთის ფასი პირველი აპრილიდან წლის დამლევაში 5 მან. და 10 შაური. თვისური — ოთხი აბაზი.

თითო ნომერი ერთი შაური

ადრესის გამოცვლა: ქუთაისისა ქუთაისზე—ორი შაური, დანარჩენ შემოწვევებში—ორი აბაზი.

გ ა ნ ც ხ ა ღ ე ბ ი ს უ ა ს ი:

პირველ გვერდზე სტრიქონი სიში შესაძლოა, უკანასკნელზე—ორი შაური.

სამგლეჯიანად განცხადება საში ძანკით

რედაქტორ-გამომცემელი ა. ჭუმბაძე.

ახალი წიგნი იაკობ გოგებლაძისა

რჩეული პედაგოგიური და პუბლიცისტიური

ნაწარები, იწყობს 560 გვერდს დიდი ფორმატისას

და შეიცავს ასს სტატიას, ანუ წერილსა ისყიდება

„წერა-კითხვის საზოგადოების“ წიგნის მაღაზიაში და

ლირს ერთ მანეთად. წიგნის მაღაზიებს, რომელნიც

ბლომად დაიბარებენ ნაღდს ფულზე, თითო წიგნი

მიეცემა სამ აბაზად.